

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2010

Bc. Eva Větrovská

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd

**Všední i nevšední dny na Nechanicku
v době protektorátní (březen 1939 - květen 1945)**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva VĚTROVSKÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Všední i nevšední dny na Nechanicku v době protektorátní (březen 1939-květen 1945)**
Zadávací katedra: **Katedra historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tématem diplomové práce je období nacistické okupace na Nechanicku. Jedná se vlastně o analýzu a nástin všedního dne v době druhé světové války. Hlavními body se stanou hospodářské, společenské a kulturní události. Při práci budou využity archivní prameny, které se vztahují k danému tématu (uložené v SOkA Hradec Králové), ale i regionální tisk, a podle možností i výpovědi pamětníků.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Frajdl, J.: Protektorát Čechy a Morava 1939-1945. Moravská Třebová 1993. Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední protektorátu. Praha 1966. Gebhart, J., Kuklík, J.: Velké dějiny zemí Koruny české. Díl 1., Praha 2006. kol. autorů: Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost. Praha 2005. Mastný, V.: Protektorát a osud českého odboje. Praha 2003. Pešek, J.: Nechanice nad Bystřicí. Praha 1916. Pražák, V.: Nechanice; Obrázky z historie a života města. Hradec Králové 2003.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Jan Němeček, DrSc.**
Katedra historických věd

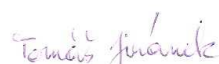
Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2009**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Bc. Eva Větrovská

Anotace

VĚTROVSKÁ, Eva. *Všední i nevšední dny na Nechanicku v době protektorátní (březen 1939-květen 1945)*. Pardubice : Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, 2010. 139 s.

Tématem diplomové práce je období nacistické okupace na Nechanicku. Jedná se vlastně o analýzu a nástin všedního dne v době druhé světové války. Hlavními body jsou hospodářské, společenské a kulturní události. Při práci jsou využity archivní prameny, které se vztahují k danému tématu (uložené ve Státním okresním archivu v Hradci Králové), ale i regionální tisk, a podle možností i výpovědi pamětníků.

Klíčová slova: Nechanice, Protektorát Čechy a Morava, druhá světová válka

Annotation

VĚTROVSKÁ, Eva. *Ordinary and unusual days in Nechanice in Protectorate Bohemia and Moravia (March 1939 - May 1945)*. Pardubice : Faculty of Arts and Philosophy, University of Pardubice, 2010. 139 pp.

The theme of this Diploma work is period of nazi occupation in Nechanice and its surroundings. The point of this work is actually study of the ordinary day during the World War II. Items of interest are economic, social and cultural events. Some archive sources relating to theme (deposited in the District Archive in Hradec Králové) and regional newspaper or possibly attestation of eyewitnesses are used.

Keywords: Nechanice, Protectorate Bohemia and Moravia, World War II.

Velmi ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Janu Němečkovi za rady, pomoc a trpělivost při zpracování této diplomové práce. Také bych chtěla poděkovat pracovníkům Státního okresního archivu v Hradci Králové a Mgr. Renatě Fialové.

Obsah

1. Úvod	s. 1
2. Stručná historie města Nechanice	s. 8
3. Období předmnichovské a období tzv. druhé republiky	
3.1 <i>Světová politická, hospodářská a kulturní situace v době předmnichovské</i>	s. 11
3.2 <i>Vnitrostátní politická, hospodářská a kulturní situace v době předmnichovské</i>	s. 12
3.3 <i>Období předmnichovské na Nechanicku</i>	
3.3.1 <i>Volby do obecního zastupitelstva</i>	s. 15
3.3.2 <i>Klasifikace koní a neodvratná mobilizace</i>	s. 16
<i>A přišel Mnichov...</i>	
3.3.3 <i>Civilní protiletectká obrana a branná výchova</i>	s. 17
3.3.4 <i>Uprchlíci</i>	s. 18
3.3.5 <i>Chudí a nezaměstnaní na Nechanicku</i>	s. 19
3.3.6 <i>Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích</i>	s. 20
3.3.7 <i>Podnikatelské aktivity na Nechanicku</i>	s. 22
3.3.8 <i>Kulturní a společenský život na Nechanicku</i>	s. 23
4. Období od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům (16. březen - 1. září 1939)	
4.1 <i>Světová politická, hospodářská a kulturní situace od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům</i>	s. 24
4.2 <i>Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům</i>	s. 24
4.3 <i>Všední i nevšední dny na Nechanicku od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům</i>	
4.3.1 <i>První všední dny na Nechanicku v době protektorátní</i>	s. 29
4.3.2 <i>Vznik Národního souručenství na Nechanicku</i>	s. 30
4.3.3 <i>Obranné složky české či německé?</i>	s. 31
4.3.4 <i>Protektorátní nařízení, která nebrala konce...</i>	s. 31
4.3.5 <i>První nařízení v systému řízeného hospodářství a situace na Nechanicku</i>	s. 33
4.3.6 <i>Akce Gitter na Nechanicku</i>	s. 33
4.3.7 <i>Uprchlíci a sociálně slabí na Nechanicku</i>	s. 34

4.3.8 <i>Pracovní příležitosti</i>	s. 35
4.3.9 <i>Drobné změny a úpravy na Nechanicku</i>	s. 36
4.3.10 <i>Kulturní a společenský život na Nechanicku od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům</i>	s. 37
5. Období od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (podzim 1939 - podzim 1941)	
5.1 <i>Světová politická, hospodářská a kulturní situace od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha</i>	s. 39
5.2 <i>Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha</i>	s. 40
5.3 <i>Všední i nevšední dny na Nechanicku od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha</i>	
5.3.1 <i>Obnovení Civilní protiletectké obrany na Nechanicku</i>	s. 44
5.3.2 <i>Židovská otázka na Nechanicku</i>	s. 45
5.3.3 <i>Akce Albrecht der Erste a její odraz mezi nechanickými obyvateli</i>	s. 46
5.3.4 <i>Přestavba pro potřeby válečného hospodářství a vliv na nechanické obyvatele</i>	s. 47
5.3.5 <i>První válečný podzim, svátek 28. října na Nechanicku a další protektorátní nařízení</i>	s. 49
5.3.6 <i>Případná spolupráce s Německem a kolaborace na Nechanicku</i>	s. 55
5.3.7 <i>Výstavba nové budovy nemocnice v Nechanicích a změna ve struktuře městského zastupitelstva v Nechanicích</i>	s. 56
5.3.8 <i>Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích</i>	s. 56
5.3.9 <i>Zprávičky z nechanické měšťanské školy</i>	s. 57
5.3.10 <i>Kulturní a společenský život na Nechanicku od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha</i>	s. 57
6. Období vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (září 1941 – květen 1942)	
6.1 <i>Světová politická, hospodářská a kulturní situace za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha</i>	s. 61
6.2 <i>Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace za vlády</i>	s. 62

zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

- 6.3 *Všední i nevšední dny na Nechanicku za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha*
- 6.3.1 *Židovská otázka na Nechanicku* s. 65
- 6.3.2 *Vyřešení romské problematiky na Nechanicku* s. 66
- 6.3.3 *Systém řízeného hospodářství* s. 66
- 6.3.4 *Vztah nechanických občanů k Velkoněmecké říši – výročí vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a loajalita po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha* s. 67
- 6.3.5 *Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích* s. 69
- 6.3.6 *Zprávičky z nechanické měšťanské školy* s. 71
- 6.3.7 *Kulturní a společenský život na Nechanicku za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha* s. 71
- 7. Období od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému (květen 1942 – srpen 1944)**
- 7.1 *Světová politická, hospodářská a kulturní situace od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému* s. 74
- 7.2 *Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému* s. 75
- 7.3 *Všední i nevšední dny na Nechanicku od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému*
- 7.3.1 *Činnost nechanického městského úřadu* s. 76
- 7.3.2 *Židovská otázka na Nechanicku* s. 77
- 7.3.3 *Zprávičky z nechanické měšťanské a obecné školy* s. 78
- 7.3.4 *Jen krátce z činnosti Místního poradního orgánu pro protiletěckou obranu* s. 78
- 7.3.5 *Kulturní a společenský život na Nechanicku od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému* s. 79
- 8. Období od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům (srpen 1944 – květen 1945)**
8. 1 *Světová politická, hospodářská a kulturní situace od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům* s. 82

8. 2 <i>Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům</i>	s. 82
8. 3 <i>Všední i nevšední dny na Nechanicku od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům</i>	
8.3.1 <i>Odbojová činnost na Nechanicku</i>	s. 83
8.3.2 <i>Zahraniční odbojová činnost – osobnost Karla Knaifla, pilota elitní 138. squadrony britské R.A.F., Stanislava Stuchlíka a generála Oldřicha Tichého</i>	s. 86
8.3.3 <i>Zprávičky z nechanické měšťanské školy</i>	s. 88
8.3.4 <i>Kulturní a společenský život na Nechanicku od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům</i>	s. 89
9. Osvobození Nechanic – květen 1945	
9.1 <i>Pobyt německé vojenské posádky na Nechanicku v roce 1945</i>	s. 91
9.2 <i>Vzpomínky na příjezd Rudé armády</i>	s. 91
9.3 <i>Osvobození Nechanic kamerou Eduarda Borčického</i>	s. 91
10. Pamětníci vyprávějí...	s. 95
11. Závěr	s. 102
12. Seznam použitých pramenů a literatury	s. 107
13. Jmenný rejstřík	s. 112
14. Přílohy	s. 122

1. Úvod

Když jsem se dostala před otázku, jaké téma si zvolit pro bakalářskou a později pro diplomovou práci, jednoznačně jsem věděla odpověď. Rozhodla jsem se, že se obě práce budou týkat malého východočeského městečka, ve kterém bydlím – městečka Nechanice. Ve své bakalářské práci, která se jmenovala *Nechanice v období tzv. druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939)*, jsem si za cíl stanovila nastínit politické a společenské dění v období těsně před vypuknutím druhé světové války. Od dětství mne lákalo a láká období mezi světovými válkami i samotná doba válečná.

Jelikož jsem chtěla pokračovat v bádání o městečku Nechanice, zaměřila jsem diplomovou práci na dobu, která následovala. Jako téma jsem zvolila *Všední i nevšední dny na Nechanicku v době protektorátní (březen 1939 – květen 1945)*. Chtěla jsem sobě i okolí ukázat, jak vypadal život obyčejných obyvatel jednoho malého obyčejného městečka za časů Protektorátu Čechy a Morava, za časů nacistické nadvlády.

Nejdříve jsem nastudovala odbornou a regionální literaturu, která se k danému tématu vztahuje. Oproti velmi kvalitní literatuře k období tzv. druhé republiky, které ale není mnoho (velmi cenné jsou například knihy autorů Jana Kuklíka a Jana Gebharta *Druhá republika: svár demokracie a totality*¹, *O autoritativní národní stát* autora Jana Rataje nebo kniha Miloše Hájka *Od Mnichova k 15. březnu*², třetí díl práce Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky* s podtitulem *O přežití a o život* a kniha Dušana Tomáška *Deník druhé republiky*), je k období Protektorátu Čechy a Morava literatury bezesporu k dispozici více.

Cennou pomůckou se mi staly oba svazky (15a, 15b) díla *Velké dějiny zemí Koruny české 1938-1945* autorů J. Gebharta a J. Kuklíka (knihy neuvěřitelné svým počtem stránek a obsahem, které postihují všechny možné škály nejen politického, ale i společenského a kulturního života), dále kniha Jiřího Frajdl *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*³, která slouží spíše jako osnova. Za důležité považuji knihu autorů J. Gebharta a J. Kuklíka pod názvem *Dramatické i všední dny protektorátu* a v neposlední řadě i práci Pavla Maršálka *Protektorát Čechy a Morava : státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*.

Informace o politické, hospodářské a kulturní situaci na světové scéně jsem získala z knih

¹ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939 : svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. 1. vydání, Praha : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

² HÁJEK, Miloš. *Od Mnichova k 15. březnu : příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*. 1. vydání, Praha : SNPL, 1959.

³ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. 1. vydání, Moravská Třebová : Diatext, 1993.

Svět a Československo ve 20. století od Miloše Hájka a Jarmily Ryšánkové a z díla od kolektivu autorů s názvem *Druhá světová válka : stručné dějiny* z roku 1985. Tuto knihu vytvořil kolektiv vědeckých pracovníků Bulharské lidové republiky, Československé socialistické republiky, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Rumunské socialistické republiky a Svazu sovětských socialistických republik. Všichni využili dokumenty ze státních archivů Velké Británie, USA nebo Německé spolkové republiky. Myslím, že kniha není vůbec špatná, jen se čtenář nesmí nechat zmást dobovými tezemi o velikosti Sovětského svazu. Z doprovodné literatury jsem se inspirovala pracemi Miroslava Ivanova *Atentát na Reinharda Heydricha*, Václava Průchy s názvem *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, a jako základní pomůcka mi posloužila kniha od Pavla Běliny a kolektivu autorů *Dějiny zemí Koruny české*.

Regionální literatury, ve které bych se dočetla velké množství informací o Nechanicích v období Protektorátu Čechy a Morava, není příliš mnoho. Informace jsem získala převážně z knihy Václava Pražáka *Nechanice : obrázky z historie a života města*, jež je sice velmi zajímavá, ale bohužel zde autor neuvedl jednotlivý poznámkový aparát, pouze přiložil seznam studované literatury a pramenů. Z tohoto důvodu v knize čtenář přesně nezjistí, ve které odborné literatuře nebo archivním materiálu konkrétně autor informace získal. Ale i přes tento fakt se mi kniha stala alespoň zdrojem inspiračním. Nechtěla bych samozřejmě opomenout brožuru autorů Jana Michaličky a Jana Kinského *Nechanice a okolí v historii a dnes*.

V rámci studia regionálních dějin jsem použila knihu Karla Kuči *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (zde jsem se dočetla o počtu domů v městečku Nechanice v době po třicetileté válce) a velmi povedenou práci Jana Janáka, Zdeňky Hladíkové a Jana Dobeše *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. V práci se také věnují odbojové činnosti, ve které se angažovali nechaničtí obyvatelé. Kromě zmiňované knihy V. Pražáka o Nechanicích, který o odboji píše velmi podrobně, nahlédla jsem i do prací *Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce 1939-1945* od Zdeňka Bičíka a Jana Němečka (údaje o pilotu Karlu Knaiflovi) a Jiřího Šolce *Podpalte Československo : kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje*, kde autor mluví o Oldřichu Tichém (oba zmiňovaní K. Knaifl a O. Tichý patří mezi nechaničské rodáky).

Jelikož jsem se v diplomové práci musela věnovat i problematice židovské a cikánské (romské), musela jsem použít i literaturu, která mi o životě těchto menšin řekla více. Konkrétně se jedná o práce *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945; Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a*

následné osudy tohoto majetku, kterou vydal Institut Tereziánské iniciativy, a překlad zahraniční práce Donalda Kenricka a Grattana Puxona Cikáni pod hákovým křížem, dále skvělé knihy Miroslava Kárného Konečné řešení : genocida v německé protektorátní politice (M. Kárný byl sám transportován do Terezína, poté se ocitl i v koncentračním táboře Birkenau) a Ctibora Nečase Českoslovenští Romové v letech 1938-1945 (C. Nečasovi se podařilo sestavit seznamy romských vězňů z koncentračních táborů).

Od studia literatury jsem přistoupila k bádání v archivních pramenech, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Hradci Králové. Musela jsem projít obrovské množství knih a kartonů plných archivních dokumentů, jejichž původcem byly nechanický městský úřad, zdejší měšťanská a obecná škola, místní organizace a spolky (Tělovýchovná jednota Sokol, Okresní osvětový sbor, Jednota divadelních ochotníků Kolár, Pěvecký spolek Hlahol a Včelařský spolek Nechanice), Četnická stanice v Nechanicích, Společenstvo oděvních živností Nechanice a v neposlední řadě také Místní orgán pro protiletectkou obranu. Nedílnou součástí studia se staly pamětní knihy města Nechanice a obcí Staré Nechanice, Lodín a Hrádek. Mému zájmu neušla ani Pamětní kniha Četnické stanice v Nechanicích.

Archivní prameny, které jsem prostudovala ve Státním okresním archivu v Hradci Králové (dále jen SOkA), jsou ve velmi dobrém stavu, a informací jsem načerpala více než dost. Pouze materiál Četnické stanice v Nechanicích je nezpracovaný, nahlédla jsem proto do něho jen díky povolení ředitele SOkA Hradec Králové Mgr. Radka Pokorného. Nejobsáhlejší agenda je z činnosti nechanického městského úřadu. V tomto případě jsem musela být velmi opatrná ve výběru, protože v tak obrovském množství dokumentů se člověk lehko ztratí a vzápětí ani neví, co před chvilkou studoval. Pokusila jsem se vybrat ty nejdůležitější informace, které mi pomohly představit si působnost nejdůležitějšího úřadu ve městě. Kromě toho jsem nahlédla do prezidiálních spisů z fondu Okresní úřad v Hradci Králové, které se vztahovaly k městu Nechanice.

Do rukou se mi také dostaly pamětní knihy-kroniky, které se vztahují nejen k Nechanicím, ale k okolním obcím. Jaké ovšem bylo mé zděšení, když jsem zjistila, že kronika města Nechanice je dovedena pouze do roku 1933. Zápisy od roku 1933 do roku 1945 chybí ne z důvodu, že by je někdo zničil, ale jednoduše se vedení města nepostaralo o to, aby události ze života místních obyvatel do kroniky někdo vpisoval. Podle zjištěných informací byla kronika města v roce 1939 protektorátními úřady zapečetěna a odvezena pryč z města. Později se vrátila zpět do Nechanic a v současné době je uložena v SOkA Hradec Králové.

Pamětní knihy okolních obcí, i samotné nechanické četnické stanice, na tom nebyly o moc lépe. Celkově jsem z kronik využila informace, které se vztahují hlavně k období druhé

republiky. K pamětním zápisům, které byly do těchto knih vepsány většinou po roce 1945 (tedy zpětně), jsem musela přistupovat s velkým nadhledem a hlavně odstupem, jelikož v nich nalézáme velké chyby – například udání chybných křestních jmen a příjmení.

Nedílnou součástí mé historické práce bylo využití regionálního tisku. Při mém studiu jsem nejvíce uplatnila noviny *Kraj královehradecký: orgán Národní strany svobodomyšlné v severovýchodních Čechách* (dále jen *Kraj...*) z let 1939-1945. Samozřejmě se nejedná o jediný možný zdroj tohoto druhu informací, ale pro mé potřeby byl naprosto dostačující.

Práce je založena na srovnání dostupných informací nejen z odborné a regionální literatury a dobového tisku, ale i dochovaných archivních pramenů ze SOkA Hradec Králové. Přála jsem si, aby tato diplomová práce nebyla jen suchým povídáním o všedních i nevšedních dnech v Protektorátu Čechy a Morava na ukázkce obyvatel malého východočeského městečka, které vycházejí pouze ze studia (někdy velmi obsáhlé) odborné literatury.

Svou práci jsem chtěla doplnit i vzpomínkami těch nechanických obyvatel, kteří nejen že jsou stále mezi námi a my bychom si měli vážit jejich vzpomínek, ale jsou ochotni své hezké, ale i ty smutné zážitky sdělit příštím generacím. Proto jsem navštívila mého souseda Václava Pražáka (narozen v roce 1928 v Nechanicích, autor knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města*), jeho manželku Zdeňku (narozena v roce 1932) a také váženou občanku města Nechanice Annu Kunstovou (narozena v roce 1912). Byla jsem si však vědoma i rizik, které tyto vzpomínky představují, tedy možnost určitých zkreslení, daných časovým odstupem od válečných událostí, deformací vzpomínek v důsledku nejrůznějších vlivů (např. vlivem četby historické literatury apod.)

Nejcennějším zdrojem informací, které se vztahují k osvobození Nechanic v květnu 1945, se pro mne stal digitální datový nosič, na kterém je možné tuto událost vidět s odstupem času téměř 70 let. Autorem padesátiminutového amatérského filmu nejen o příchodu sovětských vojsk, byl nechanický podnikatel Eduard Borčický starší. Myslím si, že tento film velmi obohatil moji diplomovou práci.

Diplomová práce s názvem *Všední i nevšední dny na Nechanicku v době protektorátní* je rozdělena do devíti hlavních kapitol.

V první kapitole chci čtenářům nastínit stručnou historii města Nechanice od první písemné zmínky o Nechanicích v roce 1228 až do roku 2001, kdy vznikl tzv. Mikroregion Nechanicko. V kapitole nechybí informace o několikerém povýšení Nechanic na město (první polovina 13. století, 1867 a 1992), o nejdůležitějších majitelích města (Vítkovci, Jan Lucemburský, Pecingarové z Bydžína, Schafgostchové, Harrachové...), o památkách místních (socha Mistra Jana Husa na nechanickém náměstí, kostel Nanebevzetí Panny

Marie...) i okolních (zámek Hrádek u Nechanic), o zdejších významných rodácích z řad malířů (Ignác Raab...) nebo hudebních skladatelů (Jan Křtitel Vaňhal...). Osobně považuji za nejdůležitějšího nechanického rodáka prvního ministra financí dr. Aloise Rašína. Nechanice jsou také známé svoji harfenickou minulostí.

Dalších sedm kapitol je rozděleno na tři hlavní podkapitoly, které se dělí na další oddíly, jejichž počet není vždy stejný. Každé sledované období je samo o sobě specifické, tudíž není možné, aby byly všechny kapitoly rozsahem naprosto stejné, což je dáno i množstvím pramenné základny.

Druhá kapitola diplomové práce se zaměřuje na období před podepsáním mnichovské dohody v září 1938 a na dobu, která je mezi historiky označována jako druhá republika. Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a vnitropolitické, hospodářské i kulturní situace a všedních i nevšedních dnů na Nechanicku v době předmnichovské. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, které se týkají voleb do obecního zastupitelstva v květnu 1938, klasifikace koní, květnové a zářijové mobilizace 1938, civilní protiletectvé obrany, otázky uprchlíků z pohraničí a chudých a nezaměstnaných na Nechanicku, zpráv z Četnické stanice v Nechanicích, podnikatelských aktivit, kulturního a společenského života na Nechanicku.

Ve třetí kapitole jsem zaměřila svůj zájem na období od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům (16. březen – 1. září 1939). Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a protektorátní politické, hospodářské a kulturní situace a všedních i nevšedních dnů na Nechanicku v době před vypuknutím druhé světové války. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, které se týkají prvních dnů protektorátu a vzniku Národního souručenství na Nechanicku, okupačních i protektorátních nařízeních, systému řízeného hospodářství, akce Gitter, problému uprchlíků a sociálně slabých, pracovních příležitostí a také kulturního a společenského života na Nechanicku v prvních měsících Protektorátu Čechy a Morava.

Následující čtvrtá kapitola se zabývá prvními válečnými dny až do doby, než přišel do protektorátu nový zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich (podzim 1939-1941). Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a protektorátní politické, hospodářské a kulturní situace a všedním i nevšedním dnům od prvních válečných dnů do vlády R. Heydricha. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, které se zabývají obnovením civilní protiletectvé obrany, židovské problematiky, akce Albrecht der Erste, válečného hospodářství, svátku 28. října, případné spolupráce s Německem, výstavbou nové budovy nemocnice, zpráv z nechanické četnické stanice a měšťanské školy, kulturního a společenského života na Nechanicku.

V páté kapitole se mluví o období vlády zastupujícího říšského protektora R. Heydricha (září 1941 – květen 1942). Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a protektorátní politické, hospodářské a kulturní situace a všedním i nevšedním dnům za vlády zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, které se zabývají židovskou problematikou, „*konečným řešením*“ romské problematiky na Nechanicku, systémem řízeného hospodářství, vztahu nechanických občanů k Velkoněmecké říši, loajalitou po atentátu na R. Heydricha, zprávami z nechanické četnické stanice a měšťanské školy a kulturním a společenským životem na Nechanicku.

Šestá kapitola se věnuje době od spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha do krize nacistického systému v srpnu 1944. Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a protektorátní politické, hospodářské a kulturní situace a všedním i nevšedním dnům po atentátu na R. Heydricha až do krize nacistického systému. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, které se zabývají činností městského úřadu, židovskou problematikou, zprávami z nechanické měšťanské a obecné školy, činností Místního poradního orgánu pro protiletectkou obranu a kulturním a společenským životem na Nechanicku.

V sedmé kapitole jsem se zaměřila na období od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům v květnu 1945. Tři základní podkapitoly se věnují popisu světové a protektorátní politické, hospodářské a kulturní situace i všedním a nevšedním dnům do prvních mírových dnů v roce 1945. Poslední podkapitola je rozdělena na oddíly, ve kterých jsem představila odbojovou činnost na Nechanicku, zahraniční odbojovou činnost, zprávičky z nechanické měšťanské školy a kulturní a společenský život na Nechanicku.

Předposlední kapitola vypráví o osvobození Nechanic v květnu 1945 okem a kamerou E. Borčického staršího, o pobytu německé vojenské posádky na Nechanicku a o příjezdu Rudé armády. Poslední devátá kapitola se věnuje nechanickým pamětníkům, kteří se se mnou osobou velmi rádi podělili o svoje vzpomínky.

Diplomová práce je opatřena jmenným rejstříkem. Přílohy obsahují fotografie z rodinných archivů a z archivu autorky. Ostatní fotografie jsou z publikací, které byly při této práci využity.

Než jsem usedla k samotnému psaní diplomové práce, promítlo se mi v hlavě asi tisíce otázek, na které jsem neměla odpověď. Jak vypadaly Nechanice v době druhé republiky? Jaké byly reakce a první okamžiky místních obyvatel po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava? Jak druhá světová válka poznamenala životy místních i okolních obyvatel? Přineslo období války něco nového? Co válka lidem vzala? Probíhala na Nechanicku odbojová činnost nebo

měli zdejší lidé pasivní přístup k obraně státu? Co přidělový systém, hospodářská situace? A co podnikání a obchody, činnost četnické stanice a městského úřadu? A v neposlední řadě, jak se vlastně lidé bavili? Bylo vůbec možné zapomenout na všední válečné dny a útrapy, které se děly v celém okolním světě?

Slíbila jsem si, že se pokusím na většinu z nich odpovědět. Snad se mi v diplomové práci podařilo poskládat střípky z doby minulé, abych nejen sobě, ale i široké veřejnosti ukázala, jak vypadaly všední a nevšední dny obyvatel malého městečka Nechanice a jeho okolí. Celkové shrnutí jsem nechala až na samý závěr diplomové práce.

2. Stručná historie města Nechanice

Město Nechanice leží na řece Bystřici, v polovině cesty mezi Hradcem Králové a Novým Bydžovem. V těchto místech se jako první usídlili Slované. Pozůstatkem této etapy vývoje Nechanic jsou i zbytky tvrze, jež se nacházela v severozápadní části dnešního města. První písemná zmínka o Nechanicích je z roku 1228. Městečko patřilo pánům z Krumlova, zvaným též Vítkovci, které známe jako předky slavného rožmberského rodu. A v této době byly Nechanice povýšeny na město a dostaly svůj znak – „červenou pětilistou růži se zlatým pupencem uprostřed a zelenými lupeny ve stříbrném poli“.⁴

Další zajímavé a důležité zmínky o Nechanicích nalezneme v *Knize svědomí Nového Bydžova z let 1311 – 1470*⁵. Majitelem města se stal Jan Lucemburský, poté Hynek Krušina z Lichtemburka, majitel nedalekého Miletína. Dále se městečko dostalo do středu dění v roce 1516, kdy se vlastníkem stal rod Pecingarů z Bydžína. Třicetiletá válka zdejší obec velmi poznamenala. Tehdy zde bylo pouze 24 domů.⁶ Berní rula z roku 1654 nás informuje o dvou hrnčích, kteří zde v té době působili.⁷ V roce 1661 se do čela města dostala hraběcí rodina Schafgotschů. Kromě jiného se postarala o barokní přestavbu zdejšího kostela Nanebevzetí Panny Marie. Když držel panství Jan Arnošt starší, který údajně vedl hýřivý život, velmi se zadlužil a byl nucen roku 1788 prodat město Tobiáši Grätzlovi, šlechtici z Gränzeštejnu.⁸

V roce 1829 však zakoupil zdejší panství František Arnošt hrabě z Harrachu. Ten zde do roku 1866 vytvořil velkostatek Sadová s celkovou rozlohou téměř 6 500 ha. Rod Harrachů zde působil až do roku 1945, kdy manželka posledního majitele Stefanie Harrachová, rozená Eltzová, odešla se svými dětmi do Rakouska.⁹ V 19. století prošly Nechanicemi obrovské požáry, epidemie cholery, kostel Nanebevzetí Panny Marie vyhořel a byl přestavěn do klasicistní podoby. V Nechanicích vznikla opatrovna pro děti, v roce 1846 byla založena nemocnice.¹⁰

V roce 1849 vznikl v Nechanicích berní úřad a okresní soud. Významným mezníkem pro Nechanice byl 6. červenec 1867, kdy císař František Josef I. vyhověl žádosti tehdejšího

⁴ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice : obrázky z historie a života města*. 1. vydání, Hradec Králové : Garamon, 2003, s. 15, 16 (dále jen *Nechanice...*). ISBN 80-86472-14-0.

⁵ První ediční počín Jana Kaprase, českého právního historika, pedagoga a politika. Originální kniha je uložena ve Státním okresním archivu v Hradci Králové.

⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl IV. 1. vydání, Praha : Libri, 2000, s. 286. ISBN 80-85983-16-8.

⁷ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 39.

⁸ Tamtéž, s. 34.

⁹ Tamtéž, s. 38.

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

místního starosty, a povýšil Nechanice znovu na město.¹¹ V sedmdesátých letech 19. století se na Nechanicku rozvíjel průmysl – vznikly sušárny na čekanku nebo Novákova dílna s výrobou hospodářských strojů.

V roce 1928 byl zrušen okres Nechanice. Města se ve třicátých letech 20. století dotkla hospodářská krize, ovšem s tím se dokázalo rychle poprat. Nechanice samozřejmě neměly problémy spojené s obdobím druhé republiky, ale i s obdobím Protektorátu Čechy a Morava (o těchto dvou etapách bude psáno v následujících kapitolách). V roce 1949 byl v Nechanicích zrušen okresní soud a berní úřad. Na úroveň střediskové obce se Nechanice dostaly v roce 1968, kdy ve městě proběhla hromadná podpisová akce proti sovětské okupaci, organizovaná členy Jednotného zemědělského družstva Pokrok. Titul města opět Nechanice opět získaly až v roce 1992. Od roku 2001 jsou Nechanice součástí a hlavně centrem tzv. Mikroregionu Nechanicko.

Město Nechanice je rodištěm významných osobností malířů Ignáce Raaba, Jana Novopackého a Jaroslava Mejstříka, hudebního skladatele Jana Křitele Vaňhala, spisovatele Josefa Štolby a prvního ministra financí dr. Aloise Rašína. Dále je město známé svojí harfenickou minulostí. Harfa se stala prostředkem obživy pro nemajetné občany. Často hudebníci odcestovali za hranice naší země. Dostali se do Polska, Ruska, Itálie, Číny, Japonska, Turecka a Indie.¹²

Mezi nejdůležitější památky Nechanicka patří kostel Nanebevzetí Panny Marie, pomník Mistra Jana Husa z roku 1904 na Husově náměstí v Nechanicích od sochaře Josefa Mejstříka a nedaleký zámek Hrádek u Nechanic, postavený v polovině 19. století. Samotný zámek byl postaven Františkem Arnoštem Harrachem v letech 1839 až 1857 jako reprezentační letní a lovecké sídlo hraběcího rodu Harrachů. Své stálé sídlo má tento rod dodnes na zámku Rohrau nedaleko Vídně.

Zámek se po bitvě u Hradce Králové roku 1866 stal na nějakou dobu polním lazaretem. Z této doby dokonce existuje první dochovaná fotografie zámku. V roce 1914 se stavba dočkala elektrifikace. Posledním majitelem se stal Jan z Harrachu. V roce 1940 se oženil se Stefanií z Eltzu, s níž měl dvě děti – syna Ferdinanda (narozen v roce 1941) a dceru Johannu (narozena v roce 1944), která se dokonce narodila v nedalekém Hradci Králové. Během druhé světové války pravděpodobně trávil hraběnka většinu času na zámku Hrádku, kam za ní jezdil manžel J. Harrach. Ten, aby uchránil své majetky v pohraničí, podepsal německé

¹¹ MICHALIČKA, Jan, KINSKÝ, Jan. *Nechanice a okolí v historii a dnes*. Nechanice : Místní národní výbor : Místní kulturní středisko, 1983, s. 14.

¹² Tamtéž, s. 40.

občanství, a proto musel narukovat do německé armády.¹³ Na konci války, v květnu 1945, sídlil na zámku Hrádku velitel 120. Gatčinské motomechanizované divize generálmajor Ivan Pavlovič Govorov.¹⁴

V závěru této kapitoly jsem se chtěla vrátit k tomu, jak Nechanice získaly svůj název. Pověst, která je v mysli místních obyvatel vžita i dnes, vypráví o jakémsi Nechanovi, který zde nechal vybudovat tvrz. Jednoho dne musel odcestovat a nechal své dcery doma samotné. Ty se ale nudily a uspořádaly bál, při kterém se všichni přítomní hosté tak veselili, že se tvrz, která stála na bažinách, propadla hluboko do močálů. Když se Nechan vrátil domů, začalo se říkat, že Nechan nemá nic – tedy Nechanice.

¹³ J. z Harrachu zemřel v květnu 1945 v americkém zajetí údajně na následky válečného zranění.

¹⁴ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 38.

3. Období předmnichovské a období tzv. druhé republiky

Než jsem se začala zabývat jednotlivými všedními i nevšedními dny na Nechanicku, považovala jsem za nutné nastínit v každé z kapitol nejdříve politickou, hospodářskou a kulturní situaci sledovaného období jak na světové scéně, tak na scéně vnitrostátní. Poté jsem se věnovala politickému, hospodářskému a kulturnímu životu obyvatel Nechanic a jejich okolí...

3.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace v době předmnichovské

Třicátá léta dvacátého století jsou spojena s pojmem hospodářské krize, která více méně postihla většinu světové populace. Rostl počet nezaměstnaných, platy a mzdy klesly na minima, firmy a podniky krachovaly. A v této době plné zvratů si v Německu začali „brousit dráčky“ nacisté v čele s Adolfem Hitlerem. Významným rokem pro A. Hitlera se stal rok 1933, kdy byl jmenován říšským kancléřem, a plynule přešel k totalitní diktatuře.¹⁵

Sovětský svaz „slavil“ své úspěchy díky industrializaci a kolektivizaci, v roce 1936 přijal novou ústavu, kde byl nejvyšším orgánem státní moci ustanoven Nejvyšší sovět¹⁶, na území celé země rostly Gulagy¹⁷ a hromadné zatýkání se stalo denním chlebem pro mnoho obyvatel.

Ve Spojených státech amerických byl v roce 1932 zvolen prezidentem demokrat Franklin Delano Roosevelt¹⁸, jenž přišel s novým druhem hospodářské a sociální politiky pod názvem *New Deal*¹⁹. Díky této politice byla v roce 1937 odvrácena hrozba opětovné hospodářské krize.²⁰

Německo, které zásadně začalo ignorovat versailleskou i locarnskou smlouvu²¹, se začalo aktivně připravovat na další válku. V roce 1935 zavedlo všeobecnou brannou povinnost a hospodářství se začalo orientovat na válečnou výrobu. Velikým spojencem Německa se bezesporu stala fašistická Itálie. Společnost národů nedokázala na jejich agresivní politiku aktivně reagovat. Osa Berlín-Řím²² se stávala neporazitelnou. Dne 12. března 1938 obsadily nacistické jednotky Rakousko.²³

¹⁵ HÁJEK, Miloš, RYŠÁNKOVÁ, Jarmila a kolektiv. *Svět a Československo ve 20. století*. 1. vydání, Praha : Horizont, 1990. s. 34 (dále jen *Svět...*). ISBN 80-7012-040-1.

¹⁶ Nejvyšší zákonodárny sbor Sovětského svazu.

¹⁷ Glavnoje Upravlenije Ispravitelno-trudovych Lagerej neboli Hlavní správa nápravně-pracovních táborů. Počátek jejich vzniku je datován do období Leninovy vlády.

¹⁸ Americký prezident v letech 1933-1945.

¹⁹ Soubor ekonomických a sociálních reformů na podporu a reformu ekonomiky Spojených států amerických.

²⁰ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 37.

²¹ Systém mírových smluv, které upravovaly mezinárodní vztahy a postavení po ukončení první světové války.

²² Politicko-vojenský systém Německa a Itálie, později se přidalo i Japonsko a vznikla osa Berlín-Řím-Tokio.

²³ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 40; Tento počín vstoupil do dějin po názvem Anšlus

V období před druhou světovou válkou se kulturní život dotýkal hvězdného nebe. Snad každá sféra společenských aktivit byla naplněna novými prvky. Kromě nových filozofických směrů, novinek v literatuře, hudbě či malířství, slavilo zlaté časy hlavně radiové vysílání a film. Právě poslední dvě jmenované „novinky“ posloužily za druhé světové války k propagaci německé ideologie²⁴.

3.2 Vnitrostátní politická, hospodářská a kulturní situace v době předmnichovské

Velikou hrozbou nejen pro Československo bylo od poloviny třicátých let nacistické Německo. Rok 1938 se stal kritickým nejen pro naši zemi. V březnu 1938 bylo Rakousko připojeno k Německu, 24. dubna téhož roku vyhlásil sudetoněmecký vůdce Konrad Henlein²⁵ program o osmi bodech, který se na veřejnost dostal pod názvem Karlovarské požadavky²⁶. Tyto požadavky „obsahovaly uznání úplné rovnoprávnosti německé národní skupiny s českým národem, vytvoření uzavřeného německého národního území s německou samosprávou a úplnou svobodu přiznání se k německému národu a k německému světovému názoru, k nacionálnímu socialismu.“²⁷

Na znepokojivé zprávy o německých vojenských přípravách na československo-německých hranicích reagovala československá vláda vyhlášením částečné mobilizace 20. května 1938. Celá země se obávala nebezpečí německého útoku. Všichni byli odhodláni ochránit republiku, hlavně i představitelé rozhodujících politických stran, jako agrárníci, lidovci, sociální demokraté, národní socialisté, dále skupina kolem Hradu, občanská hnutí jako Věrní zůstaneme²⁸, dále komunisté i čeští fašisté.²⁹

Hlavní československý spojenec, Francie, se obávala toho, že by se musela střetnout s Hitlerem, a proto začala znovu posuzovat spojeneckou smlouvu, kterou s Československem uzavřela. Hlavní roli ve vyjednávání s Německem však sehrála Velká Británie v čele s premiérem Neville Chamberlainem, zastáncem politiky appeasementu - usmiřování s Německem. Do Prahy se tedy vydal britský lord Walter Runciman³⁰, který měl pro britské

(připojení) Rakouska.

²⁴ Německo použilo film jako největší prostředek nacistické propagandy, která je spojená se jménem Paula Josepha Goebbelse. Ten byl v roce 1933 jmenován ministrem propagandy.

²⁵ Konrad Ernst Eduard Henlein, původním povoláním úředník České obchodní banky v Jablonci nad Nisou. Zakladatel SdP v roce 1935, od 1. května 1939 byl jmenován říšským místodržícím v říšské župě Sudety.

²⁶ Většinu zásad tohoto programu přijala československá vláda po tvrdém nátlaku až 5. září 1938.

²⁷ BĚLINA, Pavel a kol *Dějiny zemí Koruny české*. 1. vydání, Praha; Litomyšl : Paseka, 1997, s. 186 (dále jen *Dějiny zemí...*). ISBN 80-7185-097-7.

²⁸ Petiční výbor Věrní zůstaneme byla protinacistická odbojová organizace, jež působila na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939 - 1942.

²⁹ BĚLINA, P., *Dějiny zemí...*, s. 187.

³⁰ Anglický lord; pozorovatel česko-německých vztahů.

vládní kruhy posoudit česko-německé vztahy a postavení německé menšiny na našem území. Po projevu samotného A. Hitlera 12. září 1938 došlo v pohraničí k pokusu o převrat, který byl nakonec potlačen. O čtyři dny později lord W. Runciman odjel a vláda zakázala SdP³¹. Podle Runcimanových zpráv bylo více než jednoznačné, že jakékoliv soužití Čechů a Němců bylo nemožné.

Po poradách britských a francouzských představitelů v Londýně o situaci v Československu, které následovaly po předložení Hitlerových požadavků N. Chamberlainovi v Berchtesgadenu, přišlo tzv. anglo-francouzská ultimátum, podle něhož měla československá vláda dobrovolně odstoupit pohraniční území Německu. Negativní odpověď československé vlády přinesla ostrou reakci západních diplomatů, pod jejíž tíhou českoslovenští představitelé kapitulovali. To však vyvolalo obrovskou vlnu odporu v československé veřejnosti, která smetla Hodžovu vládu a přinesla nástup nové vlády v čele s armádním generálem Janem Syrovým. Následovala zářijová mobilizace roku 1938 a vyvrcholením celé situace bylo svolání konference v Mnichově za účasti Velké Británie, Francie, Německa a Itálie: „*Sešli se 29. září 1938 v prvním patře domu, v němž bude po válce už bez jejich přičinění umístěna hudební konzervatoř.*“³²

Československá delegace byla přijata až v ranních hodinách 30. září 1938, aby jí byl oznámen verdikt. „*Československo je definitivně úplně samo a vydáno Hitlerovi napospas.*“³³ Tuto chvíli bychom mohli označit jako počátek období tzv. druhé republiky, tedy období od 30. září 1938 do 15. března 1939.

Následné zabírání pohraničí mělo na svědomí obrovské územní ztráty Československa, hospodářství zaznamenalo úpadek. Část našeho průmyslu připadla Německu. Jednoduše vše směřovalo k jedinému cíli – k úplné závislosti naší země na Velkoněmecké říši jako předpokladu jejího ovládnutí. První vojenské jednotky Německa přešly přes naše hranice již 1. října 1938. Rozloha pohraničních oblastí, jež byly následně okupovány, se odhaduje na 29 000 km². Z toho jednoznačně vychází, že zabrané území zabíralo 38 % plochy Československé republiky. Délka hranice říšské župy Sudety (Sudetengau) a Československa činila 435 km.³⁴ Sudetská území měl na starosti Konrad Henlein, jež byl A. Hitlerem jmenován říšským komisařem pro sudetoněmecká území.

³¹ Sudetendeutsche partei (Sudetoněmecká strana); politická strana založená Konrádem Henleinem v roce 1935 z předchozí Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront), vzniklé v roce 1933.

³² TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*. 1. vydání, Praha : Naše vojsko : Český svaz protifašistických bojovníků, 1988, s. 17 (dále jen *Deník...*).

³³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938); Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. 1. vydání, Praha : Libri, 2003, s. 617 (dále jen *České země v éře...*). ISBN 80-7277-119-1.

³⁴ GEBHART, Jan, Kuklík, JAN. *Velké dějiny země Koruny české. 1938-1945. Svazek 15 a,b*. 1. vydání, Praha :

Jedním z jeho prvních rozhodnutí v počátcích druhé republiky mělo na svědomí rozpuštění politických stran, vydávaný tisk se dočkal zákazu.³⁵ Obava z komunistické strany byla tak velká, že se její činnost preventivně zastavila už 20. října 1938, definitivně jí vláda zakázala 24. prosince 1938.³⁶

Ke konci října 1938 vyšla v platnost působnost Říšské župy NSDAP³⁷, která dostala pod kontrolu veškeré oblasti života. Každý okres měl na starosti okresní vedoucí, který byl přímo podřízen samotnému K. Henleinovi. Místní organizace spadala pod místního vedoucího. Župní vedení NSDAP, které sídlilo v Liberci, se do 15. března 1939 staralo o 40 okresních vedení, po vyhlášení protektorátu k nim přibylo i dalších pět okresních vedení se sídly v Moravské Ostravě, Olomouci, Plzni, Praze a také v Hradci Králové.³⁸

Pozornost se velmi rychle soustřeďovala i proti židovskému obyvatelstvu. Území Sudet se řídilo platnými norimberskými zákony. Židé na úřadech gestapa museli slíbit, že do několika dní opustí Říši, jinak je bude čekat násilný odsun. Logicky se vždy nejednalo jen o rasové motivy, ale hlavním cílem se stal židovský majetek. Díky tomu, že Židé byli od počátku velmi důkladní v evidenci svého majetku, nebylo těžké vytvořit jmenovitý soupis. Následovalo „jejich vyřazení z politických i státních služeb, školství, tisku, filmu a rozhlasu, z nemocnic a nemocenských pokladen.“³⁹

Antisemitské nářázky byly cítit všude. Pro příklad uvádím, že v době druhé republiky se na Nechanicku objevil leták s názvem „*Chcete být rohožkou pod nohama zednářů?*“. Z toho je cítit nejen nářážka na židovské obyvatelstvo, ale bezesporu i na prezidenty Tomáše Garrigue Masaryka a zejména Edvarda Beneše, jenž byl členem zednářské lóže. Jména obou prezidentů začala později mizet i z názvů ulic.⁴⁰ Židé se začali stahovat z pohraničí do vnitrozemí, arizované majetky obsazovali árijci.

Ovšem Židé nebyli jediní, kteří museli opustit své domovy. Velkým sociálním problémem se stali i nežidovští uprchlíci ze zabraného pohraničí. Někteří si zabalili několik málo věcí a odešli do vnitrozemí, někteří starousedlíci však z pohraničí neodešli. „*Na okupovaném území žila nyní asi necelá polovina z původního českého obyvatelstva.*“⁴¹ Jako reakce na otázku, co

Paseka, 2006-2007, s. 18 (dále jen *Velké dějiny...*). ISBN 80-7185-582-0, 80-7185-835-5.

³⁵ KÁRNÍK, Z., *České země v éře...*, s. 28.

³⁶ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát : ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. 1. vydání, Praha : Karolinum, 1997, s. 23 (dále jen *O autoritativní národní stát...*). ISBN 80-7184-516-7.

³⁷ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana). Pravicově politická strana, která vznikla v roce 1920.

³⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Velké dějiny...*, s. 26.

³⁹ RATAJ, J., *O autoritativní národní stát...*, s. 106.

⁴⁰ TOMÁŠEK, D., *Deník...*, s. 169 a 187.

⁴¹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Velké dějiny...*, s. 32.

se bude dít s uprchlíky, vyšlo 11. listopadu 1938 v platnost vládní nařízení č. 292 o založení Ústavu pro péči o uprchlíky, jehož pravomoci se vztahovaly na celé území naší republiky. Ale existence ústavu měla být pouze dočasná, ústav se zaměřil na vyřešení aktuální otázky uprchlíků. „Rozhodnutí ústavu schválené ministerstvem byla závazná pro všechny úřady, ústavy, podniky a orgány republiky a zasahovala do kompetence různých úřadů takovým způsobem, jako dosud nikdy.“⁴²

3.3 Období předmnichovské na Nechanicku

3.3.1 Volby do obecního zastupitelstva

Poslední volby, které se na Nechanicku odehrály v době předmnichovské, byly volby do obecního zastupitelstva 29. května 1938. Při výzkumu archivních pramenů, které jsem využila již při psaní své bakalářské práce, jsem došla k následujícím výsledkům. K místním volbám přišlo 1 064 voličů, z toho 484 mužů a 580 žen. Voleb se nezúčastnilo 136 občanů, z toho 73 mužů z důvodu nástupu na vojenské cvičení, a 63 žen, většinou nad 70 let, které volily na jiném místě nebo se odstěhovaly.⁴³ Na Nechanicku kandidovalo celkem 7 politických stran (*Národní sjednocení*⁴⁴, *Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu*⁴⁵, *Československá strana lidová*⁴⁶, *Československá živnostensko-obchodnická strana*, *Komunistická strana Československa*⁴⁷, *Československá strana národně socialistická*⁴⁸ a *Československá sociálně demokratická strana dělnická*⁴⁹).

Jednoznačně na Nechanicku zvítězila Československá živnostensko-obchodnická strana s celkovým počtem 262 hlasů, na druhém místě se umístila Československá sociálně demokratická strana dělnická se 192 hlasy, na místě třetím Československá strana lidová se 148 hlasy, čtvrtá příčka patřila Republikánské straně se 128 hlasy, na pátém místě se umístila Československá strana národně socialistická se 109 hlasy, Komunistická strana Československa získala 63 hlasů a na posledním místě se umístila strana Národního

⁴² JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích : od počátku státu po současnost*. 1. vydání, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 359 (dále jen *Dějiny správy...*). ISBN 80-7106-709-1.

⁴³ Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SOkA), fond *Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)*, kniha 23, inv. č. 24.

⁴⁴ Politická strana, která byla nacionalisticky orientovaná. Vznikla v roce 1934 sloučením Československé národní demokracie, Národní ligy a Národní fronty. Za druhé republiky se stala částí Strany národní jednoty.

⁴⁵ Jinak zvaná také neoficiálně jako strana agrární. Její členové nazýváni zkráceně agrárníci.

⁴⁶ Tato politická strana vznikla v roce 1919, a to sloučením několika katolických stran.

⁴⁷ Komunistická strana Československa vznikla v roce 1921, prvním předsedou byl Bohumil Šmeral.

⁴⁸ Tato strana byla původně založena jako Československá strana národně sociální. V roce 1918 byla strana přejmenována na socialistickou. Národní socialisté se stali oporou demokratické republiky.

⁴⁹ Československá sociálně demokratická strana dělnická vznikla v roce 1918 a v letech první republiky byla druhou nejsilnější politickou stranou.

sjednocení se 49 hlasy.⁵⁰ Z celkového výzkumu voleb je jednoznačné, že největší vliv na politický chod města Nechanice měla podnikatelská a dělnická sféra. Počátky tohoto vlivu jsou již znatelné od třicátých let 20. století, kdy se světem „*prohnala hospodářská krize*“ a město začalo opět vzkvétat.

V pamětní knize Starých Nechanic se dočteme o květnových předvolebních nepokojích. Kromě jiného se zostřovala i situace na hranicích, a proto vláda 20. května 1938 vyhlásila částečnou mobilizaci. Od soudobého kronikáře Františka Probošta se kromě jiného dovídáme: „*Vznikly pověsti, že Německo soustřeďuje vojsko na hranice naší republiky. V noci z 21. na 22. května přijelo do Starých Nechanic vojenské auto s vojáky, kteří ihned roznesli obsílky s výzvou záložníkům, aby do dvanácti hodin rukovali na cvičení...*“⁵¹ Po prostudování veškerých pramenů jsem došla k závěru, že obyvatelé Nechanicka nebyli touto akcí nijak postiženi. Spíše až následná, záříjová mobilizace v roce 1939, se projevila na chování nechanických obyvatel více.

Díky staronechanické pamětní knize jsem narazila i na výsledky místních květnových voleb. Celkem se jich zúčastnilo na 281 voličů, zvítězila Republikánská strana zemědělského maloroľnického lidu a Domovina s celkovým počtem 149 hlasy.⁵²

3.3.2 Klasifikace koní a neodvratná mobilizace

Ministerstvo národní obrany potřebovalo pro potřeby armády zjistit, jak na tom jednotlivé obce jsou s počty koní a povozů. Dne 7. září 1938 se v Nechanicích před domem čp. 48 konala klasifikace koní. Evidenční listy, které byly potřebné pro odvedení koní, obdrželi do svých rukou Jaroslav Vaněček, František Novotný, Josef Novotný, František Stuchlík, Josef Boudy, Josef Kubišta, František Škava a Antonín Hlubuček. Soukromník František Tomášek byl později vyzván, aby odevzdal kompletní selský vůz. Paradoxně se Čeněk Tauchman a Josef Hladík dočkali toho, že jim byli koně navraceni.⁵³

Kvůli tomu, že při záříjové mobilizaci museli narukovat muži narozeni nejen v roce 1900, děti zastávaly práce svých otců a nechodily do školy. Přesto musím zkonstatovat, že se „*místních*“ mobilizace nedotkla tak, jak bych čekala. Nechanické obyvatelstvo zůstalo poměrně klidné, jak jsem mohla posoudit ze všech prostudovaných archivních materiálů či regionální literatury, která se k dané problematice vztahuje.

⁵⁰ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)*, kniha 23, inv. č. 24.

⁵¹ SOKA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

⁵² Tamtéž.

⁵³ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 4, inv. č. 139.

A blížila se „*mnichovská zrada*“... . Ještě 27. září 1938 vydal Okresní úřad v Hradci Králové výnos zemského úřadu č. 277, odd. 42 a., aby bylo na Nechanicku postaráno o střežení vojensky důležitých místních objektů ozbrojenými hlídkami. Šlo o okresní silnice z Nechanic po mlýn ve Starých Nechanicích – v tomto případě o jeden železný most a dva klenuté mosty.⁵⁴ V Pamětní knize Starých Nechanic jsem také narazila na počet mužů, rukujících při záříjové mobilizaci 1938. Jednalo se o 30 vojáků, s nimi bylo odvedeno i 18 koní a 2 koně na přípřež. A reakce staronechanického kronikáře? „*Po mobilizaci nastalo všude velké vzrušení. Lidé se zásobovali potravinami, látkami, neboť se všude čekalo, že vypukne válka.*“⁵⁵ To byla logická reakce na vývoj událostí, se kterou jsem se setkala i po německé okupaci 15. března 1939.

A přišel Mnichov...

3.3.3 Civilní protiletectká obrana a branná výchova

Třicátá léta dvacátého století jsou spojena se vznikem tzv. Civilní protiletectké obrany, ve zkratce označované CPO. Šlo vlastně o soubor opatření, jež se připravovala během míru, „*aby se uplatnila za války při nebezpečí napadení vzdušnými nepřátelskými silami.*“⁵⁶

V Nechanicích mělo středisko branné výchovy cvičiště na hřišti místní školní rady, učebna fungovala v prostorách zdejší měšťanské školy, využity byly i tělocvičny jak školy obecné, tak i měšťanské. V prostorách nechanické Bažantnice bylo tábořiště, ale v této době v Nechanicích chyběl protiletectký kryt. Velitelem se stal Josef Kolářský, jehož jméno v této práci zazní ještě několikrát. Zástupcem se stal František Vaněk. Společně úřadovali na městském úřadě.⁵⁷

V době předmnichovské se v sále Radnice v Nechanicích konala veřejná přednáška majora Adolfa Fišera z nedalekého Hradce Králové. Tato akce měla název „*O brannosti národa*“ a proběhla pod záštitou nechanické městské rady, která se dokonce postarala o ubytování účastníků přednášky.⁵⁸ Stát se snažil zvýšit brannou schopnost obyvatelstva. První důležité zákony vešly v platnost již v roce 1937. V roce následujícím došlo k dalším úpravám zákona o branné výchově. Nejdříve branná výchova probíhala na Nechanicku bez jakýchkoliv problémů, ovšem v době před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava apelovalo Okrskové

⁵⁴ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 4, inv. č. 139.

⁵⁵ SOKA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

⁵⁶ KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 1. vydání, Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 82 (dále jen *Slovník...*).

⁵⁷ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, kniha 50, inv. č. 54.

⁵⁸ Tamtéž.

velitelství branné výchovy, aby byla výchova nejen přerušena, ale přestalo se pracovat s jakoukoliv propagandou nejen tištěnou, ale i rozhlasovou.⁵⁹

3.3.4 Uprchlíci

Po podepsání mnichovské dohody upadlo české obyvatelstvo do těžkých depresí. Každý se bál příštích dnů. Hlavním problémem, který se projevil již v době předmnichovské, ale zejména pak po uzavření mnichovské dohody se stal problémem všedního dne, byli uprchlíci, kteří se už delší dobu stahovali z pohraničí do vnitrozemí. Nedaleké krajské město Hradec Králové, pod které Nechanice spadaly, počítalo s tím, že veškeré prostory věnuje vojákům, kteří měli přijít. Proto byly požádány okolní obce, aby poskytly uprchlíkům prostory, přístřeší a hlavně pomocnou ruku. V dobovém tisku⁶⁰ jsem se dočetla, že za jediný den se do nedalekého Nového Bydžova stáhlo na 160 uprchlíků. Jak se dále psalo v *Kraji* – nejvíce se na Královéhradecku obávali příchodu německých a židovských emigrantů...

A jaké rodiny z řad uprchlíků pobývaly na Nechanicku? Brychovi z Teplic, Hájkovi z Litoměřic, Grohovi z České Lípy, rodina Lehkých z Mostu, učitel Osvald Kašpar s manželkou z Teplic-Šanova, ale i rodina Totterova ze Slovenska.⁶¹ Příliv uprchlíků se projevil i ve školních řadách. Do nechanické měšťanské školy nastoupili noví žáci – Stanislav Šťastný z Kežmaroku, Miroslav Groh z České Lípy, Miroslav Matějka z Jablonce nad Nisou, Stanislava Mašková z Ústí nad Labem, Věra Vítková z Vrchlabí a Miluše Octová z Teplic-Šanova. V archivních pramenech jsem se ale dočetla i o odchodu dvou žáků z nechanické školy – a to Bruna Peukera a Waltera Sandera.⁶² V prosinci 1938 bylo na Nechanicku evidováno na 29 uprchlíků – z toho 21 dospělých a 8 dětí.⁶³ Podle údajů staronechanické kroniky se také obec potýkala s uprchlíky z pohraničí, jelikož se zde usadilo na třicet uprchlíků, a to jak Čechů, tak i Němců. Někteří údajně pomáhali na polích a později se odstěhovali neznámo kam, zřejmě část z nich volila další emigraci přes Polsko na Západ.⁶⁴

V rámci péče o uprchlíky uvažovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy společně s Ústavem péče o uprchlíky o zřízení táborů pro děti z uprchlických rodin. Město Nechanice

⁵⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Sbírka-Soudobá dokumentace Nechanice 1863-1959*, karton 1, inv. č.15.

⁶⁰ SOkA Hradec Králové, *Kraj královéhradecký : orgán Národní strany svobodomyšlné v severovýchodních Čechách* (dále jen *Kraj...*) 24. září 1938, č. 66, s. 1.

⁶¹ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 115.

⁶² SOkA Hradec Králové, fond *Základní škola Nechanice 1891-1991*, kniha 11, inv. č. 12.

⁶³ *Kraj...*, 4. března 1939, č. 9, s. 9.

⁶⁴ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

doporučilo nedaleký statek Stýskal, ale z dochovaných pramenů jsem zjistila, že ke zřízení tábora takového druhu zde nedošlo.⁶⁵

Celkově ale musím zkonstatovat, že se nechaničtí obyvatelé uprchlíkům snažili společnými silami pomoci, třeba i dobročinnými sbírkami. O jedné takové sbírce informoval nechanický starosta Antonín Munzar Pomocný výbor pro péči o uprchlíky, a to 13. prosince 1938. Na sbírce se podíleli Jednota Sokol, Orel a Československý červený kříž, kdy bylo na hotovosti vybráno 1 620 Kčs, dále bylo vybráno 63 kusů prádla, 144 kusů různých oděvů, 33 párů bot a různé potraviny v přibližné hodnotě 1 705 Kčs.⁶⁶ Finančně přispěly i Okresní záložna, Občanská záložna i Spořitelna v Nechanicích.

V posledních prosincových dnech roku 1938 uspořádal Okresní úřad v Hradci Králové také sbírku na pomoc uprchlíkům. V čele zvláštního výboru pro pomoc uprchlíkům byli dr. Jan Kapras⁶⁷, předseda národní rady a dr. Vilém Pospíšil, dále dr. Jaroslav Preiss, Karel Schwarz a Václav Štěpánek. V prvních lednových dnech roku 1939 však městská rada od pouliční sbírky opustila, „*ježto by uškodila sbírce Česká koleda, kterou bude pořádati Národní jednota.*“⁶⁸ Ovšem z obecních prostředků bylo nakonec darováno 200 Kčs. Výše sbírky Národní jednoty byla plánována na 10 000 Kčs, nakonec se vybralo pouze 8 000 Kčs. I přes nastalou situaci s příchodem uprchlíků jsem z dokumentů Městského úřadu v Nechanicích z února roku 1939 zjistila, že „*nenastala tíživá situace pro uprchlíky*“ a „*jedna rodina byla ubytována v samostatné místnosti v obecním chudobinci*“.⁶⁹

3.3.5 Chudí a nezaměstnaní na Nechanicku

Každá obec se také musela postarat o své chudé a nezaměstnané. Konkrétní případy řešila nechanická městská rada a rozhodovala o výši finančních příspěvků. V péči o chudé se město radilo i s okolními obcemi, konkrétně s obcemi Lubno a Kunčice. Snaha pomoci chudým se ukazovala na každém kroku. Pro zajímavost uvádím příběh chlapce Josefa Rašína, který si pod stromeček přál hezký oblek. Obec mu tedy zaplatila 2 páry prádla od nechanické firmy Borčický Nechanice, 1 lepší oblek u firmy Josefa Einsteina a 1 zimní kabát a 1 střevíce od Bohuslava Novotného.⁷⁰

⁶⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)*, karton 19, inv. č. 154.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Český právník, historik a politik. V letech 1938-1942 působil jako ministr školství a národní osvěty. I když působil v odboji, byl po válce obviněn z kolaborace, ale nakonec byl Národním soudem osvobozen.

⁶⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)*, karton 19, inv. č. 154.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž, karton 9, inv. č. 150.

O chudé a nemajetné občany se v období druhé republiky staral i nechanický lékař MUDr. Jaroslav Riedl, který se jim každý den jednu hodinu dopoledne a jednu hodinu odpoledne bezplatně věnoval ve své soukromé ordinaci.⁷¹

3.3.6 Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích

Okresní úřad 10. května 1938 sdělil nechanické četnické stanici, že školní mládež na Nechanicku, ale zejména v Nechanicích, rozšiřuje v opisech rozhlasový projev Josefa Vissarionoviče Stalina pod slovy: „*Kaprále Hitlere, jestliže jedna hnědá veš překročí hranice ČSR, tedy pamatuj, že za 6 hodin budou na místě naše letadla i armáda nejkratší cestou...tak si představ, ty čalouníku...*“ Na žádost Okresního úřadu v Hradci Králové musela nechanická četnická stanice tuto situaci okamžitě vyřešit. Ve spolupráci s ředitelstvím nechanických škol byla tato nepřístojnost okamžitě zakázána.⁷²

V době květnových voleb roku 1938 se na Královéhradecku objevila zpráva o opatřeních, která měla zabránit šíření pomluv, jež se týkaly stávající československé vlády. Podle pomluv měl soudobý ministr vnitra a ministr národní obrany zaprodat republiku Henleinovi. Místní i okolní obyvatelé tím byli velmi znepokojeni.⁷³

Na to navázal případ z konce května 1938, kdy Okresní úřad v Hradci Králové sdělil Prezidiu ministerstva vnitra, že Četnická stanice v Nechanicích udala místnímu soudu dvě osoby. První byl rolník Josef Šaroun, který v hostinci Jaroslava Erbse ve Starých Nechanicích rozšiřoval zprávy opět o tehdejším ministru vnitra, že zradil zemi. Podle údajů hradeckého okresního úřadu byl jmenovaný J. Šaroun dříve organizovaným fašistou, nyní příznivcem Národního souručenství. Druhým udaným byl zámečník Jaroslav Petr, který v tomto hostinci mluvil o poslanci Rudolfu Beranovi, že „*se scházel tajně v nějaké vile v Počernicích s říšskoněmeckým vyslancem, kde se dohadovali a při tom zaprodat republiku.*“ Jak uvedl vrchní strážmistr Jan Stuchlík, „*oba jmenovaní hleděli svá jednání ospravedlnit tím, že se o podobných poměrech mluví všeobecně.*“⁷⁴

V podzimních dnech roku 1938 aktivně působilo na Královéhradecku anonymní protižidovské hnutí, které vydávalo letáčky s protižidovskými hesly. Ty se vylepovaly na živnostenské provozovny. Podle zápisu v prezidiálních spisech sice nebyl původ všech

⁷¹ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)*, karton 19, inv. č. 154.

⁷² SOKA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1948, prezidiální spisy, čj. 1134, 1938, karton 808.

⁷³ Tamtéž, čj. 1256, 1938, karton 808.

⁷⁴ Tamtéž.

letáčků zjištěn, ale hnutí bylo potlačeno.⁷⁵ V těchto materiálech se ovšem nenachází ani zmínka o tom, že by někdo z nechanických obyvatel protižidovsky vystupoval.

Nesmírně zajímavé mi přišly informace, které jsem získala ze studia materiálu místní četnické stanice, ale bohužel se jedná o nezpracovaný fond. Zaměřila jsem se na období těsně před 15. březnem 1939, tedy od 1. ledna do 15. března 1939. Staniční kniha obsahuje celkem 109 zápisů. Díky nim jsem zjistila i jména strážmistrů Jana Stuchlíka, Josefa Železného nebo vrchního strážmistra Šimka. Od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava působili na nechanické četnické stanici i říšští policisté Leitner a Krielle, vystřídání byli četníky Neumannem a Kaluzou, později nastoupili Stock a Günther. V červnu 1939 přibyl k místním četníkům i strážmistr Josef Khop, který dříve působil na Slovensku.⁷⁶

Položila jsem si otázku, jaké přestupky mohli mít nechaničtí obyvatelé na svědomí? Musím říci, že nejvíce se místní lidé dopouštěli přestupků v silničním provozu, porušovali zákony o bezpečnosti majetku, nechyběly krádeže, loupežná přepadení, potulka či žebrota. Nechaničtí četníci pátrali po „cikánech“ a „kočovných tlupách“ Václava a Karla Stehlíkových a Vilemíny Rumlové. Nechaničtí obyvatelé hřešili i v zákoně o podomních obchodech nebo hlášení cizinců, porušován byl branný zákon, řešila se hrozba přestupku o zvířecích nálezích, vyšetřovalo se žhářství nebo porušení zbrojního patentu a zákona o rybářství.⁷⁷

Z dobových záznamů jsem se dočetla i o eskortě dvou nebezpečných vězeňkyň z vazby místního Okresního soudu v Nechanicích, a to do věznice Krajského soudu v Hradci Králové. Taková eskorta ale nebyla jednoduchá. Konkrétně se muselo pěšky do Dlouhých Dvorů, což je přibližně 10 až 12 km, poté vlakem do Hradce Králové a nakonec bezplatným autobusem zpět do Nechanic.⁷⁸ Těsně po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se ve staniční knize nachází zpráva o zatčení Rudolfa Dänemarka, Josefa Knaifla a Václava Elsnera, kteří byli podezřelí z komunistické činnosti. Již v lednu 1939 byl právě R. Dänemark zbaven mandátu v obecním zastupitelstvu a za něj byl zvolen MUDr. Rudolf Řezáč, primář místní nemocnice.⁷⁹ Zástupcem se stal klempíř Jiří Kunst⁸⁰.

Je více než jasné, že zatýkání po 15. březnu 1939 se dělo v rámci akce Gitter, která se rozběhla s okupací českých zemí a vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Podle připravených seznamů bylo mimo jiných zajištěno i několik tisíc komunistů. Tyto osoby

⁷⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1948, presidiální spisy, čj. 2093, 1938, karton 809.

⁷⁶ *Kraj...*, 17. června 1939, č. 24, s. 10.

⁷⁷ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice (1849)1918-1945*, staniční služební kniha č. 169, 1.1.1939 - 23.10.1940.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Jiří Kunst byl manželem Anny Kunstové – pamětnice, které se věnuji v desáté kapitole této práce.

nesměly figurovat nejen v osvětové a letopisecké komisi, ale dveře byly pro ně uzavřeny ve všech sférách politického a společenského života.⁸¹

3.3.7 Podnikatelské aktivity na Nechanicku

Jak jsem již psala, první roky třicátých let 20. století proběhly ve znamení hospodářské krize, ale Nechanicím se podle archivních pramenů brzy podařilo veškerá úskalí, spojená s tímto fenoménem, překonat a místní podnikatelská sféra se dostávala do lepších pozic. Pro mnou sledované období se velmi cenným pramenem staly výroční zprávy, které mi naznačily, jak vypadal podnikatelský život v období druhé republiky.

Díky zvěrolékařské zprávě ze 16. prosince 1938 jsem vysledovala informace například i o počtu obchodníků s masem. Na Nechanicku působilo pět řezníků a pět uzenářů, místní jatka byla v majetku Družstva ústředních jatek v Nechanicích, obchodníci s oprávněním prodeje hovězího dobytka byli J. Hladík, J. Boudy, Bohumil Smotlacha a Václav Hladík. S mlékem obchodoval Rudolf Hofmann, jediný zájezdní hostinec provozoval František Šiml. Nechanickým zvěrolékařem byl MVDr. František Morávek.⁸²

Zajímavé informace jsem si přečetla i ve výroční zprávě za rok 1938 u Společenstva oděvních živností Nechanice. Dodavatelé ze Sudet – v tomto případě se jednalo hlavně o obchodníky s textilem - již nedodávali své zboží, které nechaničtí „oděvníci“ potřebovali. Ale velmi hezký byl závěr zprávy, kdy pisatel pevně věřil tomu, že „*zasvitne slunce lepšího rozkvětu...*“⁸³ Společenstvo se také mělo zapojit do akce, jejíž cílem bylo založení nových živností pro obyvatele z řad uprchlíků, ale k něčemu takovému na Nechanicku nedošlo.

Ke konci roku 1938 bylo v Nechanicích evidováno 29 živnostníků v oblasti pohostinství. K mému úžasu se mi do ruky dostal výkaz o množství vyčepovaných lihovin, piva a vína. Za rok 1938 se v Nechanicích vypilo 1353,9 hl piva, 4608,5 l vína a 109 l lihu. Nejvíce piva bylo vypito u pana Čáslavského – a to 179 hl, nejméně u pana Ladislava Havla, a to 7,17 hl. Ve spotřebě vína dominoval Karel Zámečník s 994 litry, nejméně pak Eduard Pavelka s 80 litry. Spotřebu lihu vykazoval pouze Karel Sedlecký s plnými 109 litry. A kdo vlastně živnostníky na Nechanicku zásoboval pivem? Pivovar Hradec Králové, Akciový pivovar Pardubice, Pivovar Hořice, Pivovar Sadová, Pravovar pivovar Nový Bydžov. Živnostník F. Šiml také odebíral z pivovaru Plzeň a Schreiber.⁸⁴

⁸¹ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945*, nezpracováno.

⁸² SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

⁸³ SOkA Hradec Králové, fond *Společenstvo oděvních živností Nechanice 1890-1946*, kniha 2, inv. č. 2.

⁸⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 3, inv. č. 138.

Obrovským problémem Nechanic bylo dopravní podnikání. Velkým, ale bohužel nesplněným snem, mělo být vybudování železničního spojení. Druhou alternativou se stala snaha o zřízení autobusového spojení Nechanice-Radíkovice-Těchlovice-Hřibsko-Kukleny-Hradec Králové. Jednání vyústila alespoň ke zřízení přímého spoje, a to na lince Nechanice-Poděbrady, s platností od 1. března 1939. Tento spoj jel jednou denně v obou směrech a za tuto službu cestující zaplatil plných 14,- Kčs.⁸⁵

3.3.8 Kulturní a společenský život na Nechanicku za druhé republiky

O společenské a kulturní akce se za druhé republiky postaraly převážně spolky a sdružení, které ale nejdříve musely požádat o schválení Okresní úřad v Hradci Králové. Největší aktivitu vykazovala Tělovýchovná jednota Sokol Nechanice, Jednota Československého orla, dále Divadelní spolek Kolár nebo Pěvecký sbor Hlahol. V sále na Hůrce hrávalo kino, v hostinci U Žítků se konala divadelní představení jako „Zavadilka vdává dceru“, Jednota ochotníků Kolár uspořádala v prosinci 1938 v Městském divadle v Nechanicích představení „Prach a broky“. Dokonce se v tomto případě prodloužila i policejní hodina.⁸⁶

Několik dní před vánočními svátky roku 1938 se na Husově náměstí v Nechanicích konala slavnost u Vánočního stromu republiky. Při této příležitosti uspořádal Československý červený kříž divadelní představení pro děti pod názvem „Jak dělátko hledalo štěstí“, ve kterém účinkovaly děti z místní obecné školy.⁸⁷ Již v předbřeznových dnech se Okresní úřad v Hradci Králové postaral o to, aby ke všem žádostem, na jejichž základě úřad uděloval povolení k pořádání kulturních akcí, přikládali pořadatelé veškeré texty, písně a básně, které, když budou schváleny, nesmějí být změněny.⁸⁸ Podle dochovaných dokumentů se tímto nařízením nechaničtí řídili opravdu velmi striktně.

Pro pořádání kulturních akcí bylo určitě nezbytné mít k dispozici prostory, kde se budou kulturní a vzdělávací programy konat. Proto v únoru 1939 zažádala valná hromada Divadelní jednoty Kolár, v jehož čele stál předseda Josef Kuchař, městskou radu v Nechanicích, aby uvolnila částku 25 000 Kčs na nejnutnější opravu městského divadla. Sami ochotníci byli ochotni se postarat o dozor nad opravami. Ale reakce městské rady z 23. února 1939 byla jednoznačná – „tato žádost odložena do rozřešení stavby zadního radničního traktu.“⁸⁹

⁸⁵ SOkA Hradec Králové, fond Archiv města Nechanice 1809-1945(1953), karton 19, inv. č. 154.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ *Kraj...*, 17. prosince 1938, č. 89, s. 12.

⁸⁸ SOkA Hradec Králové, fond Archiv města Nechanice 1809-1945(1953), karton 19, inv. č. 154.

⁸⁹ Tamtéž.

4. Období od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům (16. březen 1939-1. září 1939)

4.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům

Po 15. březnu roku 1939 se Německu podařilo obsadit poslední zbytek českých zemí, sousední Slovensko si vyhlásilo formálně samostatný stát⁹⁰. Albánii obsadila Itálie v čele s Benitem Mussolinim⁹¹, Maďaři okupovali Podkarpatskou Rus a část východního Slovenska včetně Košic, Německo si začalo činit nárok na polský přístav Gdaňsk a chtělo vystavět exteritoriální dálniční a železniční síť do Východního Pruska. Polsku se samozřejmě tento diktát vůbec nelíbil, za zády však mělo slíbené garancie od Anglie, potvrzené 25. srpna 1939 podepsáním polsko-britské spojenecké smlouvy.⁹²

Sovětský svaz razantně nesouhlasil s mnichovskou dohodou a následnou okupací českých zemí. Záhy však přišel obrat v sovětské zahraniční politice, kdy lidového komisaře zahraničních věcí Maxima Maximoviče Litvinova, stoupence kolektivní bezpečnosti, nahradil Vjačeslav Michajlovič Molotov, a sovětská diplomacie se vydala cestou spolupráce s nacistickým Německem. Situace vyvrcholila podepsáním paktu o neútočení s Německem, a to 23. srpna 1939.⁹³

4.2 Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům

Období od 15. března do 1. září 1939 mělo obecně několik charakteristických rysů. Protektorátní vláda se snažila vyhovět požadavkům nacistického Německa. Českým zemím byla ponechána formálně autonomní správa. Samotná okupace se 18. března 1939 stala terčem protestu Francie a Velké Británie (které se postavily proti porušení mnichovské dohody), o den později protestoval Sovětský svaz a 20. března 1939 se ozvaly i Spojené státy americké.⁹⁴

⁹⁰ Slovenský stát byl vyhlášen 14. března 1939.

⁹¹ Benito Amilcare Andrea Mussolini, italský politik, diktátor. Jeden ze spoluvůrců a zakladatelů fašismu. Na konci války se pokusil utéct do Švýcarska, ale na konci dubna byl zajat a se svojí milenkou Clarou Petacciou byl zastřelen. Obě jejich těla byla vystavena na náměstí Loreto v Milánu.

⁹² HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 40.

⁹³ Tamtéž, s. 41.

⁹⁴ *La documentation internationale*, Paříž, 1939, čís. 61-62, protest z USA z 20. března 1939. Blíže viz NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. 1. vydání, Praha : Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1638-6.

15. březen 1939 se do historie zapsal černým písmem. Od samých ranních hodin se v českém rozhlase ozývala zpráva: „*Na rozkaz prezidenta republiky oznamujeme, že dnes 15. března od šesté hodiny obsazuje německé vojsko Čechy a Moravu. Více než kdy jindy vás vyzýváme, abyste zachovali klid, vyhnuli se srážkám nebo incidentům, které by mohly mít nedozírné následky. Opakujeme: Zachovejte klid a vyčkejte dalších zpráv.*“⁹⁵ Ministerstvo národní obrany nařídilo československým vojenským jednotkám, aby nijak nekladly odpor.

Dovolila jsem si použít několik výstižných vět z práce *Persekuce českého studentstva za okupace* o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a době, která následovala: „*Byl-li den 15. března 1939 dnem největšího ponížení českého národa, který byl čtyřmi evropskými velmocemi přinucen nečinně přihlížeti, jak se do okleštěné země valí nepřehledný proud branných sil německé říše, dnem, kdy na památném pražském hradě byla vztyčena válečná vlajka III. říše s hákovým křížem – pak další dny po zřízení t. zv. Protektorátu Čechy a Morava, jemuž byl do čela postaven Konstantin von Neurath jako říšský protektor a K. H. Frank jako státní tajemník, se staly řetězem nepřetržitého utrpení českého lidu, které potrvало až do 5. května 1945.*“⁹⁶

Několik dní po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava měl bývalý prezident E. Beneš projev na univerzitě v Chicagu, kde reagoval na situaci ve své vlasti a snažil se alespoň slovy podpořit veřejnost. Kritizoval rozpad Československa a následnou okupaci. Jeho výzva k národu se ilegálně šířila mezi širokými vrstvami obyvatel. Tím se odstartovaly první pokusy o šíření tajných letáků. Ilegální tisk se postupně stal nedílnou součástí v boji proti okupaci. Jedním z prvních ilegálních časopisů se stal *V boj*, který se setkal s velkým ohlasem a kladným přijetím obyvatelstva. Autoři J. Gebhart a J. Kuklík ve své práci *Dramatické i všední dny v protektorátu* citovali z časopisu *V boj*. Jednu z citací si dovoluji převzít, protože podle mého názoru přesně vystihuje danou situaci: „*Národ se bránil. Sestupoval ke svým kořenům. Všenárodní protinacistická jednota, spontánní projevy odporu, první kroky organizovaného ilegálního odboje, letáky a ilegální časopisy, to vše spoluvytvářelo českou rezistenci. Ta hledala své zakotvení, svou hlubinu bezpečnosti, v návratu k dějinným tradicím.*“⁹⁷

V celé zemi zavládly nepokoje, překvapení a zmatky. Ministerská rada po celou dobu zasedala a snažila se vyřešit dramatickou situaci. Sama vláda byla stále přesvědčena, že naše země bude obsazena jen na krátkou dobu. Jaký to byl omyl. Sám prezident republiky

⁹⁵ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vydání, Praha : Themis, 1996 , s. 7 (dále jen *Dramatické...*). ISBN 80-85821-35-4.

⁹⁶ KROPÁČ, František. *Persekuce českého studentstva za okupace*. 3. vydání, Praha : Ministerstvo vnitra, 1946, s. 21.

⁹⁷ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 22.

bezesporu zažíval vyčerpávající minuty své vlády. *“Hácha byl v Berlíně stejně bezbranný jako národ doma.”*⁹⁸ A. Hitler dorazil na Pražský hrad ve večerních hodinách 15. března 1939 a o den později oznámil široké veřejnosti body svého Výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Tímto nařízením měla být naší zemi zaručena autonomie. Převratné události na sebe nenechaly dlouho čekat. Série nařízení protektorátních úřadů nebrala konce. Zatímco A. Hitler užíval pohodlí Pražského hradu, rozbíhala se již zmíněná akce s názvem Gitter⁹⁹.

Díky okupaci českých zemí a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se změnily poměry nejen politické, ale i hospodářské a společenské. Snaha okupantů spočívala v začlenění naší země do nacistického řízeného hospodářství – tzv. *Grossraumwirtschaft*. Protektorátní úřady sestavovaly soupisy půdy, byly stanoveny výměry ploch povinných osevů a povinné dodávky živočišné a rostlinné výroby za pevné výkupní ceny.¹⁰⁰ Oblast protektorátního zemědělství měla na starosti zásobovat obyvatele Velkoněmecké říše.

Fenomén válečného hospodářství jak ve světové válce první, tak i druhé, měl podobné základy, ovšem v případě války druhé došlo k jeho nastolení během velmi krátkého období, a vlastně se jen vylepšovalo a měnilo to, co bylo na území Německa již zavedeno.¹⁰¹ Rozdíl mezi válečným hospodářstvím za první a druhé světové války spočíval v tom, že v případě druhém lidé v Protektorátu Čechy a Morava velmi důkladně dodržovali veškerá nařízení, protože jejich porušení mělo v mnoha případech za následek velmi tvrdé potrestání, včetně trestu nejvyššího – smrti.¹⁰² *„Souhrnně řečeno, válečné hospodářství za druhé světové války bylo již před válkou připravováno, bylo mnohem kompletnější, daleko lépe organizované a používalo drastičtějších metod než za první války. Bylo také efektivnější a účinné. Přes pokles přidělu potravin pod životní minimum fungoval přidělový systém zásobování ve své minimální verzi až do jara 1945.”*¹⁰³

Součástí hospodářské politiky Velkoněmecké říše byl i zásah do trhu pracovních sil. Zpočátku odcházeli čeští dělníci pracovat do Německa z vlastního rozhodnutí. Poptávka po práci započala už od roku 1936, kdy byl v Německu vyhlášen čtyřletý hospodářský plán. Vznikaly obrovské podniky na zpracování železné rudy, na výrobu syntetického benzínu a začaly se budovat nové komunikace. V lednu 1939 byla podepsána smlouva mezi Německem a Česko-slovenskou republikou. První dělníci odjížděli na konci března 1939, v měsíci

⁹⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 8.

⁹⁹ Akce Gitter („mříže“) znamenala zatýkání antifašistických představitelů i komunistických představitelů.

¹⁰⁰ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 43.

¹⁰¹ GEBHART, Jan, ŠEDIVÝ, Ivan. *Česká společnost za velkých válek 20. století : (pokus o komparaci)*. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2003, s. 48. ISBN 80-246-0742-5.

¹⁰² Tamtéž, s. 49.

¹⁰³ Tamtéž.

následujícím byly zachyceny první bojkoty proti práci pro Velkoněmeckou říši. Dobrovolný nábor však rychle krachoval, protože záhy přišly první zprávy o tvrdých podmínkách práce v německém průmyslu. V průběhu roku 1939 jsou proto znatelné první případy nuceného nasazení.¹⁰⁴

Následovaly reakce tisku a vliv nacisty řízené protektorátní propagandy. Obyvatelstvo země bylo neustále přesvědčováno, že se vlastně jedná o ochranu zájmů českého národa, a že *„každý příslušník jest zařazen do národní výroby a také se podílí na národním bohatství.“*¹⁰⁵ Ze života naší země se však vytrácela jakákoliv částička demokratického systému. Parlament byl rozpuštěn státním prezidentem¹⁰⁶ Emilem Háchou a 21. března 1939 byl jmenován přípravný výbor Národní souručenství¹⁰⁷, do jehož čela se postavil Adolf Hrubý. Rozpuštění parlamentu však nebylo soudobým tiskem nijak zvláště komentováno. Tato situace se brala jako pouhý důsledek politické situace od dob druhé republiky.

Lid se ovšem snažil bránit, a to již od podepsání mnichovské dohody. Objevil se odpor proti okupační moci i odpor k německé menšině. Začaly vznikat zárodky jednotlivých odbojových organizací, ale organizovanější podobu odboj dostával až v letech následujících. Úroveň politického života poklesla na bod mrazu, vláda byla rekonstruována, do čela nového kabinetu jmenoval státní prezident 27. dubna 1939 generála Aloise Eliáše¹⁰⁸. Zmizela ministerstva zahraničních věcí a národní obrany, likvidovaná v důsledku Výnosu o vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Spolupráce s Němci byla pro zbytek naší politické scény neodvratná.

Propaganda doby protektorátní měla i nadále za úkol získávat český národ na německou stranu. Chtěla v lidech vypěstovat důvěru v A. Hitlera a jeho říši, která vlastně spojí celou Evropu a později i celý svět. České obyvatelstvo však neustále reagovalo spíše negativně a hlavně protiněmecky. Nebyl snad den, aby se na některém místě naší země neobjevily otevřené konflikty s okupanty. *„Vyplyvaly z praxe všedního života, z provozu veřejných a kulturních zařízení, z provokativního chování nacistů, zejména sudetských Němců. Rychle se šířil bojkot všeho německého a velmi účinnou formou pasivního odporu se stával poslech*

¹⁰⁴ *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války.* Národní archiv v Praze, 2004, s. 10-13. ISBN 80-86712-06-0.

¹⁰⁵ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 10.

¹⁰⁶ Prezident Emil Hácha byl po vyhlášení protektorátu přejmenován na státního prezidenta.

¹⁰⁷ Jediná povolená politická organizace v Protektorátu Čechy a Morava.

¹⁰⁸ Předseda protektorátní vlády a zároveň hrdina domácího odboje. Po nástupu R. Heydricha byl zatčen, po atentátu na Heydricha následně popraven v Praze-Kobylisích.

*vysílání zahraničního rozhlasu, inspirující šeptanou propagandou a situační humor s vyhraněným protinacistickým zaměřením.*¹⁰⁹

Další formou zlehčování situace dané doby se staly anekdoty o tom, že se český národ ubránil germanizačním vlivům. Většina lidí byla opravdu přesvědčena o tom, že se protektorát stane pouze krátkodobou záležitostí. Jak hezky vyzněl mezi lidmi pojem „*protentokrát*“. Kdyby ale všichni tušili, že se bohužel nejedná o epizodu, ale o období, které bude trvat bezmála šest let...V dobovém tisku z poslední březnové dekády se objevil článek s názvem *Adolf Hitler nám zajistil českou svébytnost*, která měla všechny obyvatele naší země uklidnit. „*Bylo by smutné se domnívati, že je Německo proti nám zaujato, že existuje proti nám nějaká zášť. Co se nám stalo, je především vinou Benešovou...*“¹¹⁰

Soužití Němců a Čechů bylo definitivně ohroženo. Český národ se po staletí potýkal s násilnou germanizací a jednoduše se nemínil smířit s tím, že by se situace před rokem 1848 či 1918 měla opakovat. Obyvatelstvo postupně přistupovalo k silnějším projevům nesouhlasu. Například v kinech při promítání záběrů s úspěchy hitlerovských vojsk, kdy docházelo kvůli neklidu diváků (protestujících např. tzv. „*šoupáním nohama*“) i k přerušení promítání – například v pražských kinech Adria, Beránek a Hvězda.¹¹¹

České obyvatelstvo se cítilo „*být v sedle*“ díky manifestacím a demonstracím proti vzniklé situaci a díky vyzdvihování své důležitosti a nehroženosti. Dne 12. května 1939 byla uctěna památka 55. výročí úmrtí skladatele Bedřicha Smetany, ale za největší událost bylo bezesporu považováno přenesení ostatků Karla Hynka Máchy z Panteonu Národního muzea na hřbitov na Vyšehradě. Identita českého národa tím byla posilněna. Ani církve nezůstala pozadu a konala poutě na svatá místa, která navštívily desetitisíce věřících. Odehrály se poutě na horu Říp, na Vyšehradě, v chrámu svatého Víta proběhly oslavy sv. Jana Nepomuckého. Trnem v oku okupantům byly oslavy památky Mistra Jana Husa ve dnech 5. až 6. července 1939 v Praze. „*Husovy oslavy měly vskutku celonárodní charakter, neboť tato osobnost představovala symbol národní hrdosti a boje s německou protireformací.*“¹¹²

Další silnou zbraní se pro lid, který bojoval s okupační mocí, stal tisk. Ovšem svoboda tisku a volného slova byla velmi omezena. Tím pádem nastaly žně ilegálního tisku. Nešlo pouze o to informovat lidi, ale okolo tisku se začaly kupit ilegální skupiny, které postupně přecházely v organizovaná odbojová uskupení.

¹⁰⁹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s.12.

¹¹⁰ *Kraj...*, 25.března 1939, č. 12, s. 6.

¹¹¹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 13.

¹¹² Tamtéž, s. 17.

4.3 Všední i nevšední dny na Nechanicku od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům

4.3.1 První všední dny na Nechanicku v době protektorátní

Informace o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava vyvolala strach snad v každém obyvateli české země. Ani v Nechanicích tomu nebylo jinak. Zajímavé vylíčení situace vystihl autor knihy o Nechanicích Václav Pražák, který jako jedenáctiletý chlapec tuto situaci sledoval: „...15. března kolem deváté hodiny vše propuklo. Zarachotily silné motocykly, které se valily od Starých Nechanic jeden za druhým kolem kostela, Masarykovou ulicí, kde jsme bydleli...díval jsem se za oknem, jak na pomalu projíždějících motocyklech většinou se sidecary měli oba spolujezdcí namířené pušky na obě strany ulice...následovala otevřená nákladní auta plná vojáků sedících po stranách s připravenými zbraněmi...ulice byla liduprázdná, nikdo okupanty nevítal...během krátké doby stihli vojáci doslova vyjít Sekerkovu cukrárnu, která bývala na rohu náměstí, ale i druhou Bokovu do posledního drobtu. Vojáci nakupovali sladkosti i v dalších obchodech, kuřivo v trafikách...Pak došlo ke kuriózní situaci...když do Nechanic dorazily německé polní kuchyně a začaly „hladovějícím Čechům“ rozdávat zdarma vojenské komisárky, černou kávu a pověstný „Eintopf“. Stalo se, že nechanický lumpenproletariát, několik lidí z chudobince, ale i takoví, kteří to zrovna nepotřebovali, této nabídce využili, přišli a nechali se obdarovat. Tyto akce se odehrály na Husově náměstí a na dvoře měšťanské školy.“¹¹³

Zajímavý zápis v kronice Starých Nechanic také napovídá o dané době: „...Ve středu 15. března vycházeli lidé od časného rána z domu. Obloha byla zamračená a nastala velká chumelenice. Vichřice prudce lomcovala korunami stromů a tvořily se sněhové závěje. Sníh stále padal v hustých vločkách. Před 9. hodinou projely Starými Nechanicemi po silnici od Hořic první motorizované oddíly německého vojska. Vojáci seděli v autech, hlavně pušek měli namířeny proti domům. U mlýna stály hloučky zvědavců a posuzovaly německé vojsko. Bylo dobře ošaceno a vyzbrojeno, vojáci byli mladí, vypadali zdravě a nezavdali příčiny ke stížnostem. Byli asi překvapeni klidem a pořádkem, nikde neviděli stopy po násilnostech, komunistických nepokojích, jak hlásil německý rozhlas. Ti, kteří jeli na motorech, byli hodně promrzlí. Vojáci hodně kupovali, zvláště potraviny a tabák, a platili německými penězi.“¹¹⁴

Obdobný zápis nechyběl ani v pamětní knize nechanické četnické stanice, který mne pobavil: “Obyvatelstvo chovalo se k tomu německému vojsku velmi chladně. Tito vojáci ihned

¹¹³ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 120.

¹¹⁴ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

nakupovali v obchodech potraviny, sytili se a tak lid poznal, že v Německu je o potraviny nouze. Za krátký čas přijela do Nechanic německá zásobovací služebna a rozdávala českým lidem na náměstí balíčky s luštěninami. Mnozí občané z lakomosti si tyto balíčky brali, avšak v pozdější době muselo město Nechanice tyto dary zaplatit.“¹¹⁵ Z toho vyplývá, že okupační vojska využila devalvace československé koruny k německé marce v poměru 10 : 1 (ačkoliv reálný kurs byl cca 6 : 1), aby skupovala potraviny, které v důsledku německého řízeného hospodářství již dávno zmizely z německého trhu.

4.3.2 Vznik Národního souručenství na Nechanicku

První dubnový den roku 1939 se v *Kraji* objevila zpráva o zrušení politických stran a vzniku Národního souručenství. V soudobém tisku se objevila i zpráva, že se na Nechanicku objevily letáky proti Národnímu souručenství, ale vždyť to byla „jediná politická organizace, kterou máme.“¹¹⁶ Samotný nábor do Národního souručenství se na Nechanicku uskutečnil 23. dubna 1939. Okresním vedoucím volebního kraje královehradeckého se za oblast Nechanicka stal František Šaroun ze Starých Nechanic. V tisku z konce dubna 1939 jsem si přečetla, jaké bylo vedení Národního souručenství soudního okresu nechanického. Vedoucím se stal zmiňovaný rolník F. Šaroun ze Starých Nechanic, zástupcem starosta města Nechanice A. Munzar, dále zde figuroval advokát JUDr. Jaroslav Horáček, hospodářem se stal J. Kolářský. Do Národního souručenství vstoupila řada dalších občanů nejen ze samotných Nechanic, ale i blízkého či vzdálenějšího okolí.¹¹⁷

Po samotné náborové akci se v *Kraji* objevily i statistické údaje výsledků náboru. Za soudní okres nechanický vstoupilo do souručenství celkem 46 obcí, mužů nad 21 roků vstoupilo 5 586, procento přihlášených bylo 99,5 %.¹¹⁸ O týden později bylo jednoznačně zjištěno, že „pouze dva muži nevstoupili v Nechanicích do Národního souručenství.“¹¹⁹ Kancelář Národního souručenství v Nechanicích původně sídlila v prostorách Okresní hospodářské záložny v Nechanicích, ale v poslední dekádě července roku 1939 se kancelář přestěhovala do domu Eduarda Borčického, kde se nacházela četnická stanice.¹²⁰

Vedení města spolupracovalo se samosprávným sborem Národního souručenství nechanického okresu. V posledních květnových a prvních červnových dnech roku 1939 se společně snažili projednat otázku naléhavých oprav a změn na Nechanicku. Neodvratnou

¹¹⁵ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

¹¹⁶ *Kraj...*, 15. dubna 1939, č. 15, s. 6.

¹¹⁷ *Kraj...*, 29. dubna 1939, č. 17, s. 6.

¹¹⁸ *Kraj...*, 6. května 1939, č. 18, s. 1.

¹¹⁹ *Kraj...*, 13. května 1939, č. 19, s. 9.

¹²⁰ *Kraj...*, 22. července 1939, č. 29, s. 9.

potřebou se stala regulace řeky Bystřice, protože bylo okolí ohrožováno výpary z bahna, nechanické náměstí a silnici z Nechanic na Hrádek čekala nová výdlažba, a to i podél místní veřejné a všeobecné nemocnice, v plánu bylo zřízení nového koupaliště (o jehož podrobném plánu a záměru se v pramenech píše až v roce 1944) a zrušení starého hřbitova, který byl opravdu později přeměněn na park.¹²¹ Dále se projednával regulační plán, který vedl k rozdělení stavebních bloků. Autorem projektu se stal Ing. Kotek z Hořic.¹²² Úpravy neminuly ani vojenský hřbitov v nedaleké Bažantnici, kde bylo pohřbeno na 400 pruských, rakouských a saských vojáků, kteří padli 3. července 1866. Náklady na tyto úpravy se vyšplhaly na 2 000 K. Obecní cesta, která tam vedla, byla také rozšířena.¹²³

4.3.3 Obranné složky české či německé?

Když české vojáky vystřídali na našem území vojáci němečtí, obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava předpokládali, že dojde k vzájemným střetům. Styky německých i českých vojáků v prvních protektorátních dnech však zůstaly klidné a přátelské, jak popisuje dobový tisk.¹²⁴ Ani v Hradci Králové, ani v samotných Nechanicích, kterými ovšem vojenské jednotky pouze prošly, nedošlo k žádným nepokojům.

Samotná nechanická četnická stanice měla v tyto osudové dny na starosti rozdání vyhlášek do všech okolních obcí a hlavně se starala o klid a udržení pořádku mezi obyvateli v Nechanicích při okupaci německým vojskem. Okolo 20. března 1939 se v Nechanicích objevily postavy říšských německých policistů Leistnera a Krielleho, o pár dní později Stock a Günther, kteří odešli 27. dubna 1939. K zasmání je i zápis samotného autora četnické pamětní knihy:“ *Tito říšíští němečtí policisté službu nekonali a jen se starali o vydatné jídlo.*“¹²⁵

Ke konci března 1939 se však v hradeckém tisku objevila další zpráva, která zněla podobně jako „*Rozloučení s našimi vojáky*“, z čehož každý mohl usoudit, že česká vojska byla definitivně nahrazena vojsky německými.¹²⁶

4.3.4 Protektorátní nařízení, která nebrala konce...

Série nařízení protektorátních úřadů nebrala konce. Ani Nechanicím se nevyhnula. Jak v celé zemi, tak i na tomto místě, se začalo jezdit po pravé straně, na veřejných prostranstvích

¹²¹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹²² Tamtéž.

¹²³ *Kraj...*, 13. května 1939, č. 19, s. 9.

¹²⁴ *Kraj...*, 18. března 1939, č. 11, s. 6.

¹²⁵ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945*, nezpracováno.

¹²⁶ *Kraj...*, 25. března 1939, č. 12, s. 5.

se objevovaly dvojjazyčné plakáty, ve všeobecnou známost vešla varování těm, kteří nebudou tolerovat výnosy a nařízení okupační správy.

V nechanických školách se povinně zavedl německý jazyk, jehož výuka jakoby nebrala konce a počty hodin se ve školních rozvrzích zvyšovaly. Důležitou změnou se stalo stanovení vzájemného poměru měn – zavedla se říšská marka a s korunovou měnou vedle sebe platily v poměru 1:10, jak již bylo zmíněno. Nechanické hostince musely dodržovat policejní hodinu stanovenou na půlnoc. V době od půlnoci do šesté hodiny ranní museli být všichni obyvatelé doma. Pokud některý z nechanických občanů nemohl tuto hodinu dodržet, protože mu v tom bránil výkon jeho povolání, musel mu starosta města vydat zvláštní povolení. Veškerá společenská shromažďování, průvody nebo schůze byly zakázány. Nikdo nesměl v domácnosti vlastnit munice, střelné zbraně nebo rozhlasové vysílače.¹²⁷

V době pobřeznové (jak říkám období po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava) se postupně vydávala nařízení o zákazech vykonávat jednotlivé činnosti, ale kupříkladu vyšlo v platnost i nařízení protektorátního ministerstva vnitra, které zakazovalo zpěv národních písní na veřejných místech, v restauracích, ve vinárnách. Jak se psalo v dobovém tisku (*Kraj* ze dne 18. března 1939), měly hostince na Nechanicku dovoleno čepovat pivo od 13 do 20 hodin, bylo povoleno prodávat i víno, ale přísný zákaz platil pro prodej lihových nápojů.¹²⁸

Zakázán byl zpěv písně *Hej Slované* a svátek 6. července kvůli možnému vyvolání nesnášenlivosti. Kromě toho se zakazovala i některá sportovní utkání, a to zejména fotbalová. Návštěvníci divadla s vřelostí uvítali jakýkoliv náznak ukázek z českých dějin, aby bylo posíleno sebevědomí českého národa. Situace se opět vyhrotila v okamžiku, kdy protektorátní úřady uveřejnily v tisku výzvu: „*Žádáme obecnost, aby v průběhu představení netleskalo.*“¹²⁹ Okupanti byli totiž tleskáním a jakýmkoliv projevem české statečnosti popuzeni.

Protektorátní nařízení stanovila i zákaz vlastního držení zbraní. Výběr zbraní od občanů Nechanicka byl stanoven ihned po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Zbraň musela být zabalena, opatřena přesnou adresou, musel být uveden typ a číslo, poté byly všechny dovezeny nejbližšímu vojenskému úřadu v Hradci Králové, a to konkrétně do domu čp. 81 u zahrady Adalbertina. V Nechanicích vlastnilo 45 obyvatel celkem 56 zbraní a okolo 400 ks munice. Jelikož někteří místní občané potřebovali zbraň k výkonu svého povolání, dostali od povolanych úřadů výjimku. Zbraně byly navraceny přednostovi okresního soudu JUDr. Josefu

¹²⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹²⁸ *Kraj...*, 18. března 1939, č. 11, s. 5.

¹²⁹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 14.

Dytrichovi, primáři nemocnice MUDr. Karlu Řezáčovi, starostovi Nechanic A. Munzarovi, městskému tajemníkovi a pokladníkovi Josefu Hoškovi, řediteli občanské záložny Františku Šolcovi, dozorcí vězňů Josefu Chvojkovi, důchodkovému revidentovi Bohumilu Brožovi a správci místní nemocnice Františku Šimákovi. Lovecké pušky se vrátily do rukou Marie Mařátkové, hajnému Josefu Zámečnickovi, Václavu Zámečnickovi, krejčímu Eduardu Novopackému, soudnímu revidentovi Josefu Machovi a úředníku Miroslavu Vodičkovi. Vrchní soudní rada Zdeněk Míča dostal zpět kozlici a důchodník Josef Čermák terčovou kulovnicí.¹³⁰

Jak jsem usoudila, tak zbraně na Nechanicku vlastnil kde kdo. Že byly zbraně navraceny osobám ve funkcích přednosta okresního soudu, dozorce vězňů nebo samotného starosty je pochopitelné, ale na otázku, z jakého důvodu se zbraň vrátila do rukou krejčího nebo civilní osoby v podobě Marie Mařátkové, jsem nenašla odpověď.

4.3.5 První nařízení v systému řízeného hospodářství a situace na Nechanicku

Patnáctý březen 1939 s sebou kromě jiného také přinesl nařízení Okresního úřadu v Hradci Králové, kdy hradecký starosta Josef Pilňáček¹³¹ upozornil, že „*bezdůvodné zvyšování cen je přísně zakázáno.*“¹³² V Nechanicích vzešlo nařízení ihned v platnost, a to v podobě nejen přísného zákazu zdražování věcí denní potřeby, ale i veškerého dalšího zboží. Nechaničtí obchodníci povinně označili cenou všechno zboží, které měli nejen v obchodech, před obchody, ale i ve výkladech. Na toto nařízení spontánně navázala úřední vyhláška říšskoněmecké vojenské správy pod vedením správního velitele armádního sboru Neumanna, který nařídil „*s okamžitou účinností, že ceny veškerého zboží a sazby za veškeré úkony a práce nesmějí být bez mého písemného svolení zvyšovány.*“¹³³ Pokud se někdo z nechanických občanů bránil těmto předpisům, mohl být přísně potrestán. Kontrolu, zda obchodníci dodrželi stanovená pravidla, prováděla Četnická stanice v Nechanicích.¹³⁴

4.3.6 Akce Gitter na Nechanicku

Zatímco A. Hitler užíval pohodlí Pražského hradu, proběhla akce s názvem Gitter. Podle připravených seznamů bylo mimo jiné zajištěno i několik tisíc komunistů. Ani Nechanicku se

¹³⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 14, inv. č. 151.

¹³¹ Josef Václav Bohuslav Pilňáček, starosta města Hradec Králové. Do své funkce nastoupil po samotném Františku Ulrichovi, ve svém úřadu vytrval po dobu 13 let (1929-1942). V květnu 1949 byl přepaden a ubit k smrti.

¹³² *Kraj...*, 18. března 1939, č. 11, s. 6.

¹³³ *Kraj...*, 25. března 1939, č. 12, s. 5.

¹³⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Obchodní grémium Nechanice 1884-1949*, kniha 3, inv. č. 3.

tato akce nevyhnula. Ve staniční knize Četnické stanice v Nechanicích jsem našla zajímavé informace o zatčení hostinského R. Dänemarka, dělníka J. Knaifla a hudebníka V. Elsnera kvůli podezření z komunistické činnosti.¹³⁵

Jmenovaní se tak dostali do rukou Okresního soudu v Nechanicích. I v prezidiálních spisech Okresního úřadu v Hradci Králové se píše o jejich zatčení. Razie byla provedena na základě telefonického rozkazu Prezidiálního úřadu v Praze. U všech tří osob nechyběla poznámka, že se jednalo o horlivě činné komunisty.¹³⁶ Jak jsem se dočetla v knize V. Pražáka¹³⁷, byly tyto tři osoby po několika týdnech – respektive 16. května 1939 – propuštěny na svobodu a dány pod policejní dohled.¹³⁸

4.3.7 Uprchlíci a sociálně slabí na Nechanicku

Nechtěla bych opomenout ani otázku uprchlíků a sociálně slabých. Problém uprchlíků jsem již popisovala v předešlé kapitole o druhé republice. Tato situace ovšem neskončila vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Na konci března 1939 požádal vrchní rada politické správy dr. František Rublič, aby nechaničtí obyvatelé kladně přihlíželi na uprchlíky, kteří původně vlastnili živnostenská oprávnění.¹³⁹ Nesetkala jsem se ovšem s tím, že by se na Nechanicku rozmáhaly podnikatelské aktivity uprchlíků ze zabraného území.

Svoje zájmy uplatňovalo i policejní ředitelství v Hradci Králové. Dne 15. dubna 1939 kontaktovalo Městský úřad v Nechanicích. Ten musel veřejně vyhlásit, aby se všichni uprchlíci a vystěhovalci i z území Slovenska, kteří zanechali své majetky ve svém dřívějším bydlišti, přihlásili o jejich přestěhování u policejního ředitelství. „*Přihláška o přestěhování svršků musí být učiněna v době pokud možno co nejkratší.*“ K této záležitosti jsem v archivních pramenech objevila i konkrétní záznam jednoho z uprchlíků. Železniční zřízenec Josef Brouček, který původně pocházel z okresu Teplice-Šanov, dostal povolení k přepravě osobních věcí do Nechanic čp. 343, k panu Václavu Jánskému. J. Brouček však musel prokázat, že nájemné k uskladnění svršků měl řádně zaplacené.¹⁴⁰

Okresní úřad v Hradci Králové ale měl velký zájem i na tom, aby bylo uprchlíkům umožněno zajistit si své domovy. Proto úřad vyzval město Nechanice a okolí, aby zdarma

¹³⁵ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice (1849)1918-1945*, staniční služební kniha č. 169, 1.1.1939 - 23.10.1940.

¹³⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1949, prezidiální spisy, čj. 399, 1939, karton 811.

¹³⁷ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 121.

¹³⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1949, prezidiální spisy, čj. 399, 1939, karton 811.

¹³⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹⁴⁰ Tamtéž.

věnovaly ze svého pozemkového majetku neprodané nebo okrajové pozemky, které by se daly přeměnit na stavební parcely. Při svém studiu jsem se ale nesetkala s tím, že by nechanický městský úřad tomu tak učinil. Povinností Městského úřadu v Nechanicích bylo i vyplatit uprchlíkům finanční podpory. Za období březen až duben 1939 město vyplatilo z pokladny celkem 2 808 K mezi 24 uprchlíků, a to rodinám Josefa Konečného, Antonína Šanovce, Josefa Drahoňovského, Františky Marjánkové, Josefa Marka, Františka Bednáře, Josefa Lehkého a mezi jednotlivce Josefa Langra a Růženu Doležalovou. Mezi dubnem a květnem 1939 k těmto uprchlíkům přibyla rodina Josefa Pršaly a Bohuslava Stuchlíka, ale rodina J. Marka už zde zmíněna nebyla. V tomto období bylo mezi 26 osob vyplaceno 4 901 K.¹⁴¹

V dalších měsících, tedy v květnu a červnu 1939 se objevily změny. Přibyla rodina Adolfa Kacra, rodina Šanovcova, Stuchlíkova a Langerova. Celkem bylo mezi 26 obyvatel vyplaceno 4 653 K. Ovšem v letních měsících roku 1939 a i v prvních měsících války se v seznamech žadatelů o finanční podporu objevila jen jména J. Lehkého a J. Konečného.¹⁴²

Vedení města se staralo o sociálně slabé občany. Jedním ze světlých dnů se pro „potřebné“ stal 7. červen 1939, kdy se na území Protektorátu Čechy a Morava konala stravovací akce pro chudé, označená jako „*Dar říšského protektora*“. V Nechanicích bylo díky této akci obdarováno na 70 lidí. Pouze dvanáct poukázek se vrátilo zpět do rukou Okresního úřadu v Hradci Králové. Pět jich mělo připadnout do rukou J. Rašína, který byl v té době na práci v Německu, dvě Josefu Hausenblasovi, který ovšem zemřel a posledních pět Josefu Frankovi, který byl v té době pod lékařským dohledem.¹⁴³

4.3.8 Pracovní příležitosti

Součástí německého hospodářství byl i zásah do trhu pracovních sil. S tím souvisela i otázka najímání dělníků na práci do Velkoněmecké říše nejen z nedalekého Hradce Králové, ale i z oblasti Nechanicka, kde nábor probíhal již od března 1939¹⁴⁴, a to pod nařízením Zemské ústřední úřadovny ústavu práce v Praze prostřednictvím Okresního ústavu práce v Hradci Králové.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se nábor pracovních sil do Velkoněmecké říše rozběhl naplno. V polovině dubna 1939 okupanti zaznamenali na 30 000 protektorátních

¹⁴¹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1949, presidiální spisy, čj. 705, 1939, karton 811.

¹⁴⁴ *Kraj...*, 25. března 1939, č. 12, s. 1.

občanů, kteří se zavázali takto pracovat. Podle *Osvěty lidu* z 18. března 1939¹⁴⁵ se na práci do Německa z nechanického okresu přihlásilo zatím 13 mužů, ale ze samotných Nechanic zatím nikdo.

Od června 1939 se velmi rychle projevil pokles v zájmu lidí o práci ve Velkoněmecké říši. Nábor začínal přibírat na obrátkách a byly využity nejen nátlaky, ale i snaha o větší motivaci lidí. Najímání dělníků a dělnic na Nechanicku probíhalo také v červnu 1939, kdy byla v *Kraji* nabízena práce v továrnách na konzervy pro ženy od 21 let, při platu 35 pfeniků za hodinu, s ubytováním a velmi slušným hygienickým zařízením.¹⁴⁶ Bohužel jsem nikde nedohledala, jestli se některá z nechanických žen nechala na touto nabídkou zlákat.

Díky akci „*Dar říšského protektora*“, o které jsem psala v předešlém oddíle, jsem se dozvěděla, že v červnu 1939 odešel na práci do Německa nechanický občan J. Rašín. V Pamětní knize obce Staré Nechanice jsem našla informaci o Františku Houbovi a Václavu Peřinovi, kteří odešli na práci do Německa. Ovšem otázka je, zda se tak nestalo až v době, kdy občané Protektorátu Čechy a Morava museli jít do Velkoněmecké říše pracovat povinně.¹⁴⁷

4.3.9 Drobné změny a úpravy na Nechanicku

Úpravy Nechanic v době předválečné se však netýkaly pouze zrušení místního hřbitova, ale Nechanice se dočkaly stavebního povolení ke zřízení benzínové čerpací stanice podle systému Bowser, a to před obchodem Františka Vydry u čp. 57.¹⁴⁸

Jak jsem již psala, vedení města Nechanice se řídilo nařízením Okresního úřadu v Hradci Králové. Poslední akce, kterou společně projednávali před prvními válečnými dny, se týkala přístavby dalšího křídla ke zdejší veřejné a všeobecné nemocnici. Okresní úřad v Hradci Králové udělil městu Nechanice stavební povolení i přes fakt, že se zde nacházely osoby s těžkou tuberkulózou.¹⁴⁹

Výstavba nového pavilonu ke stávající budově nechanické nemocnice se stala předmětem debat vedení města Nechanice a Okresního úřadu v Hradci Králové v následujících, již válečných měsících. Nakonec se místní nemocnice svého snu dočkala.

¹⁴⁵ SOkA Hradec Králové, *Osvěta lidu : pokrokové noviny pro český východ a severovýchod*. Ročník 42. HK/PII00407/42-1939.

¹⁴⁶ *Kraj...*, 10. června 1939, č. 23, s. 8.

¹⁴⁷ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959*, č. 172.

¹⁴⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 169.

¹⁴⁹ Tamtéž.

4.3.10 Kulturní a společenský život na Nechanicku od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava k prvním válečným dnům

Nechanicemi v těchto dnech hýbala důležitá společenská událost, kterou žil snad každý zdejší občan. Na konci června 1939 totiž měla být v Nechanicích otevřena nová budova Sokolovny. Povolení k obývání budova získala 21. června 1939, stavitelé však ještě museli dodělat dva metry široký chodník. Slavnostní otevření se ovšem konalo až 9. července 1939, a to v důsledku toho, že pořádání veřejných podniků bylo do konce měsíce června 1939 zakázáno.¹⁵⁰

Okresní hospodářská záložna v Nechanicích věnovala do budovy Sokolovny dvě velká broušená zrcadla, která byla umístěna do vestibulu.¹⁵¹ Podle dochovaných plánů se v podzemí budovy nacházely šatny, sprchy, toalety, sklepy a schodiště, v přízemí společný cvičební a zároveň biografický sál s jevištěm, který byl později jako kinosál velmi hojně využíván. V prvním poschodí se nacházely promítací kabiny.¹⁵²

To samozřejmě nebyla jediná společenská událost v době pobřeznové. Velmi aktivně se kromě TJ Sokol Nechanice projevovala i Jednota divadelních ochotníků Kolár, která v dubnu 1939 odehrála v místním divadle představení hry od Jana Snížka „*Příklady táhnou*“. Velkou snahu projevoval i Sbor dobrovolných hasičů Nechanice, který v letních měsících 1939 uspořádal v zahradě restaurace Na Hůrce hudební koncert. Ale podle vyhlášek, které byly po vzniku Protektorátu Čechy a Morava vydány, podléhaly veškeré kulturní akce veliké cenzuře. Už v dobách druhé republiky bylo povinné zažádat o povolení Okresní úřad v Hradci Králové, který se kulturním akcím nebránil, ale připomínky nechyběly.¹⁵³

Ovšem v době protektorátní k povolení přibyla i taková upozornění, „*že nebudou hrány takové hudební skladby, které by mohly zavdati podnět k nežádoucím poznámkám, případně projevům.*“¹⁵⁴ Podle informací vrchního rady dr. F. Rubliče začalo v květnu roku 1939 docházet na území Protektorátu Čechy a Morava ke střetům mezi příslušníky německé branné moci a českými občany. Nechyběla ani těžká zranění. Přísná nařízení platila i pro oblast Nechanicka, ale vzhledem k tomu, že se zde němečtí vojáci v této době ve velkém nezdržovali, nebyla ani možnost, aby k těmto střetům vůbec došlo.¹⁵⁵

¹⁵⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 163.

¹⁵¹ *Kraj...*, 24. června 1939, č. 25, s. 10.

¹⁵² SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 163.

¹⁵³ Tamtéž, karton 19, inv. č. 154.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

Novinkou se pro nechanické obyvatele stalo promítání v nových prostorách nechanické Sokolovny, kde byla nová sezóna zahájena filmem „*Cech panen kutnohorských*“.¹⁵⁶ O slovo se v letních dnech roku 1939 hlásila i Jednota divadelních ochotníků Kolár, která se přes složitou politickou situaci nevzdávala své vášně a její členové se snažili i nadále navštěvovat v plném počtu nejen své schůze, „ a tím dokázali, že je jediný divadelní spolek v Nechanicích, který má svoji tradici a nemusí zaniknouti.“¹⁵⁷

¹⁵⁶ *Kraj...*, 19. srpna 1939, č. 33, s. 8.

¹⁵⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Divadelní spolek ochotníků Kolár*, kniha 6, zápis ze dne 26. července 1939.

5. Období od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (podzim 1939 - podzim 1941)

5.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

Mezinárodní napětí dosahovalo koncem srpna 1939 závratné výšky. Stále se doufalo, že by mohlo dojít k usmíření a tím pádem i odvrácení nevyhnutelného – války. Sám B. Mussolini chtěl svolat společnou mezinárodní konferenci. „*Tedy nový Mnichov – tentokrát na úkor Polska.*“¹⁵⁸ Ovšem A. Hitler již rozhodl jinak. Německo-polská otázka měla být řešena ihned. Němečtí vojáci, kteří byli převlečeni do polských uniforem obsadili německou rozhlasovou stanici v Gleiwitz (polsky Gliwici), aby touto provokací získali před světem záminku k rozpoutání války. „*V 5 hodiny 45 minut 1. září 1939 přepadla Polsko bez vypovězení války německá vojska.*“¹⁵⁹

Velká Británie a Francie vyhlásila o dva dny později válku Německu. Ovšem situace se vyhrotila i ve vztahu německo-sovětském. Řešením bylo uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení – podepsaný 23. srpna 1939, uznaný 31. srpna 1939. Taková země, jako byl Sovětský svaz, najednou uzavřela smlouvu se zemí, která ohrožovala celou Evropu. Názory se objevily různé – v časopise *V boj!* bylo toto spojení komentováno, že „*jde o dovedný taktický manévr sovětské diplomacie, která překazila pokus Západu o nový Mnichov na účet SSSR a vnutila Britům a Francouzům jedinou alternativu – válku s Německem.*“¹⁶⁰

V dubnu 1940 došlo ve světové politice k pokračování německé agrese. Dánsko a Norsko se stalo kořistí Velkoněmecké říše, Dánsko bez větších bojů, Norsko se bránit alespoň pokusilo. Nacistická moc se zaměřila na silnou propagandu mezi českým obyvatelstvem, aby definitivně uznala svrchovanost Velkoněmecké říše. Tento úkol převzal zejména list Úřadu říšského protektora, jež nesl jednoduchý název – Böhmen und Mähren – kde měla německá ideologie zvítězit na plné čáře. Duben 1939 se stal měsícem, kdy byla v Protektorátu Čechy a Morava vyhlášena sbírka ušlechtilých kovů, která měla pomoci válečnému hospodářství. Mezitím překročily německé jednotky hranice Lucemburska, Belgie a Holandska a začaly ohrožovat Francii...¹⁶¹

V létě 1940 padla německé agresivní politice za oběť Francie, dalším cílem se stala Velká Británie, kde byly německé letecké útoky započaty v polovině srpna 1940. Velká Británie

¹⁵⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 65.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 66.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 73.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 133.

velmi dobře odolávala. Odezvy proběhly i v dobovém protektorátním tisku. V této době také proběhl první nálet letců R.A.F.¹⁶², a to přímo na Berlín. Poslední zářijový den 1940 vystoupil sám ministerský předseda Winston Churchill¹⁶³ a na vlnách BBC prohlásil: „*Bitva, kterou my dnes ve Velké Británii bojujeme, není pouze bitvou naší, je to také vaše bitva. A ve skutečnosti bitva všech národů, které dávají přednost svobodě před bezduchým otroctvím...V celých dějinách žádný evropský národ neukázal větší životnost než váš. A dnes opět váš lid podal nesčetné důkazy své odvahy v dobách protivenství. My ve Velké Británii jsme přivítali s hrdostí a vděčností vaše vojáky a letce, kteří přišli nebezpečnými cestami, aby se zúčastnili se spěchem stále větším této bitvy o Velkou Británii, která je také bojem o Československo. O nic menší není náš obdiv pro ty Čechy a Slováky, kteří dávají v sázku svůj život, a ještě více než svůj život na domácí frontě, aby vzněcovali odpor proti utlačiteli tak krutému a bezcitnému.*“¹⁶⁴

Německá vojska se soustředila na hranicích Sovětského svazu a 22. června 1941 překročila jeho hranice. Reakce na tento stav se projevila nejen mezi protektorátním obyvatelstvem, ale samozřejmě i v dobovém tisku.

Dne 18. července 1941 došlo k podepsání úmluvy mezi vládou SSSR a zástupci Československé republiky, kterou byla uznána československá exilová vláda. Jedním z bodů byla možnost zřízení vojenské jednotky z československých občanů na území Sovětského svazu, a to po vzájemné domluvě jak vedení sovětského, tak československého.¹⁶⁵

5.2 Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

Nejen obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava očekávali, že se konečně protrhly ledy mezinárodních konfliktů, že se vše uspořádá, a že válka brzy skončí definitivní porážkou Německa. Lidé získali naději – naději, že minulé měsíce byly vlastně jakousi noční můrou, a že zasvitnou lepší zítřky. Že se vše upraví do poměrů hospodářských, politických i společenských, jako tomu bylo před podepsáním mnichovské dohody. Vždyť to bylo pouze pár let zpět, kdy utichly poslední výstřely první světové války, kdy zemřely miliony lidí naprosto zbytečně. Copak se celá Evropa, respektive celý svět už konečně nepoučil z války

¹⁶² Zkratka pro Royal Air Force, vojenské letecko britských ozbrojených sil.

¹⁶³ Britský politik a premiér Spojeného království v letech 1940-1945.

¹⁶⁴ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 149.

¹⁶⁵ NĚMEČEK, J., *Soumrak a úsvit...*, s. 199.

předešlých? Ale jak moc se mýlili. Kdo by v té chvíli tušil, že se válka rozepne do šíře neuvěřitelných šesti let...

Obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava byli poměrně klidně naladěni, hlavně po vyhlášení války Velké Británie a Francie Německu 3. září 1939. Jak psal královehradecký ilegální časopis Čin, který vydávalo královehradecké krajské vedení KSČ „*že s 1. zářím 1939 nadchází okamžik konečné porážky fašismu.*“¹⁶⁶

V prvních válečných dnech probíhala v protektorátu akce nazvaná Albrecht der Erste, kdy gestapo společně s jednotkou SS zatýkalo mezi českými obyvateli „*vnitřní nepřátele říše.*“¹⁶⁷

Válka s sebou přinesla řadu problémů, řadu různých opatření, která se začal promítat do života nejen lidí vysoko postavených, ale hlavně mezi civilní obyvatelstvo. Ekonomika musela být přebudována do potřeb válečného hospodářství. Obrovským problémem se stalo zásobování. Vojáci-okupanti, jak bylo zmíněno, ihned využili dobrého kursu marky vůči koruně a kupovali potraviny. To samé samozřejmě činilo i civilní obyvatelstvo, ale šlo spíše o strach, že jejich rodiny budou trpět hladu, jak tomu bylo v první válce. Proto byla vyhlášena regulace trhu s potravinami: „*29. září 1939 vyhlásila protektorátní vláda zavedení odběrních lístků na potraviny s tím, že vyhláška nabývá účinnosti dnem jejich zveřejnění.*“¹⁶⁸

Bylo potřeba regulovat spotřebu masa a výrobků z něho, másla a jedlých tuků, cukru a kávy, mléka, mouky, ale i samotného chleba a pečiva. Dávky na týden se dělily na tři kategorie: první kategorie obyčejný spotřebitel, druhá těžce pracující, třetí velmi těžce pracující. Představu, jak takové týdenní dávky vypadaly, jsem získala v knize *Dramatické i všední dny protektorátu* od J. Gebharta a J. Kuklíka. Běžný spotřebitel mohl odebrat týdně 2900 g chleba, půl kilogramu masa nebo masných výrobků, 210 g jedlých tuků a na den obdržel čtvrt litru mléka. Druhá a třetí kategorie mohla odebírat týdně dávky větší přibližně o 50 až 100 % vyšší.¹⁶⁹

Od půlky prosince 1939 se nařízení rozšířila i do stravovacích zařízení. Přísný zákaz prodeje kávy vešel v platnost s prvním lednovým dnem roku 1940, dále se zákaz týkal i čokolády nebo samotného kaka. Příkladový systém měl ale spoustu chyb a toto řešení až tolik vzniklou situaci nevylepšilo. Drobní podnikatelé se potýkali s problémem odbytu, v hostincích se začala vyměřovat spotřeba piva. Oficiálně bylo vyhlášeno zavedení potravinových lístků k 1. říjnu 1939. Kávu nahradily kávové náhražky, ceny za obuv a ošacení závratně stoupaly. A jak to tak bývá, nejcitelněji situace poznamenala chudší vrstvu

¹⁶⁶ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 70.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 82.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 85.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 86.

lidí. Ilegální Rudé právo popsalo situaci v lednu 1940 následovně: „*V praxi znamená lístkové hospodářství, že občané protektorátu mají chodit hladoví, bosí a nazí...Lístky však přiděl, sám o sobě žalostně malý, nezaručují...Zdraví lidu je v tak samých začátcích podlomeno nedostatkem životních potřeb.*“¹⁷⁰

Podzim prvního válečného roku byl plný zmatků. A hlavně se blížil jeden z nejdůležitějších svátků, a to 28. říjen, den výročí vzniku československého státu. Ve vzduchu byly cítit demonstrace. Dobové ilegální letáky se snažily sabotovat protektorátní propagandu tím, že hlásaly, aby lidé oslavili tento svátek v plné hojnosti, aby omezili práci a uctili památku 21. výročí vzniku Československa.

Ovšem tento den byl protektorátní vládou vyhlášen za všední a hlavně pracovní den. „*Případná stávka měla být kvalifikována předem jako sabotáž. A za tu hrozil trest smrti.*“¹⁷¹ V den před a po tomto svátku, samozřejmě včetně svátku samotného, se okupanti báli otevřených nepokojů, které nastaly zejména v hlavním městě Praze. Zraněn byl například student medicíny Jan Opletal, který svým zraněním podlehl. Český lid spontánně přešel opravdu do otevřeného boje a stavěl se okupační moci na odpor.

Hlavní město Praha žilo přímo bojovou náladou. Přispěl k tomu samotný pohřeb J. Opletala, a to 15. listopadu 1939. I když tento pietní akt proběhl bez větších problémů, reakce převážně mezi studenty byly velmi protinacistické. Nacistické okupační úřady se po Hitlerově souhlasu rozhodly tvrdě zakročit. Situace se však vyhrotila 17. listopadu 1939, kdy bylo na studentských kolejích v Praze a Brně zatčeno na 1 200 vysokoškolských studentů. Pro výstrahu byli někteří i popraveni. Bylo vyhlášeno stanné právo pro Prahu, okresy Praha-venkov, Hořovice, Kladno a Beroun. Trestem bylo uzavření vysokých škol po dobu nejméně tří let. „*Přes opětovné vážné varování pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími nebo většími akcemi odporu rušit klid a pořádek v Protektorátu Böhmen und Mähren. Přitom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na českých vysokých školách.*“¹⁷²

Zájem gestapa se na podzim roku 1939 soustřeďoval na činnost odbojovou. Snahou se stalo nabourání do odbojových organizací a narušení jejich základů. Gestapo zlikvidovalo odbojovou centrálu Politické ústředí, zaměřilo na vojenskou ilegální organizaci Obrana národa i na další významnou organizaci Petiční výbor Věrní zůstaneme. Propaganda v protektorátu se uchýlila k řešení, že se musí pokusit obyvatele uklidnit, aby pomalu

¹⁷⁰ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 90.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 96.

¹⁷² Tamtéž, s. 101.

zapomnělo na události z podzimu, „že život v protektorátu bude dál pokračovat svým klidným a spořádaným tempem.“¹⁷³ V Praze bylo v prosinci 1939 zřízeno sídlo krajského vedení politické strany NSDAP.

Velmi aktuální se v této době zdála otázka židovské a romské menšiny na území nově vzniklého Protektorátu Čechy a Morava. Na počátku zde žilo 118 310 Židů, jejichž počet se v pozdější době rapidně snižoval. Přesné číslo pochází ze zprávy statistika Richarda Korherra.¹⁷⁴ V rámci protektorátu byly Norimberské zákony zavedeny nařízením říšského protektora Konstantina von Neuratha¹⁷⁵, a to 21. června 1939.¹⁷⁶

Kromě samotných Židů se řešil problém i s menšinou romskou. „*Za Cikány se tu (myslí se Protektorát Čechy a Morava – pozn. aut) předpokládaly všechny osoby, jímž byla na základě zákona č. 117/1927 Sbn. vystavena cikánská legitimace, a které měla v evidenci kriminální ústředna v Praze.*“¹⁷⁷ Až v roce 1943 byli Romové podle vládního nařízení č. 119/1943 Sbn. rozděleni „*na úplné Cikány neboli Cikány pravého původu a na míšence s převážnou nebo rovnou částí cikánské krve.*“¹⁷⁸

První válečné Vánoce 1939 klepaly na dveře a protektorátní ministerstvo průmyslu, obchodu a živnosti schválilo vyhlášku č. 37, která zavedla k lístkovému systému poukázky na obuv. Hospodářská úroveň Protektorátu Čechy a Morava pomalu klesala ke dnu, malé obraty byly denním chlebem pro živnostníky a obchodníky. Zhoršující situace se projevila i v životě kulturním. Jak psal dobový tisk v lednu 1940: „*Letošní silvestrovské přípravy, i když byly téměř takové jako jiná léta, měly přece jen jiný ráz... Ukázalo se, že řízené hospodářství zasáhlo i zde. Jídla totiž jsou, jak známo, na lístky. I v restauracích a automatech. Zde prodělal silvestr změnu.*“¹⁷⁹

Aktivita odbojové činnosti se začala zvyšovat s příchodem jara 1940, a hlavně s výročím 15. března 1939. Hlavním představením nacistické moci se stala vojenská přehlídka v Praze, s hlavní ukázkou na Václavském náměstí, které bylo vyzdobené říšskými prapory. K českému lidu promluvila řada protektorátních představitelů, v tisku například Wolfram von Wolmar¹⁸⁰,

¹⁷³ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 111.

¹⁷⁴ KÁRNÝ, Miroslav. *Konečné řešení : genocida českých židů v německé protektorátní politice*. 1. vydání, Praha : Academia, 1991, s. 18 (dále jen *Konečné řešení...*). ISBN 80-200-0389-4.

¹⁷⁵ Konstantin Hermann Karl Freiherr von Neurath, německý nacistický politik, v letech 1939-1941 byl ve funkci říšského protektora v Protektorátu Čechy a Morava.

¹⁷⁶ KÁRNÝ, M., *Konečné řešení...*, s. 19.

¹⁷⁷ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. 1. vydání, Brno : Masarykova Univerzita, 1994, s. 33. ISBN 80-210-0945-4.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*s. 121.

¹⁸⁰ Wolfgang Wolfram von Wolmar, důstojník SS v hodnosti SS-Hauptsturmführer . Od června roku 1939 do října 1943 byl vedoucím „*skupiny Tisk*“ (*Gruppe Presse*), které patřilo pod kulturně-politické oddělení

hlavní ideolog okupační politiky, který se zaměřil i na osobnost Karla IV.: „*Myšlenka na jeho odkaz se probudila v každém z nás. Čechy jsou zase v říši a říše je nepřemožitelná... Bylo by falešné, kdyby se předpokládalo, že čistě vnější postavení v rámci Velkoněmecké říše stačí, aby určilo historickou pozici českého národa. K tomu patří také vnitřní, pevně se rýsující upřímný postoj k říši.*“¹⁸¹

Výbor Národního souručenství v Praze přikázal, aby se opustilo od oslav 90. výročí narozenin bývalého československého prezidenta T. G. Masaryka na jaře 1940. Jeho památka byla uctěna pouze položením věnce na jeho hrob. Září roku 1940 s sebou přineslo i další důležité nařízení, a to „*nařízení o clech, spotřebních daních a monopolech v Protektorátu Čechy a Morava*“ s platností od prvního října 1940. Naše země se tak stále více začleňovala do říšskoněmeckého hospodářství. Německo se odhodlalo k ráznému kroku – a to k plnému zrušení celní hranice a devizové autonomie.¹⁸²

Tuto dobu bych já osobně nazvala jakýmsi klidem před bouří. Protektorátem se prohnala vlna stávek, které byly motivovány zejména hospodářskými důvody a strachem dělníků z blížící se zimy. Nacisté se rozhodli rázně zavést v protektorátu pořádek. Blížil se podzim 1941 a příchod samotného zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Nikdo z obyvatel Protektorátu Čechy a Morava ještě v tuto dobu nemohl čekat, jak těžké a zlé časy nastanou...

5.3 Všední i nevšední dny na Nechanicku od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

5.3.1 Obnovení Civilní protiletectké obrany na Nechanicku

Již první válečný den byl Místní poradní výbor pro protiletectkou obranu v Nechanicích svolán do zasedací místnosti místního obecního zastupitelstva. Zde si výbor vyslechl rádiové vysílání, podle kterého byli nejen všichni přítomní, ale poté i ostatní nechaničtí obyvatelé seznámeni s nařízením o obnovení činnosti Civilní protiletectké obrany. V nařízení, která obnovení doprovázela, nechyběla připomínka o povinnosti zatemnění. O pár dní později velení poradního výboru zdůraznilo povinnost, aby si každý nechanický občan doplnil lékárníčku. I nechanická mládež byla velmi striktně napomenuta. Podle vyhlášek se musela od deváté hodiny večerní zdržovat doma, „*jinak dělá nepřístojnosti v ulicích.*“¹⁸³

Úřadu říšského protektora. Stal se vlivným okupačním úředníkem, který prostřednictvím tvrdé cenzury a tlaku na protektorátní tisk, dokázal potlačit ty, kteří nesouhlasili s politikou Velkoněmecké říše.

¹⁸¹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 125.

¹⁸² Tamtéž, s. 152.

¹⁸³ SOKA Hradec Králové, fond *Místní poradní orgán pro protiletectkou obranu Nechanice 1935-1943*, kniha

První všední válečné dny na Nechanicku tedy proběhly ve znamení obnovy Civilní protiletecké obrany. Z archivních pramenů z února 1940 jsem zjistila jména těch, kteří tuto organizaci na Nechanicku vedli. Následně byli v Nechanicích jmenováni noví velitelé. Hlavním velitelem se stal Alois Šanovec, náměstkem Josef Novotný, velitelem prvního obvodu Ladislav Šáník, druhým náměstkem František Hezucký, velitelem druhého obvodu Josef Machač a třetím náměstkem František Kuchař.¹⁸⁴ V červenci 1941 došlo v řadách Místního poradního výboru pro protileteckou ochranu k převratným změnám, když z této organizace byli vyřazeni bývalí záložní důstojníci československé armády. Dále byly zřizovány kryty k ochraně před leteckými útoky, jež musely vyhovovat platným protektorátním směrnicím.¹⁸⁵

S okamžitou platností byly stanoveny tzv. požární hlídky pro ochranu úrody. Ty měly za úkol chránit úrodu v oblasti Nechanicka a logicky zabránit krádežím a sabotážím jak v noci, tak i ve dne. Při porušení protektorátních nařízení mohli občané Nechanicka počítat s potrestáním. Tresty byly velmi přísné. Dokonce hrozilo i vyřazení nechanického obyvatelstva ze zásobovacích a vyživovacích akcí, bez kterých by si město asi těžko samo poradilo.¹⁸⁶

5.3.2 Židovská otázka na Nechanicku

V prvních zářijových dnech roku 1939 vstoupilo v Protektorátu Čechy a Morava v platnost nařízení o styku mezi árijci a Židy. Příslušníci židovské komunity již nesměli navštěvovat volně přístupné veřejné společenské akce, chodit do restaurací nebo kina, židovské děti nesměly chodit do školy. K protižidovským opatřením se přidala i agitace českých kolaborantů, když se právě v těchto dnech v sále Radnice v Nechanicích konala veřejná přednáška na téma „*Židé a jejich katastrofální působení v naší vlasti*“, kterou uspořádala česká fašistická organizace Národní árijská kulturní jednota.¹⁸⁷

Ke konci září 1940 vydal Okresní úřad v Hradci Králové nařízení, které se týkalo zákazu vydávání rybářských listů osobám židovského původu. Podle sdělení vedení města Nechanice nebyla v Nechanicích žádná osoba tohoto vyznání, která by rybářský lístek požadovala.¹⁸⁸

č. 1, inv. č. 1.

¹⁸⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Místní poradní orgán pro protileteckou obranu Nechanice 1935-1943*, kniha

č. 1, inv. č. 1.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹⁸⁸ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

Koncem roku 1940 nařídil také Okresní úřad v Hradci Králové městu Nechanice, aby odňalo židovským obyvatelům čestné občanství a Nechanice musely sestavit seznam těchto nežádoucích osob. Ve zdejší městi však žádného čestného občanství Židům uděleno nebylo.¹⁸⁹

Celkově jsem se do této doby na Nechanicku nesešla se zásadnějším řešením židovské otázky. Ale v kapitolách následujících k tomu tématu promluvily archivní prameny daleko podrobněji.

5.3.3 Akce Albrecht der Erste a její odraz mezi nechanickými obyvateli

V prvních válečných dnech proběhla v rámci Protektorátu Čechy a Morava další akce proti narušitelům poklidného života Velkoněmecké říše, a to akce s názvem Albrecht der Erste. Mezi zatčenými se objevilo veliké množství osob nejen z kulturního, ale i politického života. Nejprve byli uvězněni v policejních věznicích samotného gestapa, později na základě rozhodnutí Heinricha Himmlera¹⁹⁰ byli odvezeni do koncentračních táborů Buchenwald a Dachau. Hlavním smyslem se však stalo zastrašení obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava a „měl zabránit případným nepokojům.“¹⁹¹

A právě v této souvislosti jsem v archivních pramenech narazila na velmi zajímavý lidský osud ředitele Občanské školy v Nechanicích J. Kolářského. V prezidiálních spisech Okresního úřadu v Hradci Králové jsem si přečetla oznámení Četnické stanice v Nechanicích o jeho zatčení gestapem. Již první zářijový den přijel do Nechanic v 7 hodin a 15 minut osobní automobil s lidmi z řad gestapa. V budově školy se jim ihned podařilo najít zmiňovaného J. Kolářského, který se musel okamžitě obléci a jet s příslušníky německé státní tajné policie do Hradce Králové.

Zajímavá je i další část zprávy: „V době, co se Kolářský ve svém bytě strojil, vyšli dva příslušníci gestapa na chodbu. V této chodbě bylo pověšeno více různých obrazů. Mezi těmito obrazy byl též jako obraz pověšen plakát, který byl v roce 1937 vydán k oslavám 20 letého výročí založení 4. pěšího pluku Prokopa Velikého, kteréžto oslavy se konaly v Hradci Králové. Tento obraz-plakát byl příslušníky gestapa ze zdi stržen a roztrhán a pohozen v chodbě...Roztrhání tohoto obrazu bylo zdejší obyvatelstvem přijato s nevolí a bylo nepříznivě odsuzováno. Kolářský byl legionářem a funkcionářem bývalé strany sociálně

¹⁸⁹ SOkA Hradec Králové, fond Archiv města Nechanice 1809-1945(1953), karton 20, inv. č. 154.

¹⁹⁰ Heinrich Luitpold Himmler, říšský vůdce SS, šéf gestapa, velitel zbraní SS, ministr vnitra a organizátor vyvražďování Židů. Za své zločiny nebyl nikdy souzen, protože na konci války se mu podařilo spáchat sebevraždu.

¹⁹¹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...* s. 82.

*demokratické.*¹⁹² Také bych chtěla připomenout, že v Pamětní knize Četnické stanice v Nechanicích jsem dohledala, že učitel J. Kolářský byl po nějaké době převezen z Hradce Králové do Buchenwaldu a vrátil se až na konci války.¹⁹³

Při četbě Pamětní knihy Četnické stanice v Nechanicích jsem se setkala se zápisem právě o zatčení této osoby, jenže sám autor zápisu udělal chybu – J. Kolářského nazval Františkem Kolářským. Zápisy z kronik je proto opravdu důležité brát s velikou rezervou.

5.3.4 Přestavba pro potřeby válečného hospodářství a vliv na nechanické obyvatele

Přestavba ekonomiky pro potřeby válečného hospodářství probíhala podle přesných představ Velkoněmecké říše. Každá rodina na Nechanicku dostala tzv. kmenový list s uvedeným počtem osob s nárokem pobírat potravinové lístky. Samotní zdejší zemědělci měli za povinnost odvádět dávky mléka, vajec, masa a obilí. V Pamětní knize obce Lodín nezapomněl kronikář napsat informaci, že od prvního října 1939 bylo vydáváno celkem 18 druhů potravinových lístků. Luštěniny a brambory byly stále v prodeji.¹⁹⁴

I každý živnostník na Nechanicku se musel smířit s omezeným počtem surovin a směl je odebírat na odběrný list. V této souvislosti jsem v archivních pramenech narazila na výkazy jednotlivých živnostníků. Pro příklad uvádím pekaře Ferdinanda Žďárského z Nechanic čp. 53, který byl oprávněn na prozatímní odběrný list odebírat 25 kg jedlého tuku a 25 kg cukru. V těchto materiálech jsem našla další výkaz tohoto nechanického pekaře ze 19. října 1939 o jeho spotřebě surovin k výrobě bílého pečiva za jeden týden, který musel sepsat podle nařízení Okresního úřadu v Hradci Králové. Jeho seznam obsahoval následující položky: 140 kg mouky, 2,80 kg soli, 6 kg soli, 6 kg omastku, 2,20 kg kvasnic, 4,6 kg sladu a 42 litrů mléka.¹⁹⁵

Nekontrovaly se pouze výkazy o spotřebě surovin a přidělu potravin. V této souvislosti se kontrolovala i hospodářská zařízení, samozřejmě týkající se i chovu hospodářských zvířat, a to včetně jatek. Dne 25. října 1939 totiž v nechanických družstevních jatkách proběhla kontrola Okresního úřadu v Hradci Králové, zda jejich stav vyhovuje velmi striktním protektorátním nařízením. Bohužel však konečná zpráva kontroly Okresního úřadu v Hradci Králové nebyla moc potěšitelná – místnosti nechanických družstevních jatek byly podle zprávy velmi zanedbané. Město Nechanice dostalo nařízení, aby byl objekt předlážděn.

¹⁹² SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1949, presidiální spisy, čj. 1011, 1939, karton 811.

¹⁹³ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945*, nezpracováno.

¹⁹⁴ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Lodín 1922-1940*, kniha č. 1, inv. č. 1.

¹⁹⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

Poslední kapkou bylo zjištění kontroly, že chyběla místnost pro trichinoskopii.¹⁹⁶ Vedení města muselo do stanoveného termínu tyto chyby napravit, jinak by je neminuly případné tresty.

Nedostatek potravin a systém řízeného hospodářství měl kromě jiného i na svědomí kvetoucí černý obchod, na Nechanicku nevyjímaje. Jak jsem se dočetla v regionální literatuře, těmto lidem se říkalo „šmelináři“. Na Nechanicku byl nejvíce známý jakýsi pan Novák, který tajně lisoval olej z máku. Mezi místními obyvateli byl velmi oblíben a říkalo se mu „Olejíček“.¹⁹⁷

Na počátku roku 1940 museli všichni držitelé koňských, kravských i volských potahů na Nechanicku nahlásit počet zvířat, která mají k dispozici, a od té doby také hlásit veškeré přírůstky a úbytky.¹⁹⁸ Kromě toho se Okresní úřad v Hradci Králové zajímal, jak na tom Nechanice byly v rámci zásobování za období listopad, prosinec 1939 a leden 1940. Vedení města Nechanice v čele se starostou A. Munzarem poukázalo na to, že nebyl dostatek uhlí k zásobování soukromých domácností, úřadů a živností, a tím docházelo k „ohrožení politického a hospodářského života“.¹⁹⁹

Na jaře 1940 žádalo Pozemkové oddělení Agrární banky v Praze o sdělení informace, kdo a za jakou částku koupil parostrojní kruhovou cihelnu čp. 313 v Nechanicích od Františky Komersové. V archivním materiálu nechybělo sdělení banky, že „*této zprávě potřebujeme pouze pro sebe a prosíme proto, abyste o našem dotazu pomlčeli.*“ Kruhovou cihelnu koupili Alois a Vilemína Jakoubkovi za částku 120 000 K. Manželé pocházeli z Popovic u Jičína. Bývalá majitelka F. Komersová bydlela v té době v nedalekém Lubně.²⁰⁰ V dalším archivním materiálu jsem objevila zprávu z března 1944, že cihelna je mimo provoz a majitelem je stále A. Jakoubek z čp. 313.²⁰¹

Dne 7. května 1940 vstoupilo v platnost další nařízení Okresního úřadu v Hradci Králové, které stanovilo, že jatečná zvířata se nesmí porážet ani pro potřeby živnostenské, ani pro domácí potřeby, protože bylo nutné zamezit případnému prodeji masa a možnému rozkvětu černého trhu.²⁰²

¹⁹⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

Tzv. *Trichinella spiralis* je parazit, který žije v zažívacím traktu, podle toho název pro místo, kde dochází k odstranění těchto nežádoucích příživníků, jež by případně mohly narušit stabilní a zdravý chov hospodářských zvířat.

¹⁹⁷ Pražák, V., *Nechanice...*, s. 122.

¹⁹⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

¹⁹⁹ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž, karton 28, inv. č. 178.

²⁰² Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

V říjnu 1940 vstoupil na území Protektorátu Čechy a Morava v platnost říšskoněmecký zákon o porážkách. Nechaničtí chovatelé, řezníci, hostinští, obchodníci s dobyt看em museli platit daň ve výši 27,50 K za kilogram vepře a 13,50 K za jedno tele. Pokud by se kdokoliv z místních obyvatel pokusil o nesplnění těchto ustanovení, čekalo ho vzápětí soudní řízení a neomezený peněžitý trest.²⁰³

5.3.5 První válečný podzim, svátek 28. října na Nechanicku a další protektorátní

nařízení

První podzimní nařízení roku 1939 se týkalo československého svátku, a to 28. října. Dne 22. října 1939 se dostal do rukou vedení města Nechanice a samotnému starostovi A. Munzarovi, oběžník Okresního úřadu v Hradci Králové. Protektorátní vláda se totiž bála, že se do povědomí lidí dostává bojová nálada skrz šeptanou propagandu a letáky, a to ve spojitosti s tímto svátkem. Zmiňovaným oběžníkem se mělo předejít možným demonstracím.²⁰⁴

Na tuto situaci reagovalo samotné Prezidium zemského úřadu v Praze, kdy z jejich kanceláře vyšlo nařízení, že v tento den je svátek zrušen. Tento slavný den se stal dnem pracovním pro všechny obyvatele Protektorátu Čechy a Morava. Největší pozornost byla na Nechanicku věnována hlavně školní mládeži. Před samotným svátkem se konala porada starostů obcí s vedením Okresního úřadu v Hradci Králové, a to dne 26. října 1939 v zasedací síni okresního zastupitelstva. Zajímala jsem se, jestli se této schůzi zúčastnil i nechanický starosta, nebo alespoň někdo z jeho zástupců. Pročítala jsem si celý zápis této porady, až jsem objevila podpis tehdejšího nechanického starosty A. Munzara. Napomenut ovšem nebyl pouze nechanický starosta. Do řad členů sokolské obce bylo doručeno nařízení, podle kterého se mělo předejít možným demonstračním akcím, „*aby se Sokolstvo zdrželo se ve dnech 26.-29. října jakýchkoliv projevů, vztahujících se ke svátku 28. října*“.²⁰⁵

A právě v souvislosti se situací okolo státního svátku 28. října a dopadů následujícího měsíce, jsem objevila zmínku v regionální literatuře o osudu Jiřího Mužíka, který pocházel z nedalekého Nového Bydžova. Ten byl zatčen spolu s ostatními studenty Právnické fakulty Univerzity Karlovy díky listopadovým událostem roku 1939. Dostal se až do koncentračního tábora Sachsenhausen, odkud byl propuštěn spolu se zbytkem ostatních uvězněných studentů

²⁰³ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1204, III – 2d, 1939, karton 813.

22. ledna 1942. Po skončení války dostudoval práva a působil u Okresního soudu v Nechanicích.²⁰⁶

Další nařízení protektorátních úřadů na sebe nenechala dlouho čekat. V prezidiálních spisech Okresního úřadu v Hradci Králové jsem objevila nařízení určené pro Nechanice a blízké okolí, konkrétně pro výrobce čepic a obdobného zboží. Vyšel totiž zákaz o výrobě a prodeji čepic tzv. furažek²⁰⁷, a to výnosem ministerstva vnitra z 30. října 1939. V Nechanicích byl výsledkem pověřen strážmistr Václav Mlejnek s městským strážníkem V. Jánským. Výslechu se podrobili výrobci a prodejci čepic Františka Vozábová a Jan Zadrobílek. Ani jeden z nich se o výrobu a prodej těchto čepic nezajímal a dokonce podle jejich slov už nošení těchto pokrývek hlavy vyšlo z módy.²⁰⁸

Velkoněmecká říše se od svého počátku okupace snažila vymazat z běžného života obyvatel Protektorátu Čechy a Morava jakékoliv náznaky a připomínky bývalého státního systému a jejich představitelů. Z Obecné i Měšťanské školy v Nechanicích i ze škol v okolních obcích jako Třesovice, Probluz, Sobětuš, Boharyně a Hrádek musely být odstraněny obrazy prezidenta E. Beneše. Nejprve byly obrazy odvezeny do prostor Okresního úřadu v Hradci Králové do úschovy, poté byly ničeny.²⁰⁹

Podle protektorátních nařízení musely veškeré spolky a organizace s okamžitou platností přestat užívat názvy, které by jakkoliv připomínaly vznik Československa. Ovšem podle archivních zpráv toto nařízení nechanické spolky a organizace bojkotovaly. Jednalo se o organizace jako Farní odbor charity, Katolická národní jednota, Okresní péče o mládež, Svaz pěstitelů čekanky a Osvětový sbor pro okres Nechanice. Pouze posledně jmenovaný vyhověl tomuto nařízení. V budoucnosti se vedení města muselo postarat o nápravu.²¹⁰

Nechanický Okresní osvětový sbor seznámil obecní úřady na Nechanicku, aby se podle nařízení Ministerstva školství a národní osvěty postarali o to, aby z názvů škol, jiných ústavů, ale i z razítek a tiskopisů, bylo odstraněno jméno T. G. Masaryka. Závady měly být okamžitě odstraněny, a pokud by se někdo proti tomuto nařízení postavil, mělo by to pro něho velmi vážné důsledky. Kromě toho musely být služební místnosti veřejných budov vyzdobeny obrazy Vůdce a státního prezidenta E. Háchy, a naopak odstraněny busty či obrazy „tvůrců bývalé Československé republiky“.²¹¹

²⁰⁶ Pražák, V., *Nechanice...*, s. 125.

²⁰⁷ Pokrývka hlavy.

²⁰⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1951, prezidiální spisy, čj. 1292, III-16, 1939, karton 814.

²⁰⁹ Tamtéž, čj. 1601, III-12, 1939, karton 814.

²¹⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²¹¹ Tamtéž, karton 19, inv. č. 154.

Mezi písemným materiálem zdejšího městského úřadu jsem se setkala s možnostmi cestování obyvatel v rámci Protektorátu Čechy a Morava a v rámci Velkoněmecké říše. Cestovní průkazy do Německa – propustky tzv. Durchlasschein – potřebné k překročení hranic mezi Protektorátem Čechy a Morava a Velkoněmeckou říší, měly podobu dvojjazyčných občanských legitimací. Tento doklad platil nejen jako osobní průkaz, ale i jako dostatečný cestovní průkaz k vnitrostátnímu cestovnímu styku do Německa. Při cestách do Sudet nebo Německa bylo nutné, aby si každý nechanický obyvatel opatřil u úřadu Oberlandráta v Hradci Králové průkaz totožnosti, tzv. Kennkartu.²¹²

Blížil se březen 1940, jenž byl spjat s oslavami nedožitých 90. narozenin prvního československého prezidenta T. G. Masaryka. Podle nařízení nadřízených orgánů se Okresní vedení Národního souručenství v okrese Nechanice velmi zajímalo o to, aby tento den proběhl v klidu a aby se u pomníku prvního československého prezidenta v Nechanicích neseskupovali občané města Nechanice a blízkého okolí. Proto platilo nařízení, že ze 7. na 8. března 1940 nikdo nesměl pokládat květiny. V místech v blízkosti pomníku musela stát zvláštní hlídka, aby zamezila případné „nerozvážnosti“.²¹³ Ve výkladních skříních nechanických obchodníků nesměly být žádné obrazy bývalého československého prezidenta.²¹⁴

V dubnu 1940 nařídil Oberlandrát²¹⁵ v Hradci Králové, aby veškerí protektorátní zaměstnanci na území Nechanicka vyvěšovali ve svých bytech říšské a protektorátní vlajky. Starostův náměstek F. Vaněk zareagoval velmi rychle a zaslal na adresu Okresního úřadu v Hradci Králové seznam protektorátních zaměstnanců, kteří působili na Nechanicku. V seznamu nechyběly osoby jako starosta A. Munzar, náměstek F. Vaněk²¹⁶, L. Šáník, A. Šanovec, stavitel F. Kuchař, podnikatel E. Borčický, F. Stuchlík nebo MVDr. F. Morávek, kteří museli tento „rozkaz“ respektovat.²¹⁷

V písemném materiálu nechanického městského úřadu jsem dokonce objevila žádost okresního tajemníka Josefa Noska a okresního zemědělského referenta Národní pomoci Josefa Čapka z května 1940, aby se vedení města Nechanice zamyslelo nad tím, zda by mohlo přijmout na prázdniny jako národní hosty děti z chudých městských rodin. Žádali, aby byl osloven někdo z vlivných nechanických občanů, členové Národního souručenství – například

²¹² SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²¹³ Tamtéž, karton 19, inv. č. 154.

²¹⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1204, III–2e, 1940, karton 813.

²¹⁵ Úřad vrchního zemského rady.

²¹⁶ V dubnu 1941 byl starostův náměstek František Vaněk jmenován starostou.

²¹⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

rolník, učitel či kněz. Měli obejít každou domácnost a vysvětlil význam této akce. Jak autoři dopisu píší: „*Jest to naše národní povinnost a dílo křesťanské lásky a bratrské pospolitosti.*“ Ovšem nesetkala jsem se s tím, že by někdo z nechanických občanů této žádosti vyhověl. V dokumentech jsem našla pouze vyhlášku z 27. května 1940, kdy starostův náměstek F. Vaněk podotkl, že „*k mimořádné důležitosti této akce se očekává, že přihlášek o národní hosty bude co nejvíce.*“²¹⁸

Nadřízené protektorátní úřady se zajímaly o vše a podávaly dotazy dokonce i na migrace osob v rámci Protektorátu Čechy a Morava, se zřetelem ke každému územnímu celku. Dotazovaly se na osoby židovského původu, osoby nestále bydlící na Nechanicku, případně příchozí cizince. Další menšina, na kterou byl upřen zrak, byla menšina cikánská. Dlouhou dobu jsem přemýšlela, jaké slovo mám použít – zda Cikán nebo Rom. K ruce jsem si vzala kniha *Cikáni pod hákovým křížem*²¹⁹ a zde autoři používají jak slovo Cikán, tak i Rom. Proto si dovolím užívat obojího výrazu.

Na počátku roku 1940 se totiž na Nechanicku usídlila osmičlenná romská rodina Petržílky vulgo Růžičky. V březnu bylo 15 Romů, kteří přechodně bydleli v Nechanicích, odvedeno do obce Lodín, protože se k prvnímu únoru 1940 nacházeli právě na jejich katastru a podle protektorátních nařízení zde tak získali domovské právo. V červnu 1940 se zájem Okresního úřadu v Hradci Králové opět soustředil právě na Romy. Podle nařízení vrchního rady Dr. F. Rubliče se museli všichni, kteří nepracovali, přihlásit na tento úřad o práci. V nařízení poznamenal: „*Podotýkám, že ten cikán, který se nebude snažiti, aby si co nejdříve opatřil práci a byl zaměstnán, bude povolán do kárného pracovního tábora.*“ Do Nechanic zaslal Okresní úřad Hradec Králové nařízení, aby se Nechanice postaraly o poskytnutí práce Romům Jiřímu Růžičkovi jako vůdci tlupy, Anně Šubrtové, konkubíně s dcerou Annou a rodině Šubertově – Čeňkovi, Václavovi, Františkovi, Jaroslavovi a Aloisii.²²⁰

K romské problematice to ovšem není vše. Dne 20. června 1940 došlo k migraci romských tlup. Dr. F. Rublič přidělil tlupu Václava Petržílka s osmičlennou rodinou z Dlouhých Dvorů do Nechanic, a naopak rodinu Cikána J. Růžičky se sedmičlennou rodinou z Nechanic do Dlouhých Dvorů. A. Šubrtová s dcerou byla přikázána do obce Stračov a na jejich místo byla přidělena Barbora Růžičková.²²¹

²¹⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²¹⁹ KENRICK, Donald, PUXON, Grattan. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vydání, Paris : Centre de recherches tsiganes ; Olomouc : Univerzita Palackého, 2000 (dále jen *Cikáni...*). ISBN 80-244-0048-0.

²²⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²²¹ Tamtéž.

V červenci 1940 ovšem problémy přetrvávaly dále. Městský úřad Nechanice opět kontaktoval Okresní úřad v Hradci Králové, že rodinu V. Petržílka už ve své obci nechce a nemá zájem na jejich zaměstnávání. V této době byla totiž prozrazena organizovaná zlodějská akce z řad Cikánů, a to za vydatné spolupráce civilních občanů ze sousední obce Lodín. Dále město dalo patřičně najevo, že nemá průmysl, kde by mohli být tito lidé zaměstnáni. Město se definitivně bránilo jejich usazení.²²² Toto byl problém s osobami s nestálým pobytem. Nastal ovšem i problém s hlášením cizinců v Nechanicích. Do této doby se cizí občané museli nahlašovat u Četnické stanice v Nechanicích, v létě 1940 však nastala změna. Policejní ředitelství v Praze nařídilo, aby veškeré evidenční karty nadřízení četnické stanice odevzdali do rukou Městského úřadu v Nechanicích, který následnou agendu povede již sám, bez pomoci příslušné četnické stanice.²²³

V noci z 22. na 23. července 1940 došlo - stejně jako se tomu stalo i v Pardubicích a dalších městech - k odstranění pomníku T. G. Masaryka, který byl umístěný v nádvoří obecné školy. Odstranění provedl sochař Jan Mejstřík z Nechanic. Socha byla uložena stavitelem F. Kuchařem z Nechanic do malé místnosti ve zdejší obecné škole, kde byl zazděn vedle komínu ústředního topení, takže nebyl k pomníku již žádný veřejný přístup a zůstal tak zachován. Při odstraňování pomníku nedošlo k žádným nepokojům, ani nebyl porušen pořádek.²²⁴

Nejen četnická stanice, ale Městský úřad Nechanice řešil prohřešky místních občanů. V červnu 1940 řešilo vedení města problém s Františkem Kociánem z Nechanic, že lovil ryby u osady Komárov, a to pomocí tzv. mčchu, který nalíčil přes dvě třetiny šíře řeky v době všeobecného hájení. Dostal poměrně vysokou pokutu, a to ve výši 200 K, která propadla ve prospěch chudinského fondu. Kromě tohoto případu uspořádal v nedaleké Stračovské Lhotě František Kalva v místním hostinci taneční zábavu, a to bez povolení nadřízených úřadů. Dostal pokutu 300 K ve prospěch státní pokladny a trest vězení v délce pěti dnů.²²⁵

S prvním říjnovým dnem roku 1940 vstoupil v platnost říšskoněmecký zákon o porážkách. Nechaničtí řezníci, hostinští a obchodníci s dobytkem museli platit daně a za „*nesplnění těchto daňových ustanovení má vzápětí soudní řízení, při němž dle říšských zákonů jest trest peněžitý neomezený...*“²²⁶ Díky těmto mimořádným poměrům, jak s oblibou bylo nazýváno řízené hospodářství, se také Okresní úřad v Hradci Králové zajímal o hospodaření jednotlivých obcí, tedy i Nechanic. Dne 24. října 1940 obdržel starostův náměstek F.

²²² SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²²³ Tamtéž, karton 19, inv. č. 154.

²²⁴ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

²²⁵ Tamtéž, karton 6, inv. č. 144.

²²⁶ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

Tomášek oběžník, aby podal informaci o důsledcích finančního hospodaření města. Věc byla velmi naléhavá, proto neváhal a o den později podal odpověď Okresnímu úřadu v Hradci Králové. V roce 1940 Nechanicím vznikly nepředvídané výdaje se stravovací agendou města a přilehlou osadou Komárov, dále s úpravou cesty k jatkám, která byla nařízena v důsledku prohlídky německých úřadů. Další výdaje byly spojeny s odstraněním závadných pomníků a s dávkou z nápojů, protože bylo zastaveno vybírání dávky z piva. Konečná výše mimořádných výdajů dosáhla výše 38 313, 15 K.²²⁷

V měsících září a říjnu 1940 se okupanti ovšem nepotýkali pouze s problémy sociálními a hospodářskými, ale i s aktivitami nepřátelských letců, kteří shazovali z letadel snadno vznětlivé zápalné destičky. Na Královéhradecku k žádnému případu do té doby nedošlo, ovšem nařízení na sebe nenechala dlouho čekat. Místní lidé museli mít po ruce velké množství písku, kterým případně takovou destičku uhasili.²²⁸

Jako veřejná prostranství byla v Nechanicích stanovena místa, kde město zajistilo písek, a to u kostela na Husově náměstí, u trafiky Františky Šarounové na Malém náměstí, v místech před veřejnou a všeobecnou nemocnicí a u hasičské zbrojnice v Komenského ulici. Problém by ovšem nastal, pokud by obyvatelé Nechanicka začali používat písek pro své soukromé účely. V rámci řízeného hospodářství, kdy se šetřilo i stavebním materiálem, by to bylo nepřijatelné. Užití písku na jiné účely by bylo logicky potrestáno. Tato vyhláška byla nejen veřejně vyhlášena, ale byla i doručena majitelům domů.²²⁹

V listopadu 1940 Nechanice neminulo nařízení dr. F. Rubliče z Okresního úřadu v Hradci Králové²³⁰, které se týkalo škol v Nechanicích. Definitivně byly vyloučeny a zapečetěny knihy židovských autorů, knihy s protiněmeckou tendencí, nepřístupná byla i francouzská a anglická literatura. Označené knihy byly zapečetěny a vyloučeny z prostor škol.²³¹

S nástupem roku 1941 neminula Městskou veřejnou knihovnu v Nechanicích revize knih od Okresního úřadu v Hradci Králové, a to za spolupráce pověřených místních obyvatel, taky prvního náměstka nechanického starosty F. Tomáška, dále tajemníka J. Hoška a knihovníka Aloise Dundy. Z místní knihovny bylo vyloučeno na 1 760 závadných a zakázaných knih od Jindřicha Šimona Baara, Josefa Haška či dalších autorů, jako byli Leichter, Wills nebo Vais.²³²

²²⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 19, inv. č. 154.

²²⁸ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Jednalo se asi o poslední nařízení dr. Františka Rubliče, protože v listopadu 1940 zemřel a je pohřben na nechanickém hřbitově (viz Přílohy).

²³¹ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha č. 4, inv. č. 4.

²³² Tamtéž.

V březnu 1941 dostal hostinský Rudolf Dostál na rok 1941 povolení k tomu, aby pouštěl rádio i gramofon ve svém pohostinství. Přísný zákaz ovšem platil pro šíření zahraničních rozhlasových programů.²³³ V červnu 1941 svolal Jan Tichý do Restaurace u Koruny veřejnou schůzi zemědělských a lesnických dělníků i přes fakt, že její konání bylo striktně zakázáno. Podle vládního nařízení z 2. prosince 1939 byl odsouzen k vězení v délce 14 dní.²³⁴

5.3.6 Případná spolupráce s Německem a kolaborace na Nechanicku

Dne 25. července 1940 se v dobovém tisku objevila zpráva, že vznikl Český svaz pro spolupráci s Němci. V této souvislosti se do rukou starostova tajemníka F. Tomáška, který zastupoval starostu A. Munzara, dostal 8. září 1940 dopis předsedy Národního souručenství v Syrovátce (pravděpodobně ředitele tamního cukrovaru Alexandra Týce), který vyzval nechanického starostu, aby se přihlásil společně s ostatními právě do Českého svazu pro spolupráci s Němci. Týkalo se to i místních učitelů, zemědělců i dělníků. Jak autor dopisu poznamenal „*nejedná se o nějakou hromadnou akci jako byl nábor do Národního souručenství, nýbrž o přihlášky vybraných rozumných lidí našich do této akce*“. Ovšem nepodařilo se mi zjistit, že by tomu tak v Nechanicích bylo, a že by se někdo do této akce přímo hrnul.²³⁵ Kromě A. Týce patřili do skupiny těch, kteří chtěli spolupracovat s Němci, i František Čihák z Kratonoh a statkář František Petřík z Lodína.²³⁶

Mezi prezidiálními spisy z fondu *Okresní úřad v Hradci Králové* jsem objevila i předložené sliby věrnosti funkcionářů Okresní hospodářské záložny v Nechanicích. Slib, který museli skládat státní zaměstnanci podle dekretu státního prezidenta č. 83 Sb. z 8. března 1940, a který tak museli pod hrozbou ztráty zaměstnání složit i někteří občané Nechanic, zněl: „*Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen, že budu zájmy Velkoněmecké říše k prospěchu Protektorátu Čechy a Morava podporovati, nařízení hlavy Protektorátu Čechy a Morava a jeho sliby plniti, zákony zachovávat i své úřední povinnosti svědomitě zastávati.*“²³⁷ Při této příležitosti byl vládním komisařem Městské spořitelny v Nechanicích jmenován Dr. Vojtěch Pflieger.²³⁸

O kolaboraci mezi nechanickým obyvatelstvem jsem si přečetla pouze v knize V. Pražáka o Nechanicích. Podle jeho slov ve zdejší město i okolí mnoho kolaborantů nebylo. Píše

²³³ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž, karton 19, inv. č. 154.

²³⁶ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 122.

²³⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*, inv. č. 1952, prezidiální spisy, čj. 1173, IV-38, 1939, karton 817.

²³⁸ Tamtéž, čj. 912, V-39, 1939, karton 817.

pouze o Janu Lehkém, který patřil k oddílům SA, ale v Nechanicích často nepobýval. Také se zmiňuje o Marii Víchové, která byla údajnou milenkou německého pilota. Někteří z nechanických obyvatel jí slibovali, že ji po válce ostříhají dohola. „*Nepodařilo se jim to, protože se po osvobození rychle vdala a emigrovala do Izraele.*“²³⁹ Do Izraele ovšem emigrovali lidé židovského původu. Pokud byla M. Víchová opravdu Židovka, je tedy zarážející, že měla milostný poměr s německým pilotem.

5.3.7 Výstavba nové budovy nemocnice v Nechanicích a změna ve struktuře městského zastupitelstva v Nechanicích

Od srpna 1939 Nechanice řešily s Okresním úřadem v Hradci Králové povolení přístavby nového traktu nemocnice. V červnu 1940 byla část staré nemocniční budovy rozbourána a v prostorách nemocnice se následně místním obyvatelům prodával zbylý materiál – tedy okna a dveře. Tento volný prodej byl mezi obyvatele města Nechanice oznámen bubnováním.²⁴⁰

Dne 3. dubna 1941 se v prostorách Městského úřadu Nechanice proběhla slavnostní chvíle. Novým nechanickým starostou se po A. Munzarovi stal F. Vaněk. Předešlého starostu A. Munzara zastupoval již dlouhou dobu starostův náměstek F. Tomášek.²⁴¹ Samotný akt zvolení proběhl 24. března 1941.

Tady bych se chtěla jen pár větami zmínit o problematice územní samosprávy, která byla po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava velmi omezena. Na některých místech v protektorátu byla obecní zastupitelstva rozpuštěna. Konkrétně na Nechanicku působilo velmi aktivně jak obecní zastupitelstvo, tak i rada. Větší význam ovšem měl starosta než zastupitelstvo a rada.²⁴² Německý zásah jako by se v této souvislosti Nechanicím vyhnul.

5.3.8 Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích

Podle záznamů staniční služební knihy z července roku 1941²⁴³ řešili příslušníci Četnické stanice v Nechanicích řadu zajímavých případů. Četník V. Mlejnek (kromě jiného jsem získala jména dalších mužů zákona, a to Václava Kožíška, Augustina Otčenáška, Václava Pomezného, Václava Kutíka či Josefa Hanzlíka) vyšetřoval ve Starých Nechanicích smrt kočího Václava Vondráčka z Kunčic, jež byl vysloveně přejet vozem naloženým dubovým

²³⁹ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 122.

²⁴⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 160.

²⁴¹ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

²⁴² JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J., *Dějiny správy...*, s. 414.

²⁴³ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice*, staniční služební kniha č. 169, 1.1.1939-23.10.1940, nezpracováno.

dřevem. Celý případ byl jednoznačně uzavřen tak, že si smrt zavinil sám. Za jízdy totiž spadl pod vůz.

Ovšem byly i situace, při kterých jsem se opravdu neubránila úsměvu. Poslední červencový den roku 1940 byl na pozemku poražen vepř rolníka Františka Dohnala, protože bylo zvíře nakaženo červinkou. Četníci neopomněli poznamenat (v rámci přísných nařízení, která se týkala řízeného hospodářství), že bylo prasátko přihlášeno a nejedná se o černou porážku. O měsíc později byl jeden pes Josefa Zavadila z Kunčic zastřelen místním hajným Müllerem u nedaleké obce Homyle a druhý postřelen na nedalekých polích. V Kunčicích se ještě rozjelo pátrání po odcizených kachnách jakési paní Ehlové, ovšem bez výsledku.²⁴⁴

Kromě jiného řešili četníci udání pro útisk, přestupky živnostenského řádu, udání pro přestupky dopravního řádu, licenčních přestupků, zákona o zvířecích nákazách, konaly se kontroly v místním biografu a razie k zamezení pokoutného obchodu.

5.3.9 Zprávičky z *nechanické měšťanské školy*

Ve školním roce 1940-1941 chodily do Měšťanské školy v Nechanicích děti ze 17 okolních obcí. Do této školy chodilo celkem 318 dětí. Všechny děti byly české národnosti. Z celkového počtu jich bylo 249 římskokatolického vyznání, českomoravského vyznání celkem 41 dětí, českobratrského 3 děti a do nechanické měšťanské školy chodilo také 25 dětí bez jakéhokoliv náboženského vyznání.²⁴⁵

V prvních válečných letech – na jaře 1941 - byl ze sklepa místní měšťanské školy udělán nouzový východ do zahrady, aby se mohlo použít sklepa jako protiletectký kryt.²⁴⁶

V dubnu 1941 se také v budově zdejší měšťanské školy konala výstava plánů, diagramů a jiných objektů pod názvem „*Nechanicko ve stavbě a vývoji*“. Akci upořádal přípravný výbor Hradecký kraj ve stavbě a vývoji ve dnech 12. až 20. dubna 1941.²⁴⁷

5.3.10 *Kulturní a společenský život na Nechanicku od prvních válečných dnů do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha*

O přednášky a jiné významné kulturní akce se na Nechanicku staral Okresní osvětový sbor v Nechanicích. Právě v prosinci roku 1939 působil velmi aktivně. Pod jeho záštitou se konala putovní škola pro Nechanice, Staré Nechanice, Lubno a Kunčice, a to s přednáškou MUDr. K. Řezáče pod názvem „*Nakažlivé choroby*“. Dále proběhla pro obyvatele místní i obyvatele

²⁴⁴ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice*, staniční služební kniha č. 171, 23.6.1941-12.3.1942.

²⁴⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha č. 4, inv. č. 4.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 28, inv. č. 311.

z blízkého okolí přednáška „*Nakažlivé nemoci domácích zvířat a jejich nebezpečí pro člověka*“, kterou přednesl MVDr. F. Morávek. Dokonce nechyběla přednáška advokáta JUDr. Jaroslava Šturma s názvem „*Dědické právo*“.²⁴⁸

Jednatel Okresního osvětového sboru v Nechanicích B. Bílek přišel v lednu 1940 na Městský úřad v Nechanicích s návrhem, aby byly odstraněny nedostatky při vedení pamětní obecní kroniky, a to ve spolupráci s kulturní sekcí Národního souručenství.²⁴⁹ Samozřejmě, když si vybavím Pamětní knihu města Nechanice, bylo mi ihned jasné, proč jednatel Okresního osvětového sboru v Nechanicích s tímto návrhem přišel. Pamětní kniha Nechanice byla totiž dovedena pouze do roku 1933, a roky následující tam dodnes dopsány nejsou. Musela jsem se zamyslet nad tím, jak je možné, že tuto knihu měli místní k dispozici? Podle nařízení byly pamětní knihy zapečetěny protektorátními úřady a odvezeny. Tato otázka pro mne nadále zůstává nezodpovězena.

Právě při příležitosti návrhu pana B. Bílka se ke konci ledna téhož roku konal v zasedací místnosti Okresní hospodářské záložny v Nechanicích kronikářský kurz „*Obecní a rodové kroniky a ochrana písemných památek*“. Obecním kronikářem v Nechanicích byl v této době učitel Josef Machač, jež byl zároveň i místopředsdou Okresního osvětového sboru. Přednášku vedl dr. Václav Černý, místopředseda Sdružení venkovských kronikářů v Praze a zároveň ředitel Zemědělského archivu v Praze.²⁵⁰ Okresní osvětový sbor se v těchto dnech také postaral i to, aby z veřejné knihovny byly vyňaty všechny knihy o šifrování.²⁵¹

Pokud šlo o jakoukoliv kulturní akci, která se v Nechanicích konala, musela být nejprve povolena Okresním úřadem v Hradci Králové a podepsána vrchním radou politické správy dr. F. Rubličem. Ke každému povolení platila klauzule: „*Zákonné předpisy policejní, jakož i předpisy o zatmění budou dodrženy, pořadatelé jsou osobně odpovědní za bezpodmínečné zachování veřejného klidu a pořádku, hudba nesmí hráti žádné zakázané pochody a písně.*“ O společenské a kulturní akce se staraly i místní spolky, jako například Jednota divadelních ochotníků Kolár. Od ledna roku 1940 v Nechanicích proběhly akce jako „*Dětská besídka*“ nebo taneční zábavy uspořádané v nové budově Sokolovny. Dne 15. května 1940 se v sále Radnice konal „*Hudební koncert vládního vojska*“, jež proběhl pod záštitou Okresního osvětového sboru v Nechanicích.²⁵²

²⁴⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1939, karton č. 1, inv. č. 8.

²⁴⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1940, karton č. 1, inv. č. 8.

²⁵² Tamtéž.

V dubnu 1940 se při příležitosti narozenin Vůdce A. Hitlera konala sbírka kovů jako dar k jeho narozeninám. Do této akce byly zapojeny všechny města a obce na území Protektorátu Čechy a Morava. V samotných Nechanicích se při první etapě do 20. dubna 1940 nashromáždilo celkem 78, 8 kg odpadu. Situaci stručně popsal starostův náměstek F. Tomášek, podle jehož slov se sběr setkal ve zdejší obci s velkým pochopením a velmi pěkným výsledkem.²⁵³ O měsíc později se ve strojárně Jana Nováka v domě čp. 240 konal povinný sběr odpadků, starého železa, kovů, hadrů a textilní odpadků, papírů, staré pryže, kůže a dalších surovin. Pokud obyvatelé neuschovali odpadky pro potřeby Říše, dostali pokutu ve výši 20 000 K nebo byli potrestáni vězením v délce 3 měsíců.²⁵⁴

To, že Německo slavilo bojové úspěchy na západní frontě, mělo za následek projev uznání a úcty, které protektorátní obyvatelstvo veřejně projevilo a vzdalo tak hold Velkoněmecké říši. Na Nechanicko se tím pádem dostal opět příkaz Okresního úřadu v Hradci Králové, aby si obyvatelé Nechanic „dobrovolně“ ozdobili své domy prapory či vlajkami, a tak uctili úspěch Německa.²⁵⁵ Kromě této události přišel říšský pověřenec pro čtyřletku generál polní maršál Hermann Göring²⁵⁶ s nařízením, aby bylo plně využito kuchyňského a potravinářského odpadu pro výkrm vepřů. Jak oznámil nechanický starosta, činilo se tak i před tímto nařízením.²⁵⁷

V květnu 1940 pověřil Okresní úřad v Hradci Králové Místní skupinu Československého červeného kříže v Nechanicích, toho času v likvidaci, aby učinila dobrovolnou sbírku ve prospěch Německého červeného kříže, a to ve dnech 19. května až 2. června 1940. Sbírka byla pouze peněžítá. Občané města byli vyrozuměni bubnováním a celkem se vybralo 1 964 K. Kromě těchto peněz darovali zaměstnanci obce a školního újezdu částku v celkové hodnotě 52, 40 K.²⁵⁸

V dalších archivních dokumentech jsem se dočetla informace z října 1940 o tom, kdy se v Nechanicích konaly výroční trhy, a to v pondělí před svátkem svatého Matěje, v pondělí před svátkem sv. Havla, sv. Václava, v pondělí před první adventní nedělí a ve čtvrtek před svátkem Nanebevzetí Panny Marie.²⁵⁹

²⁵³ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁵⁶ Hermann Wilhelm Göring, německý nacistický politik, válečný zločinec. Původně byl letcem, působil i jako poslanec a předseda říšského sněmu, stal se ministrem letectví a vrchním velitelem Luftwaffe. Byl zástupcem samotného Hitlera po dobu celé druhé světové války.

²⁵⁷ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

V prosinci 1940 získal Okresní osvětový sbor v Nechanicích povolení od Okresního úřadu v Hradci Králové, aby mohl sbor uspořádat v místní obecné škole tzv. národohospodářské přednášky, které se týkaly významného postavení zeleniny v rámci lidské výživy nebo významu lesa pro zdraví. Přednášejícím se stal učitel O. Kašpar. Povolení bylo uděleno na základě přísných podmínek, a pod přísným zákazem změny programu. Dále bylo nutné zachovat veřejný pořádek a klid a dodržovat nařízení, které se týkalo policejní hodiny a zatemnění.²⁶⁰

S příchodem prvních lednových dnů roku 1941 se v sále Radnice v Nechanicích konala přednáška „*Řeckem a na posvátnou horu Athos – zemi bez žen*“. Přednášku vedl pan Zatloukal z Prahy. Tehdejší vstupné na akci podobného typu činilo 2 K.²⁶¹ Na konci března 1941 uspořádal Okresní osvětový sbor v Nechanicích společně s Tělovýchovnou jednotou Sokol hudebně výchovný a zábavný večer s třicetičlenným orchestrem ze Lhoty pod Libčany.²⁶²

Společenské chování místních obyvatel se projevovalo logicky i ve vztahu ke spoluobčanům, kteří trpěli opravdovou nouzí. První tři měsíce roku 1941 proběhly ve znamení darů pro 30 nemajetných žáků v Nechanicích. V prostorách Sokolovny v Nechanicích se pro děti vařila polévka a poté všechny děti dostaly sešity do školy.²⁶³

V květnu 1941 chtěl Okresní osvětový sbor uspořádat kabaretní zábavní večer. Nejprve byla akce Okresním úřadem v Hradci Králové povolena, ale po pár dnech došlo následně k zákazu obecně přístupných veřejných akcí, takže se nakonec zábavní večer nekonal.²⁶⁴

Okresní osvětový sbor se v létě 1941 postaral i o řadu přednášek a akcí pro nechanické obyvatele. Třetí srpnový den se v Sokolovně v Nechanicích konal koncert vážné hudby skladatelů Antonína Dvořáka, Giuseppe Verdiho a dalších. Odstrašující však pro mne byla představa, že bych se osobně zúčastnila přednášky Spolku krematoria z Prahy II., která na Nechanicku uspořádala přednášku s filmovým doprovodem pod názvem „*Do země nebo žehem*“.²⁶⁵

²⁶⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁶¹ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1941, karton č. 1, inv. č. 8.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁶⁵ Tamtéž.

6. Období vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (září 1941- květen 1942)

6.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

Červenec 1941 vstoupil do dějin napadením Sovětského svazu Německem, i přes fakt, že se obě země dohodly na paktu o vzájemném neútočení. Útoky na SSSR se zúčastnily i Rumunsko, Itálie, Chorvatsko, Slovensko, nebo také Finsko a Maďarsko. O měsíc později se na palubě britské bitevní lodi Prince of Wales sešli prezident F. D. Roosevelt a W. Churchill, aby 14. srpna vyhlásili tzv. Atlantickou chartu, která upravovala nejen způsob vedení války, ale i vyhlídky na uspořádání světa, až válka skončí. Projekt Atlantické charty se stal prvním krokem k pozdějšímu založení Organizace spojených národů. K zásadám Atlantické charty se 24. září 1941 na mezispojenecké konferenci v Londýně přihlásil i samotný Sovětský svaz a také představitelé dalších spojeneckých zemí včetně československé exilové vlády²⁶⁶

V prosinci 1941 napadlo Japonsko americkou základnu Pearl Harbor²⁶⁷ na Havajských ostrovech s cílem ovládnout Tichomoří. Do této chvíle se válka víceméně týkala pouze starého kontinentu – od této chvíle se do války zapojily Spojené státy americké a vyhlásily válku nejen Japonsku, ale i Německu a Itálii. Postup samotného Japonska se Američanům podařilo odrazit až v červnu roku 1942 v námořní bitvě o ostrov Midway.²⁶⁸

Německá armáda, která přes halasná vyhlášení nedokázala definitivně zničit na obrovských ruských pláních Rudou armádu a naopak byla v prosinci 1941 u Moskvy odražena, povolávala do svých řad další a další muže, aby zaplnila ztráty na východní frontě. Největší aktivitu vykazoval zbrojní průmysl. V březnu 1942 byl říšský ministr Albert Speer²⁶⁹ jmenován generálním zmocněncem pro veškerou zbrojní výrobu, jejíž rozvoj měl za důsledek i pokles životní úrovně obyvatelstva.²⁷⁰

Představitelé nacistické moci uvalili na obyvatele okupovaných zemí velmi tvrdý režim. Lidé se každý den setkávali s násilím, vykořisťováním, ponižením. Nechyběly popravy,

²⁶⁶ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 64-65.

²⁶⁷ Útok na Pearl Harbor byl nečekaným útokem Japonska na základnu Spojených států amerických v oblasti Havajských ostrovů, a to v neděli 7. prosince 1941. Důsledkem byl vstup Spojených států amerických do druhé světové války.

²⁶⁸ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 64-65.

²⁶⁹ Celým jménem Berthold Hermann Albert Speer, německý architekt a jeden z představitelů nacistické politiky. V roce 1942 se dostal do čela zbrojního průmyslu, který reformoval. Po skončení druhé světové války se Speer dostal do amerického zajetí. Byl odsouzen k trestu ve výši dvaceti let, které si odpykal ve věznici Spandau v Berlíně. Zemřel v roce 1981 v Londýně.

²⁷⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Druhá světová válka : stručné dějiny*. 1. vydání, Praha : Svoboda, 1985, s. 197 (dále jen *Druhá světová válka...*).

likvidace Židů, narušitelů Říše, ale i mnoha příslušníků jiných národů či menšin. Největších krutostí se dočkali obyvatelé Polska, tehdejších oblastí Jugoslávie, Československa nebo Řecka, později v masovém měřítku také Sovětského svazu. Koncentrační tábory pracovaly na plné obrátky, konference ve Wannsee v lednu 1942 rozhodla o tragickém osudu Židů a jejich vyvraždění. V březnu 1942 vstoupilo v platnost nařízení, podle kterého byly v okupovaných zemích vyřazeny všechny kulturně hodnotné dokumenty z knihoven a archivů.²⁷¹

6.2 *Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha*

V září 1941 se do čela Protektorátu Čechy a Morava dostala osobnost v podobě zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Stalo se tak po odchodu na „zdravotní dovolenou“ dosavadního protektora K. von Neuratha. V říjnu téhož roku se nový „vrchní pán“ pokusil naklonit si obyvatele Protektorátu Čechy a Morava, a také ukázat, že za ním české obyvatelstvo stojí. Proto si pozval k sobě na Pražský hrad zástupce českého dělnictva. Dne 19. listopadu 1941 se v kapli svatého Václava v chrámu svatého Víta sešli hlavní představitelé tehdejší okupační správy – nejen R. Heydrich, ale i samotný prezident JUDr. E. Hácha, jenž promluvil těmito slovy: „*Pane říšský protektore, dne 15. března 1939 odevzdal jsem vůdci a říšskému kancléři země Čechy a Moravu do ochrany Velkoněmecké říše. Vůdce je připojil k říši jako Protektorát Čechy a Morava. Korunovační klenoty, uložené ve Svatováclavské kapli Svatovítského dómu v Praze jsou symbolem věrnosti Čech a Moravy říši. Dne 15. března 1939 převzala říše, od níž kdysi pocházela důstojnost českých králů, také ochranu těchto insignií, a tím klíčnou moc. Odevzdávám vám jakožto pověřenci vůdcovu v protektorátu čtyři klíče ke korunovační klenotnici, které byly v mém držení.*“²⁷²

V půli října 1941 začalo v rámci nařízení pražského policejního prezidenta zabavování rozhlasových přijímačů, aby se předcházelo poslouchání zahraničního vysílání. V této době se také pro samotného zastupujícího říšského protektora R. Heydricha vžilo pojmenování vcelku vystižné – Kat. Jednalo se hlavně o reakci na nařízení stanného práva v Protektorátu Čechy a Morava.

Stanné právo, vyhlášené 28. září 1941, se mělo stát účinnou zbraní Heydricha k zastrašení možných nepřátel Velkoněmecké říše, k zastrašení odbojových hnutí. „*Jednoduše řečeno, Heydrichovým úkolem bylo srazit Čechy na kolena.*“²⁷³ Stanné soudy pracovaly na plné

²⁷¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Druhá světová válka...*, s. 206-209.

²⁷² GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 191.

²⁷³ Tamtéž, s. 197.

obrátky, počty osob odsouzených za možný odpor vůči okupační moci se týden co týden zvyšovaly.

V první prosincový den 1941 se na Pražském hradě odehrála porada v čele s R. Heydrichem, jejímž cílem bylo stanovit pravidla správní reformy. Nechyběl samotný Karl Hermann Frank²⁷⁴ jako státní tajemník či velitel bezpečnostní policie Horst Böhme²⁷⁵. Důvodem bylo vyřešení problému s dvojkolejností státní správy. Dne 15. ledna 1942 vstoupila v platnost reorganizace ústředních úřadů protektorátní vlády. Zrušeno bylo ministerstvo práce a sociální a zdravotní správy, ministerstvo průmyslu, obchodu a živností bylo změněno na ministerstvo hospodářství a práce, nově vzniklo ministerstvo zemědělství a lesnictví a ministerstvo hospodářství a práce. Kulturní a společenský život řídil Úřad lidové osvěty.²⁷⁶

Dne 19. ledna 1942 vznikla nová protektorátní vláda. Mezi novými členy se objevila jména jako Jaroslav Krejčí (předseda vlády), Josef Kalfus a Adolf Hrubý (ministři odborníci), Emanuel Moravec²⁷⁷ a Richard Bienert (jako ti, co měli budovat novou úroveň říše) a Heydrichův důvěrník Walter Bertsch. Právě posledně jmenovaný se měl postarat o zgermanizování a zmilitarizování českého hospodářství. „A k 15. březnu 1942 připravil Bertsch nové směrnice, které výrazně omezovaly výrobu pro civilní potřebu.“²⁷⁸

Důležitý problém, který se nová protektorátní vláda rozhodla definitivně vyřešit, byl problém spojený s řešením židovské otázky. Nejenže Židé museli již od září 1941 nosit na ošacení šesticípou žlutou hvězdu, od ledna 1941 nesměli kupovat ani německý či protektorátní tisk. O pár týdnů později k nim přibylo nařízení o zákazu prát prádlo ve veřejných prádelnách, židovské školy byly uzavřeny. Období od října 1941 probíhalo ve jménu propadnutí veškerého židovského majetku²⁷⁹ ve prospěch Říše v souvislosti s hromadnými deportacemi.²⁸⁰

Nařízení se týkala i Cikánů. První zvláštní zákon, který se cikánskou otázkou zabýval, vyšel v roce 1939, a bylo jím omezeno kočovnictví. V roce následujícím vznikly první

²⁷⁴ Karl Hermann Frank, původním povoláním knihkupec, politik v období první republiky. Člen Sudetendeutsche Partei, nositel hodností SS Obergruppenführer und General der Waffen-SS und Polizei. Za okupace českých zemí v rámci Protektorátu Čechy a Morava působil jako státní tajemník úřadu říšského protektora, později státní ministr.

²⁷⁵ Německý důstojník, účastník akce vyhlazení Lidic.

²⁷⁶ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 210.

²⁷⁷ Emanuel Moravec, český politik, voják, publicista a ministr školství a lidové osvěty v době Protektorátu Čechy a Morava.

²⁷⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 214.

²⁷⁹ Ve slovníku cizích slov je arizace (arisace) vysvětlena jako „násilné odstraňování Židů; převádění židovského majetku do nežidovských, zpravidla nacistických rukou; KLIMEŠ, L., *Slovník...*, s. 34.

²⁸⁰ *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945*. Praha 2001, s. 10,11. ISBN 80-85924-26-9.

pracovní tábory na území Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1942 vešlo v platnost nařízení, jež mělo kontrolovat pohyb Cikánů do doby jejich deportace do koncentračních táborů.²⁸¹

V červenci 1942 byly dva pracovní tábory, a to v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu na Moravě, určeny pro soustředění cikánského obyvatelstva v protektorátu.²⁸² Odtud byli Cikáni transportováni do Osvětimi-Birkenau. „Do tohoto likvidačního tábora jich přijelo 4 531 a smrti v plynových komorách jich uniklo jen několik desítek...“²⁸³ Tábor v Letech byl zrušen v roce 1943.²⁸⁴

Změny nastaly v postoji proti bezpečnostním sborům R. Heydrich nařídil rozdělení protektorátní policie. V kulturní oblasti měl hlavní slovo E. Moravec, jež působil v čele Úřadu lidové osvěty. R. Heydrich zesílil tlak na obyvatele Protektorátu Čechy a Morava ze všech stran a zároveň se snažil je nějakým způsobem přesvědčit o tom, že Němci drží nad českou „menšinou“ jakousi ochrannou ruku. Kromě jiného se ve zbrojovkách začaly vydávat polévky bez potravinových lístků. Heydrich tak slíbil, že se bude snažit o to, aby se zlepšil příděl tuků, oblečení či obuvi, horníci nemuseli odevzdávat daně a dokonce dostávali přílepkování v podobě alkoholu a cigaret. Na jaře 1942 si lidé v invalidním, vdovském, sirotčím či starobním důchodu polepšili, protože jim byla zvýšená finanční podpora.²⁸⁵ Tato Heydrichova opatření však nemohla zastavit rychle se zhoršující sociální postavení protektorátní společnosti.

Klíčové datum pro zlom v protektorátních dějinách bylo den s datem 27. května 1942 – den, kdy byl na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha spáchán atentát Jozefem Gabčíkem a Janem Kubišem.²⁸⁶ Jak píše Miroslav Ivanov ve své knize *Atentát na Reinharda Heydricha*: „...*Malý předmět proráží vzduch jako pták, Gabčík se budí ze svého ustrnutí, odhazuje nepotřebnou zbraň a dává se na útěk. Kubiš se dívá proti modré obloze, ano, bomba letí, je to jen okamžik a auto se šine stále dál, už je deset patnáct kroků vzdáleno a Heydrich vstává ze sedadla a něco křičí na Kleina a slunce svítí a lidé ještě nic nevědí. Je deset třicet jedna. Předmět dopadl. Výbuch. Právě byl spáchán atentát na zastupujícího říšského*

²⁸¹ KENRICK, D., PUXON, G., *Cikáni...*, s. 53.

²⁸² Tamtéž, s. 54.

²⁸³ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 215.

²⁸⁴ KENRICK, D., PUXON, G., *Cikáni...*, s. 54.

²⁸⁵ PRŮCHA, Václav a kolektiv. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl I. 1918-1945*. 1. vydání, Brno : Doplněk, 2004, s. 453. ISBN 80-7239-147-X.

²⁸⁶ Jozef Gabčík a Jan Kubiš, českoslovenští vojáci, příslušníci paraskupiny Anthropoid. Výcvik absolvovali ve Velké Británii. Společně spáchali atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. V roce 2002 byli in memoriam povýšeni do hodnosti plukovníků.

protektora Reinharda Heydricha.“²⁸⁷ Agresivní akce proti viníkům propukla bezprostředně poté, na rozkaz K. H. Franka. Cílem bylo co nejdříve vypátrat ty, co měli R. Heydricha, jež 4. června 1942 svým zraněním podlehl, na svědomí. Došlo k zastavení veřejné dopravy, civilní obyvatelstvo muselo zůstat doma, zábavní podniky zely prázdnotou. Obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava měli strach ze dnů, které měly následovat...

Dne 27. května 1942 bylo vyhlášeno stanné právo, stanné soudy pracovaly na plné obrátky. Nastal teror, den co den se protektorátní obyvatelé setkávali se seznamy popravených. Jen pro srovnání mohu uvést příklad - 10. června 1942 bylo v Čechách popraveno 222 a na Moravě 96 osob.²⁸⁸ Následovala likvidace obce Lidice (10. června 1942), dalším terčem se staly Ležáky (24. června 1942).

6.3 Všední i nevšední dny na Nechanicku za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

6.3.1 Židovská otázka na Nechanicku

Regionální tisk *Kraj* ze září 1941 byl plný článků s protižidovskou tematikou. Palcové titulky přímo volaly „Pokračuje vylučování Židů“, „Zákaz volného pohybu Židů“, „Nekupujte a nepřijímejte nic od Židů“. Od 19. září 1941 platilo jednoznačné a neodkladné nařízení o tom, že od šesti let věku musí být každý Žid označen hvězdou. „A proto, když se jednou dospělo k poznání, že židovský vliv jakožto činitel, ohrožující zdárnou budoucnost evropských národů a tedy i českého národa, musí býti vykořeněn, je třeba provést to nekompromisně a do všech důsledků.“²⁸⁹

Od nástupu zastupujícího říšského protektora R. Heydricha se stupňoval boj proti židovské komunitě. Dne 4. března 1942 se i v Nechanicích objevila vyhláška s okamžitou platností o zákazu používání prádelen všeho druhu pro Židy s pokutou až do výše 5 000 K. V říjnu 1941 proběhl na Nechanicku přesun těchto lidí. Podle zpráv policejního ředitelství byli do Nechanic přesunuti obyvatelé údajně židovského původu, a to do domu čp. 11 Augustin Lederer, do domu čp. 297 Otto Pick, do čp. 352 Emil Beran, do čp. 56 k panu Lehkému se přistěhovala Ludmila Lutyová – v archivních dokumentech uvedena jako dcera ukrajinského emigranta, do domu čp. 169 se k Aloisii Kubelkové přistěhovali Albert Adler a Ervína Weilová.²⁹⁰

²⁸⁷ IVANOV, Miroslav. *Atentát na Reinharda Heydricha*. Praha : XYZ, 2008, s. 186. ISBN 978-80-7388-064-4.

²⁸⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 221.

²⁸⁹ *Kraj...*, 20. září 1941, číslo 38, s. 1.

²⁹⁰ SOKA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karta 20, inv. č. 154.

6.3.2 Vyřešení romské problematiky na Nechanicku

V předešlé kapitole jsem psala o problémech, které mělo vedení města spojené s řešením romské problematiky. Při četbě dobového tisku *Kraj*²⁹¹ jsem získala informace, že tzv. cikánská zlodějská společnost stanula v podzimních dnech roku 1941 před soudem. Sedm Romů bylo odsouzeno k trestu vězení. Jak bylo soudem zjištěno, v letech 1929 až 1935 kradli tito lidé údajně vše, na co přišli. Bratři Růžičkové, Petržílek a jakýsi Winter způsobili škodu za 13 krádeží, a to ve výši 40 000 K. *Kraj* uvádí: „*Ličení, jehož výsledek očekávaly velmi netrpělivě u soudu přítomné cikánky, se protáhla tak, že muselo být dvakrát přerušeno a bylo skončeno v sobotu. Cikáni se snažili vyklouznout co možná nejlépe.*“ Hlavní obvinění Josef a Vojtěch Růžička ze Stolan dostali trest ve výši pět a čtvrt roku, J. Růžička byl odsouzen na čtyři roky, V. Petržílek dostal tři roky, Čeněk Růžička byl odsouzen na dva a půl roku a Winter na jeden a půl roku těžkého žaláře.

6.3.3 Systém řízeného hospodářství

V prosincovém vydání *Kraje* z roku 1941²⁹² jsem se dočetla, že Okresní soud v Hořicích potrestal 14. listopadu 1941 B. Smotlachu z Nechanic, který obchodoval s dobyt看em, protože i přes přísný zákaz napomáhal černému obchodu s dobyt看em a usnadnil jeho šíření. Čekalo ho sedmidenního vězení a pokuta ve výši 10 000 K.

Dne 8. ledna 1942 se poptávala Berní správa v Hradci Králové, kolik je v Nechanicích benzinových pump a které firmy jim dodávaly benzín. Vedení města muselo sepsat seznam s přesnými údaji a jmény. Podle informací Městského úřadu bylo v Nechanicích celkem 5 benzinových čerpadel, obsluhovali je obchodník s koloniálem Josef Šiml v domě čp. 156, obchodníci s drogerií František Šmíd v domě čp. 35 a F. Vydra v domě čp. 57, obecní strážník E. Pavelka v domě čp. 50 a obchodník se smíšeným zbožím a pekařstvím Jaroslav Hlubuček čp. 69. Benzín do Nechanic dodávala firma Brey-Photogen.²⁹³

Dne 20. ledna 1942 se Ministerstvo pro hospodářství a práci zajímalo, jaké množství mýdla a mýdlových výrobků podle jednotlivých druhů měli k dispozici nechaničtí živnostníci. Podle zpráv měla možnost tento sortiment prodávat pouze firma F. Vydry. Stav těchto produktů byl u zdejšího podnikatele k prvnímu lednovému dni 1941 následující: 1 795 ks

²⁹¹ *Kraj*..., 29. listopadu 1941, č. 48, s. 9.

²⁹² *Kraj*..., 6. prosince 1941, č. 4, s. 8.

²⁹³ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 169.

jednotného mýdla, 1 562 ks mýdlového prášku, 140 kg mazlavého mýdla, 39 kg holícího mýdla a 3 ks toaletního mýdla.²⁹⁴

S velkým apelem na nechanického starostu přišlo v polovině října 1941 Rolnické družstvo skladištní a výrobní v Hradci Králové. Podle informací družstva odevzdávali zemědělci z Nechanicka dodávku brambor nepřebroušenou, překopanou a v takové podobě, že nahoře jsou brambory dobré, pod nimi ovšem zkažené. Nechanický starosta dostal za úkol, aby zjistil jména viníků a předal je Okresnímu úřadu v Hradci Králové k dalšímu šetření. V rámci řízeného hospodářství se přidala i povinnost tvořit soupisy potahů, slepic a hus.²⁹⁵

Ke konci dubna 1942 požádal Městský úřad Nechanice samotné Ministerstvo dopravy a techniky, správu stavebního kontingentu, o přiděl stavebních hmot na stavbu hasičské zbrojnice. Následná odpověď z ministerstva, že vyhovět těmto požadavkům vzhledem k naléhavějším požadavkům řízeného stavebního hospodářství není možné, se ovšem dala očekávat. Nechanice se dokonce snažily o povolení výjimky ze zákazu nových staveb podle paragrafu 2 vládního nařízení 16/1941 Sb.²⁹⁶

V této době přišel na nechanický městský úřad dotaz od Okresního úřadu v Hradci Králové, jak vypadalo zásobování otopem na základě nařízení Úřadovny pro uhelné hospodářství pro Čechy a Moravu, která vydala předpisy pro obsluhu ústředních etážových topení a zařízení na zásobování teplou vodou. Dotaz zněl, kolik spotřebitelů paliv bylo v té době v Nechanicích. Seznam musel být sestaven odděleně podle národnosti – jeden seznam národnosti české, druhý německé.²⁹⁷

6.3.4 *Vztah nechanických občanů k Velkoněmecké říši – výročí vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a loajalita k Velkoněmecké říši po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha*

V archivních materiálech jsem objevila seznam zimních věcí, které se na podzim 1941 vybraly na Nechanicku, a měly posloužit pro potřeby německé armády. Jednalo se o 174 ks ponožek, 114 nátepníků, 3 příkrývky, 197 ks kůží, 32 kožešin, 15 rukávníků, 2 páry vysokých bot, 66 ks chráničů hlavy, 35 ks chráničů uší, 77 ks šál, 80 ks rukavic, 20 ks spodků, 11 ks košil, 16 ks nákolenic, 28 ks punčoch, 4 ks blůz, 4 vesty, 1 kožištinová vesta, 10

²⁹⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 23, inv. č. 169.

²⁹⁵ Tamtéž, karton 20, inv. č. 154.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Tamtéž.

ks ovinek, 1 nákrčník, 2 ks břišních pásů, 3 tílka atd. Celkem se vybralo na 971 ks věcí, které později posloužily německé Winterhilfe pro německé vojáky na východní frontě.²⁹⁸

S příchodem nového zastupujícího říšského protektora R. Heydricha byl zesílen sběr starého papíru. V Nechanicích se takový sběr uskutečnil 26. října 1941.²⁹⁹ Ke konci ledna 1942 se na Nechanicku uskutečnila sbírka gramofonů, gramofonových desek a tahacích harmonik pro německé vojáky na frontě z příkazu vlády Protektorátu Čechy a Morava. Sběr byl proveden ve dnech 27. až 31. ledna 1942 v zasedací síni Městského úřadu v Nechanicích.³⁰⁰

Na přelomu roku 1941 a 1942 přišlo na vedení města nařízení Okresního úřadu v Hradci Králové, aby byla přejmenována Palackého ulice v Nechanicích. Do 5. února 1942 muselo město předložit návrh na přejmenování. Starosta F. Vaněk reagoval odpovědí, že se městská rada usnesla na přejmenování ulice Palackého na ulici Havlíčkovu. K tomu přibýlo odstranění sochy T. G. Masaryka, pískovce z ní byly použity jako zdivo, a pamětní deska ve výklenku budovy hlavní školy, kde stával rodný dům dr. A. Rašína byla zazděna.³⁰¹

Blížil se březen 1942 a s ním třetí výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Starosta Hradce Králové J. Pilňáček přišel na vedení města Nechanice s dotazem, kdo se z nechanických občanů zúčastní jako zástupce města královéhradeckých oslav výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Z Nechanic se na tuto akci přihlásily tři osoby. Program byl následující: nejdříve proběhlo slavnostní zahájení povstáním všech přítomných a pozdravem zdviženou pravicí, dále se konal krátký projev starosty J. Pilňáčka, nechyběl slavnostní proslov okresního školního inspektora Josefa Forota a nakonec se hrála říšská hymna.³⁰²

Učitelství sbor nechanické obecné školy se ovšem činil více. Dne 23. června 1942 se učitelé aktivně účastnili slavnostního projevu ministra školství a národní osvěty E. Moravce v Hradci Králové, uspořádaného jako akce na odsouzení atentátu na R. Heydricha. Jak se psalo v pramenech, „*projev byl přesvědčivou manifestací českého lidu pro věrnost Říši*“. Jak učitelé nechanické školy měšťanské, tak i obecné, věnovali první červnový den roku 1942 na Německý červený kříž částku ve výši 125 K.³⁰³

V červnu 1942 se na Nechanicku konala podpisová akce českého lidu jako důkaz loajality k Velkoněmecké říši. Arch s podpisy byl nejpozději do 21. června 1942 odevzdán na příslušné místo a hlavně musel mít jednoznačný obsah, že i nechaničtí občané plně odsoudili

²⁹⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

²⁹⁹ *Kraj...*, 25. října 1941, č. 43. s. 8.

³⁰⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ SOkA Hradec Králové, fond *Obecná škola Nechanice 1795-1953(1956)*, kniha 3, inv. č. 3.

atentát na R. Heydricha. Svůj podpis musel bezpodmínečně uvést každý člen a členka Národního souručenství a Mládeže Národního souručenství.³⁰⁴ V *Kraji* se objevily palcové titulky „*Český lid jde s Říší*“ či „*Projevy věrnosti a oddanosti k Říši na Královéhradecku*“.³⁰⁵

Dokonce jsem v archivním materiálu Městského úřadu v Nechanicích objevila dokument Pražského ústředního národohospodářského tiskového zpravodajství ze 13. června 1942: „*Zločin vyvolaný londýnskou skupinou emigrantů a smrt zastupujícího říšského SS Obergruppenführera Heydricha sjednotily český národ...s emigrací je zúčtováno navždy...přispět na Německý červený kříž znamená projevit svou vděčnost říšské branné moci...*“³⁰⁶

6.3.5 Zprávičky z Četnické stanice v Nechanicích

Za velmi důležitý zdroj informací považuji zprávy z nechanické četnické stanice. Listovala jsem stránkami staničních služebních knih a setkala se někdy s tragickými, někdy ovšem i s úsměvnými přestupky a zločiny obyvatel Nechanicka.

Místní četnická stanice v prvních měsících „vlády“ R. Heydricha řešila širokou škálu trestných činů. Jako žena jsem se zajímala i o takové zločiny, jež se samotných žen týkaly. Nechanická porodní bába Anna Šimáčková se provinila tím, že vykonala potrat za spolupráce Františka Návesníka z Nechanic jistě Otýlii Fryntové. Čekal jí výslech, zatčení a předání Okresnímu soudu v Nechanicích. Samotná „*poškozená*“ byla ošetřena v nemocnici v Hradci Králové a vyslechnuta. Obdobně proběhlo i vyšetřování z posledního prosincového dne 1941, kdy četnická stanice řešila případ Věry Vondráčkové ze Starých Nechanic, protože byla údajně znásilněna na letišti v Hradci Králové. Věra Vondráčková byla posléze předána k výslechu orgánům německé státní policie v Hradci Králové.³⁰⁷

Ale jak jsem již napsala, setkala jsem se i úsměvnými zprávami. Například v listopadu 1941 byla u Josefa Tomáška z Nechanic provedena domovní prohlídka kvůli podezření z krádeže silničního hrazení. Vyšetřování ale dopadlo bez výsledku. Lehkému pousmání jsem se neubránila ani u krádeže husy u rolníka Františka Rovenského z Hrádku. Závěr vyšetřování zněl: „*Pachatel zjištěn, husa zabavena...*“³⁰⁸

Ke konci ledna 1942 řešili nechaničtí četníci případ v hostinci u Václava Samka ve Starých Nechanicích, který se týkal divadelního představení pod názvem „*Liduška z pastoušky*“.

³⁰⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Sbírka-Soudobá dokumentace Nechanice 1863-1959*, karton 1, inv. č.15.

³⁰⁵ *Kraj...*, 20. června 1942, č. 25, titulní strana.

³⁰⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³⁰⁷ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice*, staniční služební kniha č. 171, 23.6.1941-12.3.1942, nezpracováno.

³⁰⁸ Tamtéž.

K četníkům se totiž dostalo udání, že se bude v hostinci tancovat, a to nebylo od Okresního úřadu v Hradci Králové povoleno. Případ byl okamžitě telefonicky ohlášen německému četnictvu v Hradci Králové. Jak místní muži zákona potvrdili, do hostince se nedostavili kvůli sněhovým závějím. Výsledek vyšetřování zněl tak, že tato akce nebyla zneužita a nikdo nezamýšlel v tento večer tancovat.³⁰⁹

V rámci nových protektorátních nařízení musela Četnická stanice v Nechanicích provádět všemožné kontroly, včetně kontrol cizinců. V dubnu 1942 se konaly prohlídky v lubenském hostinci u Andělů, dále v nechanických hostincích u Dänemarků, Kubánků či Čáslavských, nechyběla ani kontrola ve Všeobecné veřejné nemocnici v Nechanicích.³¹⁰

Podle dalších zpráv se místní četníci v dubnu 1942 očividně nenudili – čekal je případ hádky a následné rvačky Ervína Franka jeho manželky, jež utekla k rodičům. Ervín Frank ovšem dostal srdeční záchvat, nalezla jej nájemnice paní Komersová a byl ošetřen ve vzdejší nemocnici. Poslední dubnový den téhož roku byli Josef Pluhař, Anna Pluhařová, Václav Šulc a Josef Ondráček z Lubna předvedeni na německou státní policii v Hradci Králové. Nepodařilo se mi ovšem zjistit, z jakého důvodu se tak stalo, a kdy se tyto osoby vrátily do svých domovů, tedy jestli se vůbec vrátili.³¹¹

V květnu 1942 se ovšem nechaničtí četníci museli poprat s jiným závažným činem, a to samotným atentátem na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Od 28. května 1942 se v celém Protektorátu Čechy a Morava pátralo po pachatelích atentátu, které bylo ale logicky v této oblasti bez výsledku. Místní zástupci zákona kontrolovali s rezidentem Jiráskem zámek Hrádek, s hajným Zmitkou a lesním Volfem zase oboru. Od 29. května 1942 se do obcí předávala vyobrazení pachatelů včetně nových vyhlášek, zároveň i o rozsudcích stanného soudu.³¹²

V *Kraji* se v těchto dnech objevily titulky „*Atentát na zastupujícího říšského protektora*“, „*10 000 korun odměny za předmětné údaje, které povedou k dopadení pachatelů*“, „*Vyhlášen výjimečný stav*“, „*Kdo má co dočinění s atentátem, bude zastřelen s rodinou*“.

Domovní kontroly byly na denním pořádku. Jako příklad uvádím, že 9. června 1942 proběhla na Nechanicku domovní prohlídka u 178 osob, o dva dny později dokonce u 400 osob. V těchto dnech příslušníci německé říšské policie u nechanických četníků zjišťovali

³⁰⁹ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice*, staniční služební kniha č. 171, 23.6.1941-12.3.1942, nezpracováno.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² Tamtéž.

v souvislosti s pátráním možnosti ubytování na Nechanicku. Vzhledem k tomu, že jejich počet dosahoval čísla 80, nabídka byla jednoznačná – a to zámek Hrádek u Nechanic.³¹³

6.3.6 Zprávičky z nechanické měšťanské školy

Podle záznamu ze školního roku 1941/1942 navštěvovalo školu celkem 352 dětí, z toho 277 žáků římskokatolického vyznání, 45 českomoravského vyznání, 9 českobratrského vyznání a 21 dětí bylo bez jakéhokoliv náboženského vyznání.³¹⁴

V rámci protektorátních nařízení došlo ke změně názvu Obecné a Měšťanské školy v Nechanicích. Od letních měsíců roku 1940 proto nesla Měšťanská škola v Nechanicích název *Bürgerschule für Jungen und Mädchen in Nechanitz*. První zářijový den roku 1941 se zdejší měšťanská škola změnila na hlavní školu, tzv. Újezdní hlavní školu chlapeckou a dívčí v Nechanicích (tzv. *Sprengelhauptschule für Jungen und Mädchen in Nechanitz*). V první únorový den roku 1942 se spojila dívčí škola s chlapeckou, a to podle nařízení České zemské školní rady pro Čechy. Škola tedy měla čtyři hlavní postupné třídy.³¹⁵

Během školního roku se zjišťovalo, jestli byl někdo z učitelského sboru nechanické měšťanské školy členem zednářské lože. Podle informací získaných v materiálech nechanických škol jím nebyl nikdo. V prosinci téhož roku musely být odstraněny všechny upomínky, knihy, obrazy i plakáty a veškeré připomínky sokolské činnosti.³¹⁶

Potravinové lístky využívaly i žákyně nechanické měšťanské školy v rámci výuky. Čítanky byly nahrazeny časopisy *Wir lernen Deutsch* a *Mladý svět*. Ze školní knihovny musely být vyřazeny knihy severoamerických autorů a *Spisy Palackého*. V červnu 1942 přispěl učitelský sbor nechanické měšťanské školy na Německý červený kříž, a to částkou 137 K.³¹⁷

6.3.7 Kulturní a společenský život na Nechanicku za vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha

V listopadu 1941 řešilo vedení Nechanic otázku zrušení starého hřbitova v Nechanicích, na čp. 188. Tento hřbitov sloužil svému účelu do roku 1911, od té doby zde nebyl nikdo

³¹³ SOkA Hradec Králové, *Četnická stanice Nechanice*, staniční služební kniha č. 172, 13.3.1942-13.12.1942, nezpracováno.

³¹⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha 4, inv. č. 4.

³¹⁵ *Kraj...*, 14. února 1942, č. 7, s. 6.

³¹⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha 4, inv. č. 4.

³¹⁷ Tamtéž.

pochován. Vedení města ovšem nejdříve muselo napsat biskupské konzistoři v Hradci Králové a poradit se s nimi, jak je možné se hřbitovem naložit.³¹⁸

V únoru 1942 se v hostinci u V. Samka ve Starých Nechanicích konal divadelní a režisérský kurz, který pořádali referenti z Prahy. Zájemci o tento kurz zaplatili kurzovní poplatek ve výši 5 K. Podle korespondence pěveckého spolku Hlahol se zmiňovaného divadelního kurzu zúčastnilo na 72 lidí.³¹⁹ Okresní osvětový sbor v Nechanicích opět uspořádal 24. února 1942 přednášku pod názvem „*Řeckem na posvátnou horu Athos – zemi bez žen*“.³²⁰

V posledních únorových dnech roku 1942 si Pěvecký spolek Hlahol uspořádal pestrý zábavný program plný operetní, jazzové a lidové hudby. Vstupné činilo 4 až 10 K, ale nebylo opomenuto veřejnosti připomenout, že Židům byl vstup zakázán. To samé nařízení platilo i při hudebním večeru, který se konal v květnu téhož roku.³²¹

V březnu 1942 divadelní spolek Kolár připravil velikonoční divadelní hru, v dubnu téhož roku odehrál představení hry pod názvem „*Sluneční paseky*“. Kromě jiného se spolky aktivně účastnily i pohřbů nechanických občanů. Právě na konci dubna 1942 se někteří členové divadelního spolku přišli rozloučit s policejním strážmistrem V. Jánským.³²²

Dne 13. března 1942 přišel Český rozhlas s nabídkou, že na 23. května 1942 zařadí do svého programu informační půlhodinku o Nechanicích v rámci propagace turistiky, hospodářského, kulturního a sociálního života. V Nechanicích byl tímto úkolem pověřen odborný učitel F. Bílek, aby zaslal požadované fotografie a materiál na půdu Českého rozhlasu, ale v žádných archivních pramenech a dobovém tisku jsem se nesečkala s tím, že by k podobné propagaci došlo. V poslední dekádě dubna roku 1942 se Okresní péče o mládež v Nechanicích postarala o to, aby se ve zdejšímu biografu konala přednáška s diapozitivy pod názvem „*Tuberkulóza a boj proti ní*“.³²³

V druhé dekádě května roku 1942 přišlo propagační ústředí Okresního úřadu v Hradci Králové ve spolupráci s nakladatelstvím Orbis Praha s nabídkou „*aby byly co nejhojněji rozšířeny mezi všemi vrstvami českého lidu*“ publikace *Mírové dílo A. Hitlera* a řeč ministra

³¹⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³¹⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Pěvecký spolek Hlahol 1887-1914(1943)*, karton č. 2, inv. č. 10.

³²⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1942, karton č. 1, inv. č. 8.

³²¹ SOkA Hradec Králové, fond *Pěvecký spolek Hlahol 1887-1914(1943)*, karton č. 2, inv. č. 10.

³²² SOkA Hradec Králové, fond *Divadelní spolek ochotníků Kolár 1883-1964*, kniha 6.

³²³ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1942, karton č. 1, inv. č. 8.

E. Moravce v Benátkách, a to v ceně 5 K za jeden výtisk. Město Nechanice mělo za úkol rozprodat brožury mezi zámožnější občany.³²⁴

Při studiu jsem narazila i na činnost spolku nechanických včelařů. V jejich pamětní knize jsem si nejprve přečetla zápis za rok 1941, jež opět připomněl povinnost vůči (v)nucenému řízenému hospodářství: „*Vedení včelařství v Protektorátu Čechy a Morava ujali se němečtí činovníci a jimi byla nová a nová nařízení. Nařízen povinný odvod medu. Včelařům, kteří ani minimální množství medu neodvedli, byla diktována pokuta 100 K za kg.*“ V roce 1942 byly všechny včelařské spolky rozpuštěny a včelařství se zařadilo do Zemského svazu chovatelů domácího zvířectva.³²⁵

³²⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1942, karton č. 1, inv. č. 8.

³²⁵ SOkA Hradec Králové, fond *Včelařský spolek v Nechanicích 1888-1965*, kniha1, inv. č. 1.

7. Období od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému (květen 1942 – srpen 1944)

7.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace od atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému

Od roku 1941 německá politika soustředila své bojové síly na jediný cíl, a to porazit a ovládnout Sovětský svaz. V tažení na SSSR se angažovaly státy jako Finsko, Maďarsko, Chorvatsko, Rumunsko, Slovensko a dokonce i španělští dobrovolníci. Němci postupovali opravdu velmi rychle, obsadili Bělorusko, Ukrajinu a Pobaltí. V prosinci 1941 se německá vojska dostala k Moskvě. V letních měsících 1942 vedení nacistického Německa soustředilo své síly na útok na Kavkaz – tzv. operace Edelweiss. Naproti tomu si sovětská vojska uvědomovala, že se německá vojska budou snažit proniknout co nejkratší cestou k Volze a Stalingradu³²⁶. Boje, které se odehrály ve dnech 17. až 22. července 1942, byly počátky stalingradské bitvy.³²⁷

V září 1942 zahájila německá vojska útok přímo na město Stalingrad. V listopadu 1942 se veškeré plány Německa podrobit si Sovětský svaz zhroutily a po sovětském protiútoky byla německá nepřátelská vojska obklíčena. Stalingrad se stal zásadním zlomem v nacistické okupační politice. Stalingradská bitva trvala téměř půl roku, tedy až do 2. února 1943, kdy zbytky německé 6. armády kapitulovaly.³²⁸

Situace se obrátila, německá vojska začala ustupovat. Kvůli tomuto obrovskému nezdaru zvýšilo Německo válečná opatření – vyhlásilo totální mobilizaci všech zdrojů nejen přímo z Německa, ale i ze zemí, které pod něj patřily. Kromě toho se mu podařilo v roce 1943 zvýšit na určitou dobu i zbrojní výrobu. V letních a podzimních měsících téhož roku sváděl Sovětský svaz největší boje s fašistickým nepřítelem. Němci stále věřili, že se jim podaří situaci zlomit, a že opět obhájí své pozice. Posledním velkým německým pokusem změnit strategickou situaci na východní frontě byla mohutná, ale neúspěšná bitva u Kurska v červenci 1943, která vyčerpala německé zálohy. „*Celý svět se názorně přesvědčil o převaze Sovětské armády v bojovém mistrovství, ve výzbroji a v strategickém řízení.*“³²⁹ Do konce roku 1943 zahнала sovětská vojska nepřítele za řeku Dněpr.³³⁰

³²⁶ Stalingrad byl před vypuknutím války jedním z nejdůležitějších průmyslových míst tehdejšího Sovětského Svazu.

³²⁷ KOLEKTIV AUTORŮ, *Druhá světová válka...*, s. 219 a 220.

³²⁸ Tamtéž, s. 220.

³²⁹ Tamtéž, s. 258. Z této věty je cítit dobové přesvědčení o neporazitelnosti Sovětského svazu.

³³⁰ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 63.

Kromě jiného probíhaly další bitvy v oblastech Atlantiku a Středozemního moře. Spojené státy americké a Velká Británie zahájily obrovskou výstavbu válečných i dopravních lodí, aby byl nacistický nepřítel co nejdříve poražen. Další boje probíhaly v Tichomoří, v Barmě a v Číně. Důležitá byla i situace v Itálii – v červenci 1943 byl svržen B. Mussolini. Na místo předsedy nové vlády přišel maršál Pietro Badoglio a Itálie kapitulovala.³³¹

Prohry nacistických vojsk se promítly v celém světě. Proti Německu se postavily neutrální státy, národy podmaněné nacistickou vládou začaly spolupracovat v rámci osvobozenického boje. Od 28. listopadu do 1. prosince 1943 se konala Teheránská konference³³². Hlavním plánem rozhovorů bylo potlačení činnosti fašistického bloku. Nejvyšší představitelé konference pocházeli ze Sovětského svazu, Spojených států amerických a Velké Británie.³³³

Sovětská vojska zahájila obrovské osvobozovací akce, které se týkaly Ukrajiny, černomořských přístavů Oděsy a Nikolajova a vojska pak postupovala na západ. Na jaře 1944 se zhroutil strategická obrana wehrmachtu. „Úspěchy Sovětské armády a spojeneckých vojsk v zimě a na jaře 1944 ještě více upevnily vojenskou a politickou situaci zemí protihitlerovské koalice.“³³⁴

7.2 Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od atentátu na

zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému

Po smrti zastupujícího říšského protektora R. Heydricha vzniklo ministerstvo lidové osvěty a Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Cíl kuratoria byl jednoznačný: vychovat (nebo spíše převychovat) novou mládež pro potřeby Velkoněmecké říše. Kde jinde začít, než u dětí? Na jejich dobrou výchovu duchovní, mravní i tělesnou bylo nutné dohlédnout. Mozkem této organizace se stal E. Moravec, jenž se stal jedním ze symbolů programové české kolaborace. Pozornost se soustředila na mládež ve věku 17-18 let, která měla být soustředěna ve speciálních táborech. Náborů nových mladých lidí měl na starosti generální referent dr. František Teuner³³⁵.

Ve všech okresech a obcích vznikala Veřejná osvětová služba. Zpřísněna byla veškerá cenzura, zabránit se mělo vlivu jakékoliv zahraniční propagandy.³³⁶ Během roku 1943 se

³³¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Druhá světová válka...*, s. 285.

³³² Teheránské konference se konala za účasti Josefa Vissarionoviče Stalina, Franklina Delano Roosevelta a Winstona Churchilla. Této akci přecházela konference v Káhiře. Poté následovaly konference v Jaltě a v Postupimi.

³³³ KOLEKTIV AUTORŮ, *Druhá světová válka...*, s. 299.

³³⁴ Tamtéž, s. 315 a 316.

³³⁵ František Teuner, český lékař a jeden z představitelů nacistické kolaborace.

³³⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava : státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. 1. vydání, Praha : Karolinum, 2002, s. 83 (dále jen *Protektorát...*).

uskutečňovaly takové akce Kuratoria pro výchovu dětí a mládeže jako *Dny mládeže* s atletickým cvičením s hlavními závody na Strahově. Později se přidala i divadelní a hudební představení. Poslední akce v rámci *Týdne mládeže* se konala v červenci 1944.³³⁷

Představa bleskové války na východní frontě se propadala do nenávratna. S tím bylo kupříkladu spojeno zemědělství. Dne 24. dubna 1942 okupanti vyhlásili nařízení Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu, v jehož naprosté kompetenci byla nucená správa veškerého zemědělského a lesního majetku jak protektorátního, tak soukromého – tedy včetně majetku šlechtického. Horší a horší zásobování v protektorátu na sebe nenechalo dlouho čekat, černý trh jenom vzkvétal.³³⁸

Následovala totální mobilizace pracovních sil, na práci pro potřeby Velkoněmecké říše odcházeli denně noví a noví občané Protektorátu Čechy a Morava. Potřeba dalších pracujících však rostla i na protektorátním území, a to hlavně ve zbrojním průmyslu. Pro srovnání uvádím počet Čechů, kteří museli odejít na práci do Německa. V roce 1941 to bylo 191 704 osob, v roce 1944 celkem 401 763 osob.³³⁹

Změna nastala i ve vedení Protektorátu Čechy a Morava. Po krátké etapě vlády Kurta Daluega³⁴⁰, byl do úřadu říšského protektora 14. října 1943 jmenován Wilhelm Frick³⁴¹. Prezident E. Hácha se chystal opustit svůj úřad. Jeho velmi špatný stav ho inspiroval k napsání závěti. „*Odchod z politické scény v této době pravděpodobně byl skutečně osobním přáním dr. E. Háchy. Avšak okupační moc a nakonec ani jeho nejbližší okolí mu ho neumožnily. Bylo mu souzeno dožít se hořkých konců.*“³⁴²

7.3. Všední i nevšední dny na Nechanicku od atentátu na zastupujícího říšského protektora

Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému

7.3.1 Činnost nechanického městského úřadu

Ve dnech 17. a 18. října 1942 proběhla v Nechanicích sbírka ošacení a textilních odpadků. Nařízení Okresního úřadu v Hradci Králové mluvilo více než jasně: „*Jména dárců a i těch, kteří ničeho nedají, budou sepsána do sběrné listiny, která zůstane uložena k dispozici vyšších*

ISBN 80-246-0302-0.

³³⁷ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*, s. 227-235.

³³⁸ Tamtéž, s. 237.

³³⁹ Tamtéž, s. 260.

³⁴⁰ Kurt Daluege, SS- Oberstgruppenführer, šéf pořádkové policie v Říši. Po smrti R. Heydricha nastoupil do funkce říšského protektora v Čechách a na Moravě do roku 1943, žil na zámku v Dobříši, na svědomí měl vyhlazení Lidic a Ležáků. V roce 1946 byl odsouzen k smrti a v Praze na Pankráci pověšen.

³⁴¹ Wilhelm Frick, německý ministr vnitra, říšský protektor v Čechách a na Moravě od roku 1943 do konce války. V rámci Norimberského procesu byl odsouzen a popraven oběšením v roce 1946.

³⁴² GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dramatické...*s. 265 a 267.

úřadu.“³⁴³ Tím mělo být obyvatelstvo vydíráno a ukazuje to také, jak je třeba úspěchy všech těchto sbírek posuzovat.

Podle zpráv nechanického městského úřadu pracovali někteří nechaničtí obyvatelé v Plotištích u Hradce Králové, a to v pobočce plzeňských Škodových závodů. Například Zdeněk Matějovský z Nechanic, z domu čp. 94, zde byl zaměstnán od 30. března 1943. Se jménem tohoto muže jsem se setkala v archivních dokumentech ze srpna téhož roku, které se týkaly pořádkových služeb a hlídek nechanického okolí. Z. Matějovský totiž pracoval ve Škodových závodech v Plotištích až 60 hodin týdně, tak byl od hlídek oprostěn.³⁴⁴ Kromě jiných pracoval v těchto závodech i A. Kacr z Nechanic.³⁴⁵

7.3.2 Židovská otázka na Nechanicku

O počtu a osudu židovských obyvatel z Nechanicka v tomto období se mi v archivních materiálech nepodařilo zjistit bližší informace. Pouze z *Kraje*³⁴⁶ jsem vytáhla z článku „Hradec bez Židů“ obecný stav židovského obyvatelstva na Královéhradecku. V půli prosince 1942 byli Židé z celých severovýchodních Čech povinni přijít do budovy Obchodní akademie v Hradci Králové. Přišlo jich na 1 500. Poté opustili Hradec Králové ve zvláštních transportech a „tím jsou celé severovýchodní Čechy a samozřejmě i Hradec Králové zbavení Židů a jejich neblahé činnosti“.

Ale při četbě knihy V. Pražáka o Nechanicích jsem opět našla několik zajímavostí, které se k židovské otázce této doby vztahují. Autor píše, že na Nechanicku nepobývalo mnoho židovských rodin, ale nějaké se zde našly. Například rodina Goldschmiedova a Beranova. Právě první jmenovaná rodina obdržela 21. prosince 1942 rozkaz o transportu do Terezína, poté se rodina dostala do Osvětimi. Na podzim 1944 byla jejich dcera Hana Goldschmiedová s dalšími vězni odvezena k Baltskému moři do oblasti Gdaňsk – Elbląg, kde kopali protitankové a pěchotní zákopy. Údajně se jí podařilo uniknout z pochodu smrti a se svojí přítelkyní, se kterou se seznámila v koncentračním táboře, a šly naproti sovětské armádě. Domů se vrátila v červenci 1945.³⁴⁷

³⁴³ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³⁴⁴ Tamtéž, karton 28, inv. č. 177.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ *Kraj...*, 19. prosince 1942, č.51-52, s. 5

³⁴⁷ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 122 a 123.

7.3.3 Zprávičky z *nechanické měšťanské a obecné školy*

Ve školním roce 1942/1943 navštěvovalo nechanickou měšťanskou školu celkem 304 dětí římskokatolického vyznání, 43 českomoravského vyznání, 7 českobratrského vyznání a 21 dětí bez jakéhokoliv náboženského vyznání. Považuji za nutné podotknout, že všichni žáci byli české národnosti. V dobových zápisech nechyběla informace o výuce německého jazyka. Jeho rozsah se zvyšoval k nevoli nejen učitelů, ale i samotných školou povinných dětí, až na konečný počet osmi hodin týdně. Dne 4. června 1943 proběhlo vzpomínkové uctění památky atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha.³⁴⁸

Ve školním roce 1943/1944 navštěvovalo zdejší měšťanskou školu celkem 234 dětí římskokatolického vyznání, 28 českomoravského vyznání, 4 českobratrského vyznání a 12 dětí bez náboženského přesvědčení. Všechny děti byly české národnosti. V záznamech školních knih nechyběla formule „*a ryze árijského původu*“. Konečně došlo k vybudování protiletického krytu pro dívky – a to ve sklepních prostorách školní budovy. Pro chlapce sloužil sklep sousední budovy, a to v místech samotné římskokatolické fary. V době letních prázdnin nastoupili členové učitelského sboru na čtrnáctidenní dovolenou, poté museli nastoupit jako výpomoc u místních rolníků nebo šli pracovat do přidělených kanceláří.³⁴⁹

Při studiu materiálu nechanické obecné školy jsem si přečetla zajímavou informaci o psaní do školních kronik. Od listopadu 1942 se musely záznamy do školních kronik psát každý měsíc. V únoru 1943 se Obecná škola v Nechanicích dočkala daru v podobě knih od ministra školství. Šlo o knihy *A. Hitler* a *Pohádky bratří Grimmů*.³⁵⁰

Ve školním roce 1943/1944 obdaroval učitelský sbor nechanické obecné školy Německý červený kříž, a to částkou 109 K. Zdejší žáci poté věnovali 275 K a 70 haléřů. Ve dnech 2. až 6. května 1944 se konala akce pod názvem „*Česká mládež sociální pomoci*“, jež vynesla konečnou částku 320 K. Obecná škola v Nechanicích se také dočkala nového pojmenování, a to „*Volksschule in Nechanitz*“.³⁵¹

7.3.4 *Jen krátce z činnosti Místního poradního orgánu pro protiletickou obranu*

V říjnu 1943 se Místní poradní orgán pro protiletickou obranu seznámil s nařízením, aby v denní dobu postavil do služby jednoho a ve večerních hodinách tři nechanické obyvatele,

³⁴⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha 4, inv. č. 4.

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Obecná škola Nechanice 1795-1953(1956)*, kniha č. 3, inv. č. 3.

³⁵¹ Tamtéž.

včetně jednoho hasiče. Každý z občanů vlastnil speciální legitimaci. V každém obvodu fungovala odklízovací četa v počtu osmi lidí.³⁵²

7.3.5 Kulturní a společenský život na Nechanicku od atentátu na zastupujícího

říšského protektora Reinharda Heydricha ke krizi nacistického systému

V červenci 1942 se v tisku³⁵³ objevila zpráva, že se v rozhlase objeví povídání o Nechanicích a jejich okolí. Stalo se tak v sobotu 18. července 1942, kdy pražský rozhlas uvedl svůj pořad tzv. krajevých půlhodinek. Zde se o Nechanicích mluvilo jako o rolnickém kraji, bojišti prusko-rakouské války v roce 1866 i jako o rodišti významných osobností. Tento program pražský rozhlas sestavil společně s nechanickými kulturními pracovníky.

Dne 8. srpna 1942 povolil Okresní úřad v Hradci Králové nechanickému zpěváckému spolku Hlahol, aby si o týden později uspořádal v hostinci pana Česeneka koncert.³⁵⁴ V těchto dnech se v tisku³⁵⁵ objevila myšlenka, že by bylo vhodné na Nechanicku chovat bource morušového, jelikož je v této oblasti dostatek morušových keřů. Jako příklad bylo uvedeno místo u nechanického hřbitova a místo za cihelnou rolníka Šimáka. Do této doby se ovšem nenašel nikdo, kdo by se o chov zajímal, i když by mohl přinést značný výtěžek.

Ale situace byla trochu jiná. V jednom ze zářijových vydání *Kraje*³⁵⁶ jsem se dočetla, že se v době od června do srpna roku 1942 v nechanické škole (psáno v hlavní škole, usuzuji tedy ve škole měšťanské) choval bourec morušový za účelem zisku hedvábných zámotků.

V letních měsících 1942 se opravoval nechanický chudobinec, kde byly upraveny interiéry a celý objekt dostal nový zděný plot. Díky této úpravě byla zkrášlena celá Jungmanova ulice.³⁵⁷ Nechanice také dlouhou dobu usilovaly o úpravu parku, který měl vzniknout v místech bývalého hřbitova. Ještě v září 1942 se v těchto místech nic nedělo. V tisku se objevila zpráva, že starý hřbitov byl sice zrušen, ale veškeré práce ustaly. Zbořen byl pouze plot a místo se stalo pastvištěm pro husy a kozy.³⁵⁸ Dne 10. října 1942 dostal Pěvecký spolek Kolár povolení od Okresního úřadu v Hradci Králové, aby si o týden později uspořádal v restauraci Na Hůrce divadelní přestavení pod názvem „*Vrah jsem já*“.³⁵⁹ V této době zde měli vystoupení žáci nechanického kapelníka Václava Pilce, které bylo velmi zdařilé.³⁶⁰

³⁵² SOkA Hradec Králové, fond *Místní poradní orgán pro protiletectkou obranu 1935-1943*, karton 1, inv. č. 2.

³⁵³ *Kraj...*, 11. července 1942, č. 28, s. 5.

³⁵⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³⁵⁵ *Kraj...*, 22. srpna 1942, č. 34, s. 7.

³⁵⁶ *Kraj...*, 19. září 1942, č. 38, s. 6.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ *Kraj...*, 5. září 1942, č. 36, s. 7.

³⁵⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 20, inv. č. 154.

³⁶⁰ *Kraj...*, 17. října 1942, č. 42, s. 7.

V těžkých válečných dnech se nezapomínalo na chudé. Spolek pro sociální péči v Praze předal Okresní péči o mládež v Nechanicích podporu ve výši 1 650 K pro pět chudých nechanických rodin, které měly větší počet dětí.³⁶¹

Listopad 1942 byl velmi plodným na kulturní akce. Dne 19. listopadu se v divadelním sále Na Hůrce konala hra „*Václav Hrobnický z Hrobnic*“ ve spolupráci Divadla českého severovýchodu a Divadelní jednoty Kolár v Nechanicích. O den později se nechaničtí obyvatelé těšili z veselohry „*Hřích paní Evy*“ a v neděli 22. listopadu 1942 bylo pro děti z Nechanic a blízkého okolí připraveno odpolední divadelní přestavení s kašpárkem. Večer se pak konala veselohra „*Románek na horách*“. V polovině prosince 1942 se v sále biografu Sokolovny v Nechanicích opět odehrál koncert Pilcova 25ti členného žakovského hudebního sboru za doprovodu 12ti členného sboru jazzového.³⁶²

V této době hovořil tisk³⁶³ velmi neblaze o stavu tuberkulózy na Nechanicku. Podle Ústředního statistického úřadu v Praze se město Nechanice zařadilo na druhé místo v počtu nakažených tuberkulózou v kraji, a to ihned po městě Rychnov nad Kněžnou. Na vině byl údajně špatný stav řeky Bystrice, a proto bylo nutné začít s její úpravou. Zdejší veřejná a všeobecná nemocnice se později stala plicní klinikou.

V lednu 1943 se v sále biografu Nechanice konal divadelní večer operního souboru profesora Masopusta z Chrudimi, v březnu 1943 proběhla v sále Radnice akce „*Rozhlas se představuje*“, kde přednášel Zdeněk Morávek z Prahy. V květnu 1943 se v sále Radnice konal koncert dechové hudby s kapelou V. Pilce, v posledních květnových dnech si místní i okolní obyvatelé poslechli populární koncert hudby vládního vojska 6. praporu z Hradce Králové a 13. června 1943 uspořádal Pěvecký sbor českých učitelů společně s Okresním osvětovým sborem hudební koncert pro mládež pod taktovkou dirigenta profesora Plavce.³⁶⁴

Od května 1943 se mluvilo o ukončení Okresního osvětového sboru v Nechanicích a 18. června 1943 došlo k jeho zastavení. O dva dny dříve o tom rozhodlo Ministerstvo lidové osvěty. Kromě kurzů německého jazyka byla zastavena plánovací činnosti sboru.³⁶⁵ V červenci 1943 odevzdal jednatel a zároveň odborný učitel B. Bílek veškerou agendu Antonínu Šulcovi, okresnímu vedoucímu Veřejné osvětové služby v Hradci Králové. Mezi věcmi určenými k předání byla příruční knihovna a zásoba kancelářských potřeb (9 tiskopisů,

³⁶¹ *Kraj...*, 14. listopadu 1942, č. 46, s. 6.

³⁶² SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1942, karton č. 1, inv. č. 8.

³⁶³ *Kraj...*, 5. prosince 1942, č. 49, s. 6.

³⁶⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1943, karton č. 1, inv. č. 8.

³⁶⁵ Tamtéž.

12 obálek, 27 papírů s hlavičkou a 9 známek po jedné koruně). V prosinci 1943 odevzdal Josef Novotný pokladní agendu včetně 8 295 K a 40 haléřů, opět A. Šulcovi.³⁶⁶

Ve vánočních dnech roku 1943 muselo vedení města vyřadit z knihovny Okresního osvětového sboru v Nechanicích zakázané knihy podle připraveného seznamu. Mezi knihami se objevily publikace *Veřejná péče o výchovu lidu v československé republice v roce 1929*, různé statistické příručky československé republiky, *Branná výchova mimo školu*, ale i *Přehledy válečných dějin* nebo *Počátky českého národa*. V sále biografu se konalo představení Spejbl a Hurvínek, pohostinské představené Uměleckého loutkového divadélka profesora Skupy, ale již ne pod záštitou Okresního osvětového sboru v Nechanicích.³⁶⁷

V materiálu Okresního osvětového sboru v Nechanicích jsem našla dopis E. Moravce určený všem osvětovým pracovníkům (v záhlaví dopisu je nazývá kamarády), jež obsahoval i formulí: „...*Na západě musíme zlomit nepřátelskou převahu ve vzduchu a na východě nepřátelskou převahu v živých zálohách...my musíme potírat nepřátelskou lež a hrobaře české budoucnosti*“.³⁶⁸

Dne 15. března 1944 se v Nechanicích Na Hůrce konala oslava pátého výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava ve spolupráci Veřejné osvětové služby v Nechanicích s Kuratoriem pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Místním vedoucím byl Stanislav Fof a místní pověřenec kuratoria Kamil Morávek – v dopise, který se vztahoval ke zmiňovaným oslavám, tito dva vyjadřovali oddanost a věrnost Velkoněmecké říši a předsedovi vlády J. Krejčímu a E. Moravcovi.³⁶⁹

V dubnu a květnu 1944 se v tisku neustále objevovaly články o výstavbě moderního koupaliště v Nechanicích. Bylo zřízeno Družstvo pro zřízení koupaliště v Nechanicích v čele s J. Horáčkem. Podílníkem se mohl stát každý, kdo si koupil podíly v hodnotě 100 K. Právě v prvních květnových dnech 1944 se konala přehlídka míst, kde by mohlo být koupaliště vystavěno. Za vhodné místo bylo vybráno místo mezi bažinami mezi Nechanicemi a Starými Nechanicemi. Velký zájem projevila místní mládež. „*Tato akce jistě se setká s plným pochopením nechanické veřejnosti a Nechanicím se tak podaří získat potřebný kapitál ke zbudování moderně zařízeného koupaliště.*“³⁷⁰

³⁶⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1943, karton č. 1, inv. č. 8.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Tamtéž, korespondence 1944, karton č. 1, inv. č. 8.

³⁶⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Archiv města Nechanice 1809-1945(1953)*, karton 28, inv. č. 178.

³⁷⁰ *Kraj...*, 8. dubna 1944, č. 14, s. 5 a 13. května 1944, č. 19, s. 5.

8. Období od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům (srpen 1944 – květen 1945)

8.1 Světová politická, hospodářská a kulturní situace od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům

Období posledních válečných měsíců proběhlo ve znamení nástupu spojeneckých armád. Spojenecká vojska ze západu dobyla střední Itálii, vylodila se v Normandii, osvobodila celou Francii, Belgie a část Nizozemí. Sovětská vojska postupovala přes celý Sovětský svaz, dostala se postupně do Polska, Rumunska, Maďarska i východního Slovenska. Na podzim 1944 se uskutečnila operace na podporu Slovenského národního povstání a osvobození východní části Československa. V této akci bojoval 1. československý armádní sbor, kterému velel generál Ludvík Svoboda. „Útok těchto armád vešel do dějin pod názvem karpatsko-dukelská operace, jež se stala součástí východokarpatské strategické operace.“³⁷¹

V prosinci 1944 se Němci pokusili o poslední protiofenzívu v Ardenách, ale spojenecká vojska si s nimi po určitém zaváhání dokázala poradit. Koncem dubna 1945 se anglo-americká a sovětská vojska setkala na řece Labi.³⁷² Druhý květnový den 1945 padl Berlín, 8. května 1945 Německo definitivně kapitulovalo. Poslední válečné dny proběhly ve znamení osvobozenecích akcí Československa a hlavního města Prahy. Dne 5. května 1945 vypuklo v Praze ozbrojené povstání.³⁷³ Devátý květnový den roku 1945 vstoupil do dějin jako den osvobození Československa (v současné době se slaví svátek 8. května). Válka ovšem definitivně neskončila kvůli pokračujícím bojům. Ve dnech 6. až 9. srpna roku 1945 proto byly svrženy americkými letadly atomové bomby na Hirošimu a Nagasaki, sovětská armáda zaútočila proti japonské kuangtunské armádě v Číně a Japonsko krátce nato kapitulovalo.³⁷⁴

8.2 Protektorátní politická, hospodářská a kulturní situace od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům

Na konci léta 1944 bylo celé území Protektorátu Čechy a Morava prohlášeno za operační pásmo kvůli ústupu nacistických vojsk na východní frontě. Nálada obyvatel protektorátu se začala zlepšovat, když se všichni dozvěděli o bojové situaci na slovenském území. Ovšem protektorátní úřady neměly ani nejmenší chuť, aby se bojová nálada z nastalé situace přenášela na český lid. V prvních zářijových dnech roku 1944 dostal H. Himmler zprávu od

³⁷¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Druhá světová válka...*, s. 326.

³⁷² Sovětská a americká vojska se setkala 25. dubna 1945 ve městě Torgau, které leží v německém Sasku.

³⁷³ Tamtéž, s. 435.

³⁷⁴ HÁJEK, M., RYŠÁNKOVÁ, J. a kolektiv, *Svět...*, s. 63 a 64.

K. H. Franka, ve které psal: „*Na tom, jak bude zvládnuta vojenská a politická situace na Slovensku, závisí značně i situace v Protektorátu Čechy a Morava. Ohlas mezi českým obyvatelstvem je mimořádný. Jsem přesvědčen, že události se rozrostou do povážlivých rozměrů, jestliže se vzpoura na Slovensku bleskurychle nepotlačí nasazením dostatečného počtu sil.*“³⁷⁵

Na území Protektorátu Čechy a Morava se postupně začaly aktivovat partyzánské jednotky. Na přelomu posledních válečných let začali členové partyzánských jednotek vést otevřený boj proti nacistickému útlaku. V polovině ledna 1945 byly zesíleny počty jednotek bezpečnostních sil v rámci četnických stanic, které dostaly na pomoc velitele z Říše. Dohromady prováděli ozbrojené hlídky proti narušitelům stávajícího režimu.³⁷⁶

O měsíc později se oblasti Protektorátu Čechy a Morava staly centrem válečných bojů. Ve zbylém protektorátním území vládl K. H. Frank. Ve dnech 25. a 26. dubna 1945 přikázal A. Hitler, aby se veškerá správní moc na území Protektorátu Čechy a Morava dostala do rukou maršála Ferdinanda Schörnera, velitele skupiny armád Mitte (Střed).³⁷⁷ V čele protektorátní vlády byl od ledna 1945 R. Bienert.³⁷⁸ Ten po Hitlerově sebevraždě jednal s Karlem Dönitzem³⁷⁹, snažil se i navázat kontakty s Američany, ale veškeré jeho úsilí padlo díky květnovému povstání v Praze. Dne 8. května roku 1945 byla podepsána kapitulace Německa Rudolfem Toussaintem před zástupci České národní rady. O den později přijely do Prahy jednotky sovětské armády.³⁸⁰

8.3 Všední i nevšední dny na Nechanicku v období od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům

8.3.1 Odbojová činnost na Nechanicku

Jak vypadala odbojová činnost na Nechanicku v době protektorátní? Bezesporu jedna z nejtěžších otázek, kterou jsem si položila. Z archivních pramenů se mi nepodařilo zjistit informace k odbojové činnosti, a tak jsem se opřela pouze o literaturu. Nejvíce informací jsem získala v knize *Nechanice : obrázky z historie a života města* od V. Pražáka.

³⁷⁵ *Slovenské národní povstání a české země*. Sborník dokumentů. Praha, 1975, dok. č. 74, s. 258.

³⁷⁶ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Dějiny...*, s. 425.

³⁷⁷ Ferdinand Schörner, polní maršál německého wehrmachtu, na konci války velel skupině armád Střed na území Protektorátu Čechy a Morava. Získal přezdívku Krvavý Ferdinand, a to díky velmi razantnímu a tvrdému přístupu ke svým vojákům.

³⁷⁸ Richard Bienert, československý politik, od roku 1942 byl ministrem vnitra, od 19. ledna do 4. května 1945 i předsedou vlády. Po válce odsouzen za kolaboraci ke třem letům vězení, po dvou letech byl propuštěn na svobodu.

³⁷⁹ Karl Dönitz, německý námořní důstojník, vrchní velitel německého válečného námořnictva, po sebevraždě Adolfa Hitlera byl i krátkou dobu říšským prezidentem.

³⁸⁰ MARŠÁLEK, P., *Protektorát...*, s. 88.

První pokus o odboj byl v podobě šíření protinacistických letáků. Významnou osobností odbojové činnosti na Nechanicku se stal Jaroslav Schafferhans, původně příslušník československé armády, který byl napojen na hradeckou skupinu vojenské odbojové organizace Obrana národa. Jak píše V. Pražák, „*pracoval na nedokonalém rozmnožovacím přístroji spolu s manželkou a dospívajícím synem přes sobotu a neděli. Výtisky roznášela dcera Věra v pondělí ráno ve školní brašně.*“³⁸¹

Opatřit si v době řízeného hospodářství dostatek materiálu k tisku bylo dosti nelehké. „*Papír dodával majitel knihařství a papírnictví pan Dítě, tiskařskou barvu tiskárna Bedřicha Studeného.*“ Údajně také J. Schafferhans přijal místo tajemníka na Obecním úřadě ve Starých Nechanicích, kde měl další pole působnosti v šíření odbojové činnosti.³⁸²

Letáky se z Nechanic dostaly do širokého okolí. I přes to, že vedení Obrany národa bylo v několika vlnách během protektorátu takřka zlikvidováno (včetně ilegálního Krajského vojenského velitelství v Hradci Králové), nedošlo na Nechanicku do roku 1944 k žádnému pátrání po možných nepřátelích Velkoněmecké říše. Podle informací v knize od V. Pražáka zhostil se J. Schafferhans velmi důležitého úkolu. Podařilo se mu vyhlédnout prostor pro ukrytí vysílačky a zároveň místo, kde by mohli být ukryti parašutisté, a to v místě Račan, v domě čp. 147. Možný seskok se měl uskutečnit u lesa Stýskal. V roce 1944 však proběhla na Nechanicku obrovská razie proti nežádoucím živlům. Vysílačka instalována sice nebyla, ale k seskoku parašutistů údajně došlo podle výpovědi pana Miroslava Zemka. Možná šlo o dále zmíněnou skupinu Barium.³⁸³

Do odbojového hnutí na Nechanicku byly zapojeny další osoby i z řad členů TJ Sokol Nechanice. Ty se hlásily ke skupině BARIUM, která byla v rámci paravýsadků ze Západu vysazena s vysílačkou MARTA v protektorátu v noci z 3. na 4. dubna 1944. Barium vyvíjelo organizační činnost takřka na celé rozloze východních Čech. Jeho činnost a zejména vysílání jeho vysílačky, které nacistická zaměřovací služba rozluštila, neuniklo německému okupačnímu aparátu. Následovalo masívní nasazení bezpečnostních jednotek a nasazení konfidentů, kteří pronikli do sítí Baria.³⁸⁴ Při velkém zatýkání v roce 1944 byli zatčeni učitel F. Vaněk – v tehdejší době starosta města, vedoucí odboje Bohumil Brož a respicient finanční

³⁸¹ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 124.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž, s. 125.

³⁸⁴ ŠOLC, Jiří. *Bylo málo mužů : českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. 1. vydání, Praha : Merkur, 1990, s. 137-139. ISBN 80-7032-624-7. Vlastní jádro skupiny bylo Němci zlikvidováno v lednu 1945.

stráže A. Šanovec. Pouze jedině osobě se podařilo uprchnout, a to školníkovi z Obecné školy v Nechanicích Karlu Semirádovi.³⁸⁵

Aktivita místních občanů byla poměrně rozsáhlá. Dokonce jsem se v knize V. Pražáka dozvěděla, jak to bylo s nechanickou městskou kronikou. Kronikář Josef Machač společně s tajemníkem městského úřadu J. Hoškem přepsali za jediný den kroniku a nahradili tak tu původní, která byla údajně až do konce války skryta v prostorách Macelova holičství v Havlíčkově ulici v Nechanicích.³⁸⁶

Další významnou osobností nechanického odboje byl již zmiňovaný B. Brož, který v Nechanicích žil od roku 1930. Pracoval jako tajemník berního úřadu, stal se jedním ze správců nové budovy Sokolovny, která byla otevřena v roce 1939. V roce 1944 se zapojil do odbojové skupiny „*Trutnovský*“, jež byla napojena na Barium³⁸⁷ vedené anglickými parašutisty. Po rozsáhlém zatýkání v roce 1944 byl vyslýchán na královehradeckém gestapu nejen B. Brož, ale i jeho manželka, dcera i syn. Poté byl transportován do Malé pevnosti Terezín, kde rozvážel uhlí nejen do cel, ale i do kanceláří.³⁸⁸

Když se blížila fronta, museli vězni v okolí Litoměřic kopat zákopy. B. Brož při této práci onemocněl a zemřel 28. března 1945 na zánět mozkových blan. „*Je pochován na národním hřbitově v Terezíně v jedenácté řadě, hrobě označeném číslem 244.*“³⁸⁹ In memoriam byl B. Brož jmenován ředitelem tehdejšího Berního úřadu v Nechanicích.

I v písemnostech Četnické stanice v Nechanicích jsem narazila na hromadné zatýkání nepřátel Říše. Na telefonický rozkaz gestapa v Hradci Králové byly 7. října 1944 zatčeni místními četníky již zmiňovaní B. Brož a A. Šanovec, ale i hajný Josef Šír z Tůně. Od tři dny déle byli zatčeni hostinský František Zvoníček, František Herman, elektrikář František Michálek a Bohumil Dvořák ze Sobětuše.³⁹⁰ U těchto zápisů je ovšem nutné podotknout, že zápisy jsou v četnické pamětní knize značně zmatené, dopisované a také si pisatel pletl roky – místo roku 1944 psal rok 1945.

³⁸⁵ Bývalý italský legionář, zapojen do podzemní odbojové skupiny Jitřenka, byl členem partyzánské skupiny Konstantin až do konce druhé světové války.

³⁸⁶ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 126.

³⁸⁷ Krycí název pro paradesantní výsadek z Anglie na území Protektorátu Čechy a Morava. Cílem bylo navázat spojení s domácím odbojem a předávat informace do Londýna. Skupina byla vysazena 3. dubna 1944 ve Vysoké nad Labem, blízko Hradce Králové.

³⁸⁸ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 127.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ SOKA Hradec Králové, *Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945*, nezpracováno.

8.3.2 Zahraniční odbojová činnost – osobnost Karla Knaifla, pilota elitní 138. squadrony britské R.A.F., Stanislava Stuchlíka a generála Oldřicha Tichého

Ihned po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava začali z naší země do zahraničí odcházet českoslovenští letci, aby mohli bojovat proti nacistické nadvládě. Nejdříve se letci dostali do Polska, později zde zůstala pouze část a zbytek odjel do oblastí Sovětského svazu, ale hlavně Francie. Část letců se nejprve dostala k cizinecké legii v Africe. Poté letci odešli do Francie a po pádu Francie do Velké Británie, kde jich v srpnu 1940 bylo na 900. Postupně se dostali do tzv. Royal Air Force, ve zkratce známé jako R.A.F.³⁹¹ V této souvislosti bych nechtěla opomenout osobnost pilota R.A.F. Karla Knaifla, který pocházel z Nechanicka.

Nejvíce informací o pilotu K. Knaiflovi jsem získala v publikaci *Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce* a opět v knize V. Pražáka *Nechanice : obrázky z historie a života města*. K. Knaifl se narodil 17. května 1914 v malé vesničce Tůně, která bezprostředně patří k městu Nechanice. V civilu se vyučil soustružníkem kovů. Vystudoval poddůstojnickou školu v Chebu a pilotní školu v Prostějově. Ze své vlasti odešel 4. května 1939, o dva dny později se ocitl v československé skupině v Krakově. Od června 1939 působil u výcvikového střediska cizinecké legie v Sidi-Bel-Abbes, v září téhož roku byl v Anarghě a díky omylu se dostal do pracovního trestného tábora. Vše se ale vysvětlilo a ke konci září 1939 odjel do Blidy, kde byl v pilotní škole.

Po porážce Francie doplul v červenci 1940 do Velké Británie. Nyní si dovolím převzít z knihy *Českoslovenští letci* pár řádků, které napsal K. Knaifl: „...Konečně vůz zastavuje u našeho Halifaxu BX-D jako Doris 1269. Řidička nám drží palec a přeje nám „Good luck“ a šťastný návrat. Zatím se motory točí a prohřívají...Žádám o povolení ke startu, dostávám volno a již svítí zelená. Vjíždíme na rozběhovou dráhu, stavím letoun do směru. Vedle sedící pilot dává plný plyn, motory zaburácí, Halifax se rozbíhá. Po obou stranách se mihotají světýlka. Máme 240 míl rychlost, letoun se odlupuje od země. Zavírám podvozek, stoupavou zatáčkou nalétávám na střed letiště a nasazuji kurs. Hlásím letové kontrole: D jako Doris nad letištěm, kurs nasazen, 19,20 hod.- přepínám. Ozývá se kontrolní věž: Zde Lilac, potvrzují zprávu, končím a přepínám na FFI. Pomalu stoupáme, rychlost máme 280 míl za hodinu, jsme již nad mořem. Střelci zkoušejí palubní zbraně. Je 19,56 hod., přelétáme u Le Tréport – Mers francouzské pobřeží. Dostáváme se do protiletcecké palby, světlomety zametají oblohu.

³⁹¹ BÍČÍK, Zdeněk, NĚMEČEK, Jan. *Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce 1939-1945*. Pardubice : Východočeské muzeum, 1992, s. 1 (dále jen *Českoslovenští letci...*).

*Rozlad'uji motory, abych ztížil Frickům zaměření. Stále stoupáme a za chvíli jsme z palebné výhně venku...*³⁹²

V roce 1942 absolvoval ve Skotsku Vyšší letecké učiliště. Domů se vrátil 21. srpna 1945. V armádním prostředí vydržel další čtyři roky, na prahu padesátých let však musel odejít. Zemřel 24. července 1988 v Pardubicích. Stal se majitelem několika významných vyznamenání, například medaile Za chrabrost v roce 1941 nebo tří Československých válečných křížů z let 1941, 1942 a 1945.³⁹³

Jak jsem se dočetla v knize V. Pražáka, další významnou nechanickou osobností z řad zahraničního odboje byl Stanislav Stuchlík, syn nechanického četníka. S. Stuchlík se údajně kvůli možnému nasazení na práci pro Velkoněmeckou říši přidal v roce 1942 do vládního vojska, následující rok se dostal do Itálie. Dne 24. června 1944 vstoupil do partyzánské organizace „*Corpo volontari liberta*“. Aktivně se zúčastnil i osvobození Turinu na konci dubna 1945. Domů se vrátil na Boží hod roku 1945. Za svoje činy obdržel medaile Za chrabrost. Po válce pracoval v Tachově jako dálkový řidič ČSAD.³⁹⁴

V. Pražák se neopomněl zmínit o postavě generála Oldřicha Tichého, který se sice v Nechanicích pouze narodil³⁹⁵, ovšem stal se nedílnou součástí tohoto města. Za první světové války vstoupil do ruských legií, po válce se rozhodl zůstat v československé armádě. Stal se členem Moravcovy zpravodajské služby, později se stal i zástupcem samotného Františka Moravce. Za druhé světové války byl druhým nejinformovanějším mužem ve zpravodajské sféře.³⁹⁶ Za války pobýval ve Francii. Po jejím pádu odjel do Velké Británie, kde se stýkal i s Janem Masarykem. Manželka a dcera O. Tichého uprchly z protektorátu za ním do Londýna. Jeho dcera Táňa se stala v roce 1944 překladatelkou u XXII. armádního sboru, v jehož čele stál generál George Smith Patton³⁹⁷. Po válce byl O. Tichý penzionován a v roce 1950 zatčen. Ve vězení pobýval 18 měsíců. Rehabilitace se dočkal až v květnu 1990, kdy dostal zpět svá vyznamenání a byl povýšen do hodnosti generálporučíka v záloze. O měsíc později tento významný svědek činnosti zpravodajské služby zemřel. Bylo mu 92 let.³⁹⁸

³⁹² BÍČÍK, Z., NĚMEČEK, J., *Českoslovenští letci...*, s. 22.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 126.

³⁹⁵ Generál Oldřich Tichý se narodil 30. ledna 1898 v Nechanicích.

³⁹⁶ ŠOLC, Jiří. *Podpalte Československo : kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*. 1. vydání, Praha : Naše vojsko, 2005, s. 10. ISBN 80-206-0762-5.

³⁹⁷ Generál armády Spojených států amerických, jeho třetí armáda osvobodila v květnu 1945 západní a jihozápadní Čechy, včetně města Plzeň. Zemřel na následky automobilové nehody v prosinci 1945.

³⁹⁸ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 129.

Mezi těmi, kteří se vrátili z pracovních či koncentračních táborů, bych se chtěla ještě zmínit o tehdejší starostovi nedaleké obce Hrádek Františku Petráčkovi. Ten byl zatčen 19. října 1944 a odveden do Terezína. Domů se vrátil až 11. června 1945.³⁹⁹

8.3.3 Zprávičky z *nechanické měšťanské školy*

Ve školním roce 1944/1945 navštěvovalo nechanickou měšťanskou školu 216 dětí římskokatolického vyznání, 26 českomoravského vyznání, 4 českobratrského vyznání a 12 dětí bez jakékoliv náboženské příslušnosti. Od 30. října 1944 byli z řad učitelského sboru totálně nasazeni A. Mrva a O. Kašpar. A. Mrva se ovšem zanedlouho vrátil pro pracovní neschopnost.⁴⁰⁰

V zápisech nechanické měšťanské školy jsem se také dočetla o zatčení odborného učitele F. Vaňka, a to pravděpodobně v rámci hromadného zatýkání možných nepřátel Velkoněmecké říše. V únoru 1945 byla nechanická měšťanská škola zabrána německým vojskem stejně jako řada jiných škol po celém protektorátu. Pro vyučování byly ponechány kabinet, ředitelna a dvě učebny.⁴⁰¹

Ve dnech 4. a 5. května 1945 se na budově zdejší měšťanské školy začaly vyvěšovat státní vlajky a obrazy prezidentů T. G. Masaryka a E. Beneše. Podle dalších zpráv byl ve městě vytvořen Národní výbor. Autor zápisů se zmínil o německém kapitánovi jménem Raue, který se dostal do přestřelky mezi německými vojáky a partyzány, a byl zastřelen. Jeho tělo bylo uloženo v přírodovědeckém kabinetě. V příštích dnech němečtí vojáci kapitulovali. Ve škole byl obrovský nepořádek. Ten uklidily ženy z řad německých uprchlíků ubytovaných v Obecné škole v Nechanicích.⁴⁰² Nutno poznamenat, že podle výpovědi pamětníků spáchalo 11. května 1945 v prostorách Obecné školy v Nechanicích šest osob z řad německých uprchlíků sebevraždu.

V poslední dekádě května 1945 byla škola znovu rozdělena na chlapeckou a dívčí, vrátil se učitel J. Kolářský, který strávil šest let ve vězení a v koncentračním táboře. První červnový den 1945 se také vrátil učitel F. Vaněk, který se po zatčení nacisty v říjnu 1944 dostal do Terezína. Domů se vrátil i O. Kašpar. V této době se konala sbírka pro rodiny padlých nebo popravených nechanických obyvatel.⁴⁰³

³⁹⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Pamětní kniha obce Hrádek*, evidenční číslo knihy 301.

⁴⁰⁰ SOkA Hradec Králové, fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*, kniha 4, inv. č. 4.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ Tamtéž.

8.3.4 *Kulturní a společenský život na Nechanicku od krize nacistického systému k prvním poválečným dnům*

Jak jsem již psala v předešlé kapitole, řešila se v průběhu celého roku 1944 v Nechanicích otázka zřízení koupaliště. Učitel O. Kašpar si koupil dva podíly za 200 K, Bohumil Bartl také. V přípravném výboru působil JUDr. J. Horáček. V létě 1944 byl zaslán dopis na Všeobecný družstevní svaz pro Čechy a Moravu s prosbou o výstavbu nového koupaliště. Svaz v srpnu 1944 odpověděl, že to není možné, protože pracovní síly jsou potřeba v Říši „*neboť Vaše akce není válečně důležitou*“. Výstavba koupaliště se omezila pouze na přípravné práce.⁴⁰⁴

V létě 1944 zřídila Okresní péče o mládež v Nechanicích útulky pro matky pracující v zemědělství, a to za spolupráce s činiteli z nedalekých obcí Boharyně, Dohaličky a Lhota pod Libčany. Při těchto akcích vypomáhaly i absolventky rodinných škol. Okresní péče o mládež také dokončila ošacovací akci v nákladech 31 646,50 K. Při této akci proběhlo i stravování chudých dětí.⁴⁰⁵

V korespondenci nechanického Pěveckého spolku Hlahol jsem se dočetla o jeho aktivitě v prosinci 1944. Místní vedení Veřejné osvětové služby se postaralo o poměrně bohatý kulturní program nejen pro děti, ale i mládež a dospělé. Pro děti se konalo zábavní odpoledne pod názvem „*Národní pohádky pro děti*“. Celý program svým vyprávěním provázela Zdeňka Kolářská. Pro dospělé a školní mládež se odehrál nedělní program „*Co nás zajímá?*“ a přednáška o společenském chování „*Umění jednati s lidmi*“. Kromě jiného uspořádala Lidová škola zemědělská a vedení Národního souručenství v Nechanicích v sále biografu večer staročeského umění, hudby, zpěvu a tance.⁴⁰⁶

V jednom z březnových vydání *Kraje* z roku 1945 jsem si přečetla, jaké náklady vydala Okresní péče o mládež za rok 1943. Na stravování dětí a mládeže bylo vynaloženo 9 635,50 K, na ošacení těch, kteří potřebovali pomoc celkem 13 676,10 K. Nechanický veřejný poručník měl na starosti 25 poručenců a 1 opatrovance, 290 nemanželských dětí - jejich matky dostaly dohromady 21 254,30 K. Okresní péče o mládež zajišťovala bezplatně lékařské prohlídky, léky pro nemajetné nechanické občany, vyšetření na možné nakažení tuberkulózou a rentgenové prohlídky.⁴⁰⁷

V korespondenci spolku z roku 1945 jsem objevila i zápis o vděčnosti spojené s koncem války: „*Šestiletá zkouška pod německou tvrdostí je skončena. Vděčně budeme vzpomínat*

⁴⁰⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Sbírka-Soudobá dokumentace Nechanice 1863-1959*, karton 2, inv. č. 31.

⁴⁰⁵ *Kraj...*, 1. srpna 1944, č. 33, s. 4.

⁴⁰⁶ SOkA Hradec Králové, fond *Pěvecký spolek Hlahol 1887-1914(1943)*, karton č. 2, inv. č. 10.

⁴⁰⁷ *Kraj...*, 25. března 1945, č. 12, s. 5.

prvních radostných chvil, kdy ulicemi Nechanic projížděla tak slavná a udatná ruská vojska. Tyto chvílky budou nás posilovati v našem dalším životě.“ Tato slova byla i vyhlášena nechanickým veřejným rozhlasem.⁴⁰⁸

Dne 27. května 1945 se v sále nechanické Sokolovny konala oslava narozenin prezidenta dr. E. Beneše. Slavnostní řeč pronesl J. Kolářský, který o pár dní později v těchto místech vypravoval i o svých zážitcích z téměř šestiletého pobytu v Buchenwaldu. Dětem byla tato akce nepřístupná. O měsíc později se opět v sále nechanické Sokolovny odehrál vzpomínkový večer k výročí napadení Sovětského svazu Německem. Na této akci promluvil zástupce Rudé armády kapitán Jeršov a školní inspektor Josef Višňák.⁴⁰⁹

Osobě J. Kolářského věnoval V. Pražák ve své knize o Nechanicích nemálo slov. O návratu ředitele Kolářského z koncentračního tábora v roce 1945 píše také, ale své povídání obohatil i vzpomínkou na jeho setkání s cikánským chlapcem Václavem Růžičkou (o této menšině jsem psala již v předešlých kapitolách). Jak J. Kolářský, tak i zmiňovaný chlapec se svojí rodinou, se sešli v Buchenwaldu. *„Všichni jeho blízcí zahynuli, jen on se vrátil s americkou armádou do Čech a domů. Z tábora se oba dobře znali, ředitel školy tam bývalému žákovi pomáhal.*“⁴¹⁰

⁴⁰⁸ SOkA Hradec Králové, fond *Pěvecký spolek Hlahol 1887-1914(1943)*, karton č. 2, inv. č. 10.

⁴⁰⁹ SOkA Hradec Králové, fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*, korespondence 1945, karton č. 1, inv. č. 8.

⁴¹⁰ PRAŽÁK, V., *Nechanice...*, s. 104.

9. Osvobození Nechanic – květen 1945

9.1 Pobyt německé vojenské posádky na Nechanicku v roce 1945

V Pamětní knize Četnické stanice v Nechanicích jsem našla i zápisy, které se týkaly pobytu německé vojenské posádky v Nechanicích a jejím okolí. Podle slov autora zápisu se němečtí vojáci nacházeli v Nechanicích, Kunčicích, Boharyni a Starých Nechanicích. „*Místní německý posádkový velitel kapitán zvěrolékař Michal Rane (nutno dodat správné jméno Raue) upozornil městskou radu, že každý čin proti posádce potře zbraní.*“⁴¹¹

Téhož dne (nevím ovšem který) v 15 hodin byly v Nechanicích a okolí vyvěšeny československé vlajky. Ve večerních hodinách téhož dne došli do měšťanské školy v Nechanicích, kde byla ubytována německá posádka a velitelství, záložní poručíci Josef Jenčík z Nechanic a Jaroslav Šafařík ze Starých Nechanic. Vyjednávali s kapitánem Rauem o složení zbraní všech jemu podřízených vojenských posádek. „*Jednání nemělo úspěchu.*“⁴¹²

9.2 Vzpomínky na příjezd Rudé armády

V Pamětní knize města Nechanice jsem si přečetla, jak poválečný kronikář vzpomíná na příjezd Rudé armády do Nechanic. Podle slov kronikáře přijel do města plukovník Gruba (podle dochovaného filmu E. Borčického jde o jméno Dzuba nebo Džuba) a zabral Masarykovu obecnou školu pro štáb 120.střelecké gardové divize, tzv. Gatčinské. Sovětští vojáci zde byli až do 5. července 1945 a dokonce se nám v kronice dochoval i pamětní zápis, který zní: „...z celého srdce děkujeme občanům města Nechanice za přijetí, kterého se nám dostalo, za tu stálou starost a pozornost, kterou nám projevíli za našeho pobytu v Nechanicích...“⁴¹³

9.3 Osvobození Nechanic kamerou Eduarda Borčického

Při psaní diplomové práce jsem se setkala s mnoha archivními dokumenty. Ovšem největším vzrušením pro mne byl okamžik, kdy se mi do rukou dostal neuvěřitelně cenný materiál v podobě digitálního datového nosiče, na kterém jsem mohla shlédnout květnové události roku 1945 v Nechanicích. Poprvé jsem se s tímto filmovým záznamem setkala jako desetileté dítě, když se tento původně němý dokument promítal v nechanickém kině za hlasového doprovodu E. Borčického. Jeho otec, E. Borčický starší, byl jednou z významných

⁴¹¹ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945*, nezpracováno.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha města Nechanice 1865-1949*, kniha č. 1, inv. č. 2, s. 399.

osobností nechanického podnikatelského života na Nechanicku od dob první republiky. Obrovskou vášní pana Borčického se stalo filmování nejen svojí rodiny a svých blízkých, ale i událostí, které hýbaly Nechanicemi. Po jeho smrti se jeho syn postaral o to, aby se tyto dokumenty uchovaly pro budoucí generace. V současné době jsou jeho veškeré filmové záznamy, které byly z osmimilimetrového filmového pásku převedeny na videokazety, zpracovány na digitální datové disky, aby se každý zájemce mohl seznámit s historií města Nechanice z pohodlí svého domova.

Když jsem disk spustila, s velikým vzrušením jsem čekala na to, co jsem už před patnácti lety viděla. Zatímco dříve němý dokument byl zpestřen vyprávěním E. Borčického mladšího, dnes je nahrávka na disku doprovázena hudebním pozadím a občas i mluveným slovem současné nechanické knihovnice Hany Kramářové. Ta divákům představuje jednotlivé osoby a konkrétní situace, které se podařilo na filmovém záznamu identifikovat. Musím říci, že nynější zpracování je velmi vydařené a výstižné a předalo mi spoustu důležitých informací.

Jednotlivé etapy jsou na digitálním disku chronologicky uspořádané. První detailní záběry nám ukazují výkladní skříň obchodu s textilem, jehož majitelem byl autor filmu. Prostory obchodu byly vyzdobeny bustou prezidenta E. Beneše, fotografií prezidenta T. G. Masaryka a obrázkem J. V. Stalina. Na okolních domech visely vlajky sovětské, britské i americké. Následují záběry, které představují působení partyzánů na Nechanicku. Podle záznamu jsem zjistila, že jako spojky, které předávaly informace, pracovaly Josef Berný a nechanický učitel Široký. V prvních záběrech filmu jezdí na motocyklu po nechanickém náměstí, kde se na ně s obdivem dívají obyvatelé města i blízkého okolí.

V sobotu 5. května 1945 vjely do Nechanic první partyzánské oddíly na koních, motocyklech i v automobilech. Někteří z nich byli oblečeni do německých uniforem, což na první pohled působí docela zmateně. Partyzáni byli místními obyvateli občerstveni nápoji. Podle výpovědi pamětníků je v jednom ze záběrů vidět pravděpodobně sovětský partyzán, který mluví k přítomným nechanickým obyvatelům. V záběru poznáváme místního četníka Václava Novotného. Poté celá skupina přítomných partyzánů odjela směrem na nedaleké Kunčice.

Někteří místní dobrovolníci z řad nechanických obyvatel se vydali směrem na Kunčice, aby mohli pomoci při možné obraně. Odvezl je nákladní vůz Rudolfa Kubíka. Jako doprovod jel automobil pana Gala, který bydlel v Kunčicích. Následoval záběr na mobilizační vyhlášku, která stanovila nastoupení vojáků do služby. Ti byli původně povoláni v době před druhou světovou válkou. Viděla jsem velmi dojemné loučení vojáků se svými rodinami,

veselé jsou záběry malých dětí, které se loučily se svými otci. Muži byli připraveni k odjezdu do Hradce Králové a první rozkazy jim dal J. Jenčík. Svým automobilem je odvezl R. Kubík.

Dramatické záběry ukazují německé obyvatele, kteří před postupující sovětskou armádou odešli z polského Slezska a přišli do Nechanic. Ubytování měli zajištěné v prostorách Obecné (Masarykovy) školy v Nechanicích. To, co zažívali naši obyvatelé v pohraničí v roce 1938, se vlastně obrátilo proti německým obyvatelům Sudet. Karta se obrátila. Svoje majetky vezli na povozech, kárách i dětských kočárcích. E. Borčický zachytil jejich odchod Havlíčkovou ulicí v Nechanicích, směrem na Staré Nechanice a odtud zřejmě na Hořice. V záběru byl vidět R. Dänemark, jak přihlíží odchodu německých uprchlíků. R. Dänemark se stal prvním předsedou Národního výboru v Nechanicích.

V další části dokumentu jsme svědci toho, jak partyzáni zajali německé vojáky a přiváděli je na nechanické náměstí. Jeden z německých důstojníků se zalekl kamery E. Borčického staršího. Od obce Lubno se do Nechanic dostávají první sovětské jednotky, které nechaničtí obyvatelé vřele vítají. Podle záběru jsou občerstvováni vodou a pravděpodobně kávou. Další jednotky přijíždějí směrem Hrádeckou ulicí. Při příjezdu na nechanické náměstí drží jeden ze sovětských vojáků v ruce československou vlajku.

Ti, co přijížděli směrem od Hradce Králové byli členové Gatčinské motorizované divize Rudé armády včetně plukovníka Džuby (Dzuby), který zároveň hledal vhodné prostory pro ubytování štábu generála Ivana Pavloviče Govorova. Většina vojáků se ubytovala v budově Měšťanské (Rašínovy) školy, generál Govorov si ovšem vyhlédl reprezentativnější místo, a to nedaleký harrachovský zámek Hrádek. Sověští vojáci byli v záběrech odměňováni kvetoucími šerfy.

Každého z nás by citově zasáhlo osudové setkání sovětského vojáka se svým otcem. Otec jednoho ze sovětských vojáků, kteří prošli Nechanicemi, se vydal z domova za svým syn, aby ho ve válce našel. Oba se potkali právě zde. Stačili se ale jen obejmout. Jeho syn musel do akce. Při přestřelce v Kunčicích zemřel. Jmenoval se Ivan Plevako a leží na nechanickém hřbitově (na konci této kapitoly se o této osobě ještě zmíním).

Nechanicemi projížděla další a další sovětská vojska. Cestu jim vysvětloval nechanický četník Otčenášek. Dojemný byl záběr, kdy se malá holčička Marie Hamáková nechala vozit na motocyklu jedním ze sovětských vojáků. Záběry jsou opravdu detailní. Dopravu se snažil řídit učitel O. Kašpar. Za vozidly sovětských vojsk byli vedeni i němečtí zajatci. V záběrech je možné vidět symboly vítězství jako pěticípá hvězda nebo parte pádu Velkoněmecké říše.

Před budovou Radnice v Nechanicích byla postavena tribuna s nápisem v azbuce a českým nápisem „*Budujeme stát práce*“. Před ní se řadili zástupci nechanických spolků. Za Jednotu

sokolskou to byl pan Škava, prapor za sbor Dobrovolných hasičů nesl R. Kubík. Nechanické náměstí bylo plné členů jednotlivých spolků i nechanických občanů. Na náměstí přišel plukovník Dzjuba (Dzuba) a generál Govorov, kde byli přivítáni panem Elsnerem. Na přivítanou zazpívali členové Pěveckého spolku Hlahol a vítaly je nechanické ženy v krojích. Projevu se chopil pan Elsner a plukovník Dzjuba včetně jakéhosi redaktora z Hradce Králové. Program měla i Rudá armáda se svým hudebním vojenským doprovodem. Při vojenské přehlídce se sovětští vojáci se svými prapory promenovali po nechanickém náměstí v blízkosti městské spořitelny.

Poslední záběry ukazují koncert sovětské vojenské hudby s přehlídkou ruských národních tanců, kterým přihlíželi snad všichni nechaničtí občané. Lidové tance předvedli sovětští vojáci, kteří byli převlečeni jako námořníci. V posledním záběru byl vidět jeden ze sovětských vojáků, jak zpívá pro místní občany. Ale je velká škoda, že nemůžeme slyšet co zpíval.

Tento filmový dokument je neuvěřitelný. Je samozřejmé, že takovým způsobem je zachycena celá řada osvobození v různých českých i moravských městech, ale vzhledem k tomu, že Nechanice byly a jsou velmi malým městečkem, mám pocit, jako by sem ten dokument jen zabloudil. Jde o neuvěřitelných padesát minut, které snad každého diváka chytanou za srdce.

Na konci kapitoly bych se chtěla vrátit k osobě vojáka I. Plevaka, který se v Nechanicích při osvobození setkal se svým otcem. Pamětníci vypravují, že tento mladík byl zastřelen v Kunčicích a víme, že je pohřben na nechanickém hřbitově. Při hledání v archivních materiálech jsem narazila na úmrtní listy, které pocházejí z Farního úřadu v Nechanicích. Jde vlastně o úmrtní a ohledací listy č. 48 a č. 49, se jmény Ivan Plevako a Pavel Truchačev, kteří zemřeli dne 7. května 1945, údajně v nechanické nemocnici. Ovšem u obou je uvedena střelná rána do hlavy a hrudníků. Jedná se vlastně o totožné dokumenty, jen jména jsou jiná. Domnívám se tedy, že se nejednalo o přestřelku, ale indicie vypovídají spíše o popravě.⁴¹⁴

Zajímala jsem se také o případné padlé osoby. V Pamětní knize obce Lodín⁴¹⁵ jsem našla vložené pouze parte mladíka Josefa Zvoníčka z Lodína, který zemřel 8. května 1945 ve věku 21 let. Vzhledem k tomu, že šlo o poslední válečný den, byla tato událost o to horší. Ovšem ve válce umírají lidé vždy zbytečně...

⁴¹⁴ SOkA Hradec Králové, fond *Farní úřad Nechanice (1702) 1754-1947*, jedná se o přírůstky z roku 2009.

⁴¹⁵ SOkA Hradec Králové, *Pamětní kniha obce Lodín 1922-1940*, kniha č. 1, inv. č. 1.

10. Pamětníci vyprávějí...

I když od posledních všedních i nevšedních protektorátních dnů uběhlo již více jak šedesát let, najdou se mezi námi žijící osoby, které si pamatují nejen tuto dramatickou dobu, ale jsou i ochotné se s ostatními podělit o své zážitky. Skupinu pamětníků považuji za velmi důležitý a hlavně zajímavý zdroj informací pro psaní odborné práce o historii daného města. Pro mne se možnost setkat se s těmito lidmi stala velikou inspirací a zkušeností, jež mne velmi obohatila.

Pozornost jsem věnovala dvěma nechanickým osobnostem, a to V. Pražákovi (neopomněla jsem velmi zajímavé postřehy jeho ženy Zdeňky) a Anně Kunstové. Tito lidé se mi otevřeli a darovali mi nejen řadu vzpomínek, kus sebe a hlavně i část své duše.

Oba pamětníci se postarali o to, aby mi nic nechybělo. Nabídli mi malé občerstvení a já se mohla s radostí usadit a poslouchat jejich vyprávění...

VÁCLAV PRAŽÁK

Václav Pražák se narodil v roce 1928 v Nechanicích. Sešla jsem se společně s ním a jeho manželkou 30. září 2009 na jejich chalupě, kam jezdí se svojí rodinou již mnoho let. Jeho trvalé bydliště bychom našli v nedalekém Hradci Králové. Shodou okolností se jedná o mého souseda (takže jsem to na návštěvu neměla moc daleko) s jehož vnučkami jsem zažila nejedno dobrodružství při dětských radovánkách...

Jak jsem již psala, V. Pražák se narodil v Nechanicích v domě čp. 137. Ve zdejším městečku absolvoval obecnou i měšťanskou školu a v roce 1943 odešel studovat na Obchodní akademii do Hradce Králové. Jeho sny jej původně vedly k povolání učitele. Hudební vzdělání získal u nechanického hudebního mistra V. Pilce, ovšem Učitelství ústav v Hradci Králové, kam chtěl jít studovat, byl uzavřen. Proto jeho kroky vedly právě na nedalekou Obchodní akademii, kde ovšem mnoho času nepobyl. V roce 1944 byla škola okupanty uzavřena a V. Pražák byl totálně nasazen do Škodových závodů v Hradci Králové-Kuklenách, ve slévárně šedé slitiny.

Osobně mi ovšem prozradil, že se mu podařilo ze zdravotních důvodů ke konci války z těchto závodů odejít a vypomáhal ve zdejším zemědělství. Jak sám řekl, potvrzení lékaře o jeho špatném zdravotním stavu, které jej vysvobodilo ze spárů totálního nasazení, stálo údajně jeho tatínka kus uzeného masa. Při svých vzpomínkách na školní léta v nechanické měšťanské i obecné škole vypovídal nejen o zvyšování počtu vyučovacích hodin německého jazyka, na které nerad vzpomínal, ale neopomněl mi připomenout systém tehdejšího školství.

Vypověděl, že školní struktura vypadala následovně – čtyři roky obecné školy, čtyři roky školy měštanské, která se změnila na tzv. „*Hauptschule*“, a poté zde bylo možné navštěvovat ještě jeden poslední ročník. Ale tím, jak probíhaly změny, se mu podařilo absolvovat v rámci „*Hauptschule*“ první i druhý ročník, poté ovšem přešel rovnou do čtvrtého ročníku.

Do svého vzpomínání na školní léta připojil informaci o tom, jak se v Nechanicích často střídali ředitelé místních škol. Po zatčení J. Kolářského (o kterém jsem již psala, že byl gestapem odveden již první den války) se stal jeho nástupcem stal F. Probošt. Ten byl ovšem původně italským legionářem, a tak byl samozřejmě po nějaké době vyhozen ze svého místa. Jako posledního ředitele zmínil pana Hyršla. Při vzpomínkách na Obchodní akademii v Hradci Králové mi řekl, že kromě těsnopisu, krasopisu, českého jazyka a tělesné výchovy se ostatní předměty vyučovaly v německém jazyce a povinností studentů při příchodu učitelského sboru do třídy na vyučovací hodiny, se stala i zdvižená pravice.

Řekl mi, že v prostorách měšťanské školy (dnešní druhý stupeň základní školy, tzv. Rašínova základní škola Nechanice) byl koňský lazaret, kde byli i ruští zajatci. Ti sice nebyli údajně ozbrojeni, ale chodili oblečení v německých uniformách. Podle jeho slov se zdržovali na katolické faře ve stodole, a také ve stáji v místech dnešního Městského úřadu v Nechanicích. Pamatuje na odzbrojování partyzánů, které proběhlo v prostorách měšťanské školy. Jak si sám myslí, šlo v případě příchozího vojska wehrmachtu o mladé rakouské vojáky. Situace byla v této době velmi složitá a komplikovaná a hlavně se neustále měnila.

Jelikož rodný dům V. Pražáka sousedil s místní katolickou farou, sám viděl, že i mezi zajatci byli obyvatelé Turkmenistánu – náboženstvím tedy muslimové. Pro mnoho místních obyvatel byl velmi zvláštní pocit vidět, jak se na posvátné půdě vojáci modlili k Alláhovi.

K našemu rozhovoru se připojila jeho manželka Zdeňka Pražáková, která popsala, jak údajně rakouští vojáci wehrmachtu přišli těsně před koncem války do domu, kam jezdí na chalupu. Vojáci zde umístili kulometry a vykonali prohlídku celého domu. Jelikož členové rodiny Z. Pražákové provozovali sodovkárnu, došlo k nepříjemné situaci. Ve sklepení domu totiž měli tzv. kivetu se sifonem, která vypadala jako bomba. Vojáci se v tu chvíli domnívali, že jsou v ohrožení. I když šlo o velmi nepříjemný zážitek, vše se nakonec vysvětlilo. Dnes na tuto událost vzpomíná rodina jen s úsměvem.

Zeptala jsem se, zda byla na Nechanicku německá menšina. V. Pražák vypověděl, po celou válku jich zde mnoho nebyl. Konkrétně Němci zde spíše jen „*prošli*“ na začátku a samém konci války. Odzbrojování vojáků bylo podle jeho slov velmi dramatické. Velitelem německého vojska byl jakýsi Raue, původním povoláním veterinář, člen SS. Tento velitel odzbrojoval nechanické partyzány. V posledních válečných dnech došlo k přestřelce

v Kunčicích s jakýmsi panem Vláškem, který při tomto incidentu ovšem zemřel. Velitel Raue byl převezen do nechanické veřejné a všeobecné nemocnice, kde na následky zranění podlehl také. Raueho místní lidé pohřbili na nechanickém hřbitově, ale v devadesátých letech 20. století byl exhumován. Na zdejším hřbitově jsou pohřbeni i čtyři příslušníci Rudé armády, a to původně ve staré části hřbitova. Pamětník V. Pražák si sám pamatuje, jak byli sovětští vojáci spouštěni do hrobu.

V otázce nechanického odboje se zmínil o říjnu 1944 a o odhalení zdejšího odboje, který byl spojen se jmény Brož a Semirád (oba byli původně legionáři). Druhý jmenovaný pracoval jako školník v Obecné škole v Nechanicích. Místním četníkům se do rukou dostalo nařízení, aby pana Semiráda ihned zajistili. Tomuto muži podle výpovědi pomohla jakási paní Mlejnková, manželka místního četníka, která za Semirádem běžela a varovala ho, aby utekl pryč, jelikož mu hrozí nebezpečí. Paradoxně musím připomenout, že Mlejnková byla původem rodilá Němka.

Zeptala jsem se i na židovskou menšinu. Při našem rozhovoru zazněla jména paní Bokové, která bydlela na rohu dnešní Hrádecké ulice v Nechanicích. Další Židé snad bydleli v hospodě u R. Dänemarka, a také v blízkosti sousední obce Lubno, kde jeden z nich zakrýval denně aktovkou židovskou hvězdu umístěnou na obleku. Jediná Boková však byla původně zdejší, zbytek židovského obyvatelstva byl do Nechanic přesunut odjinud. V. Pražák se také zmínil o zubaři jménem Kartel, jež byl údajně původem Žid. V této chvíli jsme došli k tomu, že zatímco u rodiny V. Pražáka byl přes válku schováván sokolský prapor, u Hrnčířových (tedy u rodiny jeho manželky Zdeňky) se ukrývalo židovské zlato zakopané na zahradě. Nemohu se ubránit otázce, kde se tento poklad nachází nyní? Na tuto otázku jsem nedostala odpověď.

Postupně jsme přešli na otázku řízeného hospodářství v době Protektorátu Čechy a Morava. V. Pražák a jeho manželka mi vyprávěli, jak se na černo u nich krmila prasata a z kozího mléka se dělalo máslo a tvaroh, které barvili šťávou z mrkve, aby to vše dostalo správný odstín. Podle jeho výpovědi se ve mlýně ve Starých Nechanicích, u mlynáře Vortela mlelo „na černo“ obilí a v noci se z něho pekl chléb. K rodině Tužilovým do Starých Nechanic se chodilo pro mléko. Na konci žni chodily místní děti na pole a sbíraly zbylé klasy. I takovým způsobem se lidé snažili vyžít v době striktně řízeného hospodářství. Kromě toho se V. Pražák zmínil o směnných obchodech místních obyvatel se sedláky.

Při našem rozhovoru jsme se dostali ke zdejší tzv. zlaté mládeži v čele s Mílou Marešem. Manželé Pražákoví je s úsměvem nazvali recesisty, kteří společně zpívali u nechanického Splavu ne národní, ale spíše „sprostonárodní“ písně. Mezi těmito mladými lidmi se nacházel mladík i Oto Smotlacha, jehož matka byla členkou fašistické strany.

Dále jsem se také ptala na místní občany z řad uprchlíků. V. Pražák mluvil o rodině Brychových z Teplic. Otec byl původně italský legionář a pracoval u soudu v Teplicích. Měl dva syny, Jaroslava a Zdeňka, a dceru Blanku. Vyženil i syna Miroslava Škalouda. Brych působil v době Protektorátu Čechy a Morava u nechanického soudu, kde pomáhal jako dozorce. Po roce 1945 odešel se svoji rodinou zpět do Teplic, a to dokonce do stejného domu, kde před válkou bydlel. Jelikož se V. Pražák přátelil s dětmi pana Brycha, jel se za nimi po válce do Teplic podívat. Dalším uprchlíkem v Nechanicích byl Josef Lehký z Mostu, který se na konci války také vrátil zpět domů.

V. Pražák zavzpomínal i na tzv. žňové hlídky, které byly vytvořeny proti sabotáži, ničení a krádeži. Tuto práci vykonával buď sám nebo chodili ve dvou. S úsměvem mi řekl, že když šel sám, někde se schoval a četl si rodokaps. Při této příležitosti si vzpomněl na bombardování Semtína, kdy obyvatelé Nechanicka slyšeli výbuchy a viděli požár.

Na konci války celá jeho rodina poslouchala u pana Dundy v Nechanicích rozhlas, kde byl konec války vyhlášen již 5. května 1945 a někteří místní jedinci se již téhož odpoledne zdobili trikolórami. V neděli 6. května 1945 přijeli partyzáni od Myštěvsi a před Měšťanskou školou v Nechanicích postavili tzv. obrněnec.

V této souvislosti se V. Pražák vrátil k povídání o německém veliteli Rauem, který bydlel nedaleko na náměstí, v místech Vozábova kloboučnictví. Údajně měl s sebou malého ukrajinského chlapce-sirotka, dokonce oblečeného v německé uniformě. Raue povolal německé vojáky od Hořic, situace se ovšem v jejich neprospěch obrátila. Raue dokonce vyhrožoval, že se při protestech postará o to, aby byly Nechanice srovnány se zemí jako Lidice. Po zmiňované přestřelce v Kunčicích byl velitel Raue vystaven na katafalku ve sborovně zdejší měšťanské školy, poté na hřbitov odvezen na obyčejné bryčce. Zmiňovaný malý sirotek šel za jeho rakví.

Než stačila přijít sovětská vojska, celá německá posádka odešla. Jednotky Rudé armády přijížděly směrem od Lubna a jely na Nový Bydžov. Nastala kuriózní situace. Brych (zmiňovaný uprchlík) oblékl uniformu legionáře a řídil místní dopravu. Na druhé straně přicházela sovětská vojska směrem od Roudnice, kam se jim naproti vydal V. Pražák na kole s ostatními chlapci a jednomu sovětskému vojákovvi pomáhal roztláčit automobil. V chlapecké třídě měšťanské školy byla ubytována sovětská divizní kapela, jejíž členové byli podle výpovědi velmi přátelští. Hráli každý večer v Nechanicích „*Na Hůrce*“ k tanci a poslechu. Odešli koncem května 1945.

Po konci války se vyklízela místní měšťanská škola, kde zbyly vojenské uniformy, ale i miny. Většina místních obyvatel si odnesla něco na památku. V. Pražák si vzal řemen a jeho

tatínek mu z něho vyrobil pásek. Jeden z chlapců si ovšem vzal jako suvenýr plynovou masku, což způsobilo řadu problémů.

Na zámku Hrádku u Nechanic podle výpovědi Němci skladovali letecké motory, které hlídaly ozbrojené jednotky. Jedním z hlídačů byl snad jakýsi „*Holcopfr*“, snad poněmčený Ukrajinec. Samotného majitele zámku Hrádku, hraběte J. z Harrachu vídali místní obyvatelé v Nechanicích v německé uniformě, když si jezdil do Nechanic pro poštu.

Na konci rozhovoru jsem se ještě stačila zeptat, kde se místní obyvatelé seznamovali s protektorátními vyhláškami a informacemi. Takové tabule se nacházely na rohu zdejšího soudu (kde jsou vlepovány plakáty dodnes), dále v Lubenské ulici a na plotě u rodiny Novákových ve směru na Kunčice. Dalším informátorem byl ponocný pan Reimann, který vyhlášky bubnoval na veřejnosti.

ANNA KUNSTOVÁ

S Annou Kunstovou (roz. Procházkovou) jsem se setkala 4. října 2009. Narodila se v roce 1912 v nedaleké obci Lubno, která je dnes součástí města Nechanice. V Nechanicích absolvovala povinnou školní docházku, poté studovala na Rodinné škole ve Stěžerách. V roce 1932 se provdala za Jiřího Kunsta, který v Nechanicích pracoval jako klempíř. Tato dáma bydlí v domě čp. 88 se svojí dcerou Lenkou Petrovou (narozena v roce 1933) a zetěm Josefem Petrem (narozen v roce 1934).

První zajímavost, jež mne zaujala, se týkala její dcery Lenky, která první válečný den 1. září 1939 nastoupila do první třídy Obecné školy v Nechanicích. Při této příležitosti jsme si s téměř stoletou pamětnicí připomněli zatčení ředitele školy J. Kolářského, o kterém jsem v této práci několikrát psala.

V domě, ve kterém A. Kunstová dodnes bydlí, vykonával její manžel Jiří Kunst svoji klempířskou živnost. Jeho žena mu vypomáhala s účetnictvím. Dokonce si v tomto domě otevřeli obchod s hračkami.

Vzpomínky A. Kunstové sice nejsou vzhledem k jejímu věku plně souvislé, ovšem když jsme se dostaly do hlubší debaty, s pomocí nejen její, ale i její dcery Lenky, se tato dáma mile rozpovídala. Vzpomínala na to, jak společně s několika dalšími nechanickými občany nosili jídlo partyzánům do nechanického Stýskalů nebo chodili poslouchat rozhlas k Loudalovým do tehdejší Lubenské ulice v Nechanicích.

Vedle domu, kde s manželem bydleli, žila rodina Bokových. Také se zmínila o Židovce Haně Goldschmiedové, která se jediná z celé rodiny, odvedené do koncentračních táborů, zachránila. Pamětnice A. Kunstová si na odvoz této židovské rodiny velmi dobře pamatovala. Kromě toho, dům, ve kterém tato dáma bydlí, sousedí s místní katolickou farou, takže si nejen ona, ale i dcera Lenka, dobře pamatují na pobyt vojáků z Turkmenistánu, kteří se na dvoře fary modlili k Alláhovi.

V rámci řízeného hospodářství jsme si popovídaly o přidělovém systému a o potravinových lístcích i lístcích na dětské botičky. Při této příležitosti si vybavila, jak její manžel vykopal pod kůlnou zásobovací bunkr na jídlo. Za války jezdila A. Kunstová se svojí přítelkyní Františkou Barešovou do blízkého okolí, kde vesele kvetl černý obchod. Jezdily společně do mlýnů ve Starých Nechanicích, v Tůni, Popovicích a Lubně, kde si nechávaly z nasbíraných zbytků obilí namlít mouku. Vyprávěla mi historku z Bergerova mlýna v Lubně. Když se do těchto míst jednoho dne vydala opět se svojí kamarádkou, přijelo gestapo na

prohlídku. Ženy se schovaly do vantrků. A. Kunstová se neubráníla lehkému pousmání, když si vzpomněla, jak na ně mlynář volal:“ *Nemučte se, nemučte se.*“

V rámci odboje mi vyprávěla o jakémisi Vojtovi Hubáčkovi, který se po celou dobu války schovával na půdě domu v Palackého ulici v Nechanicích. Ve svém úkrytu vyřezával ze dřeva lodičky. Celé Nechanice údajně věděly, že se zde skrývá, ale nikdo ho neprozradil.

A. Kunstová si pamatuje na poslední válečné dny a na osvobození Nechanic Rudou armádou. Při této příležitosti půjčila jednomu ze sovětských vojáků své kolo. Stále se s ním nevracel. Když byla smířená s tím, že už kolo neuvidí, přijel voják zpět a vrátil jí kolo s omluvou, že se zpozdil. Zavzpomínala na vyhoštění Němců z Obecné školy v Nechanicích a na příjezd sovětského vojska generála Govorova na Husovo náměstí v Nechanicích.

V poslední chvíli jsem se jí zeptala, jestli si pamatuje na hraběte J. Harracha a jeho ženu Stefanií z nedalekého zámku Hrádku. Odpověděla, že hraběnka chodila do jejich obchodu s hračkami nakupovat dárky pro své děti. S hrabětem Harrachem se stýkal starosta obce Lubna pan Sadil, ke kterému chodil pro potravinové lístky.

Povídání A. Kunstové nebylo příliš obsáhlé, ale vzhledem k jejímu věku (pro zajímavost, když jí byly tři měsíce, potopila se loď Titanic) jsem ocenila, že si na mne udělala čas a otevřela mi své srdce. Když jsem odcházela domů, s radostí mne pozvala na další návštěvu a hlavně na oslavu svých stých narozenin. Jaké bylo mé zklamání, když tato dáma na konci listopadu 2009 zemřela, pár týdnů po našem jediném, ale zároveň posledním setkání...

11. Závěr

Diplomová práce *Všední i nevšední dny na Nechanicku v době protektorátní* se chýlí k samému konci. V tuto chvíli nezbývá nic jiného, než shrnout veškeré mé úsilí do několika odstavců, a dojít tak k závěru, co tato práce přinesla nebo nepřinesla nového, zda najde své místo mezi čtenáři, poodkryje nejedno bílé místočko a vyplní mezeru v dějinách malého východočeského městečka se znakem rožmberské růže...

Před povídáním o době protektorátní jsem jednu kapitolu věnovala době předmnichovské a období tzv. druhé republiky. Díky dobře zachovalému archivnímu materiálu jsem se dostala k výsledkům květnových voleb v roce 1938, kdy v Nechanicích jednoznačně zvítězila Československá živnostensko-obchodnická strana, což logicky vypovídá o předválečném podnikatelském zázemí města Nechanice. V této době se zde konala klasifikace koní, kteří by mohli být prospěšní pro potřeby možné války. Neméně důležitá byla neodvratná mobilizace – nejdříve květnová, poté zářijová, která se ovšem na Nechanicku neprojevila ve velkých rozměrech. Nechtěla bych tím říci, že by se zdejší obyvatelé postavili ke své zemi zády, ale žádný písemný materiál mě bohužel nepřesvědčil o tom, že by v této době byli na Nechanicku tak velcí vlastenci – ovšem v době protektorátní tomu bylo jinak.

Velmi kladně jsem ohodnotila přístup místních obyvatel k uprchlíkům, kteří přišli ze zabraného pohraničí, odkud byli vyhnáni. Při svém bádání jsem přišla na jména některých uprchlických rodin, které zde pobývaly, a odhalila i velké úsilí ze strany nechanických občanů ve formě sbírek a někdy neméně důležitého podání pomocné ruky. V této době se nezapomínalo na sociálně slabé a potřebné, kteří by se sami těžko užívali. Do textu jsem vložila jména těchto osob a částky, které jim město vyplácelo, aby měli z čeho žít.

Díky materiálu Četnické stanice v Nechanicích, který je ovšem nezpracovaný, jsem se dozvěděla jména zdejších ochránců pořádku, jejich aktivitu při potýkání se s přestupky místních občanů i to, jak čelili udání na ty, kteří své názory na politickou situaci dávali příliš najevo na veřejnosti nebo v okolních hostincích.

Za cenný zdroj informací považuji výkazy jednotlivých podnikatelů, které mi ukázaly nejen počty živnostníků, ale i čím se živili, kolik zde působilo řezníků nebo prodejců s masem. Zajímavá mi přišla část, kdy jsem si s pobavením ve tváři četla přesné počty vyčepovaného množství piva a lihovin u jednotlivých nechanických hostinských.

Kulturní život v době předválečné byl velmi živý. Působila zde Tělovýchovná jednota Sokol, Jednota československého orla, Divadelní spolek Kolár, Pěvecký sbor Hlahol, a také se mi podařilo zjistit, kde se v Nechanicích hrávalo divadlo a promítalo kino.

Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se promítlo do života každého nechanického občana. Výstižná jsou vyprávění a vzpomínky pamětníků, ale i postřehy z kroniky zdejší četnické stanice nebo kroniky Starých Nechanic. Se změnou státního zřízení přišly i velké změny. Politická aktivita se zmenšila na vznik Národního souručenství, kam nechaničtí obyvatelé houfem vstupovali.

Přišla první vlna velkých nařízení – jízda vpravo, stanovení a dodržování policejní hodiny, zákaz prodeje lihových nápojů nebo zpěv písně Hej Slované. Nechaničtí obyvatelé nesměli držet zbraň a museli je odevzdat příslušným úřadům – kromě těch, co ji potřebovali k výkonu svého povolání. I zde jsem se dostala k přesným jménům těch, kteří zbraň vlastnili. Přísná nařízení se týkala zdražování a povinného označení zboží. Kromě toho přišla s dobou pobřeznovou akce Gitter, při které byli zatčeni tři nechaničtí obyvatelé, vedení města se dále staralo o své chudé a potřebné, objevily se případy najímání zdejších lidí na práci do Německa.

Kulturní život na Nechanicku neskomíral, stále aktivně pracovaly některé spolky, hrávalo se divadlo a promítalo se v kině v prostorách nové Sokolovny, která byla slavnostně otevřena v létě 1939. Kromě toho se vedení města ujalo úkolu provést přístavbu nového traktu veřejné a všeobecné nemocnice v Nechanicích.

A přišla válka. Zatímco byla před válkou činnost Civilní protiletdecké obrany pozastavena, v prvních zářijových dnech 1939 byla činnost obnovena. Do čela byl postaven A. Šanovec, z řad CPO byli vyloučeni bývalí českoslovenští vojáci. Nesmělo být zapomínáno na povinnost zatemnění, napomenuta byla neposlušná nechanická mládež. Utvořily se požární hlídky na ochranu úrody. Židovská menšina byla definitivně vytlačována ze společnosti sérií nejrůznějších zákazů, které se dotýkaly všech oblastí lidského života. Není možno ponechat stranou ani agitaci českých fašistických organizací, které se aktivně připojovaly k německému protižidovskému kurzu.

Nechanicko neminula akce s názvem Albrecht der Erste, při které byli zatýkáni hlavní činitelé možného odporu k Velkoněmecké říši. V této souvislosti jsem představila osud J. Kolářského, který byl zatčen první válečný den. Ani svátek 28. října neproběhl bez následků. V této souvislosti byly ze škol a veřejných prostranství odstraňovány jakékoliv náznaky bývalého Československa. Mizely nejen obrazy prezidenta E. Beneše, ale v Nechanicích byl odstraněn i pomník T. G. Masaryka. Z veřejně přístupných knihoven byly odvezeny knihy nežádoucích autorů.

Změna nastala ve vedení městského úřadu. Na post bývalého starosty A. Munzara byl zvolen F. Vaněk. Hlavní problémy, které se v prvních válečných letech řešily, se týkaly

systému řízeného hospodářství, kdy byla omezena spotřeba surovin a potraviny se vydávaly na přiděl. Protektorátní úřady kontrolovaly jatka, platil přísný zákaz porážek. Díky této stávající situaci kvetl na Nechanicku černý obchod. Evidovaly se počty cizinců, řešila se otázka s Cikány, kteří pobývali nejen ve zdejší městi, ale i blízkém okolí. Nechanická četnická stanice se zabývala nařizenými týkajícími se řízeného hospodářství, případu smrti a různých přestupků.

V Nechanicích fungovaly dvě školy, a to škola obecná a měšťanská. Díky dochovanému archivnímu materiálu jsem se dozvěděla nejen přesné počty žáků, ale i jejich náboženské vyznání. V prvních válečných letech vznikl ve sklepních prostorách místní měšťanské školy protiletecký kryt.

Kulturní život před příchodem zastupujícího říšského protektora R. Heydricha byl stále velmi živý. Každá společenská akce ovšem musela být schválena Okresním úřadem v Hradci Králové. Konaly se přednášky, hudební koncerty, výroční trhy, sbírka peněžní na Německý červený kříž a sbírka kovů na počest narozenin A. Hitlera.

S příchodem R. Heydricha nastal tvrdý režim. Omezení nejen pro židovskou menšinu nebrala konce. Židé nesměli používat ani veřejné prádelny. I přes kritickou situaci se do Nechanic několik lidí židovského vyznání přistěhovalo, ale jejich osud byl nejistý. Loupeživé cikánské tlupy byly odhaleny a tvrdě potrestány pobyt ve vězení. Židovská a romská menšina na Nechanicku byla velmi málo početná a jejich detailní životní osudy mi nebyly zcela objasněny. O některých lidech židovského vyznání a příslušníků romské menšiny jsem ve své práci samozřejmě psala, ale tato otázka zůstává stále částečně otevřená.

Tresty v systému řízeného hospodářství se velmi zpřísnily, černý obchod ovšem kvetl dále. Někteří nechaničtí obyvatelé tento systém bojkotovali, například nechávali dodávku brambor nepřebranou. Pro potřeby německého vojska se konala sbírka oděvů a proběhl sběr starého papíru. Nechanické školy dostaly německé názvy, z knihoven byly opět vyřazeny knihy nepohodlných autorů. Četnická stanice v Nechanicích řešila širokou škálu přestupků, trestný čin znásilnění a potratu, dále krádež silničního hrazení, kontrola cizinců se zpřísnila. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha se denním chlebem nejen pro nechanické četníky, ale hlavně zdejší občany, staly domovní prohlídky, které nabíraly na intenzitě.

Kulturní život na Nechanicku byl sice velmi omezen, ale stále funkční. V hostinci ve Starých Nechanicích se konal divadelní a režisérský kurz, v Nechanicích se odehrály další hudební koncerty a přednášky. Mezi zdejšími obyvateli proběhla podpisová akce v rámci

loajality k Velkoněmecké říši. K odstraněnému pomníku T. G. Masaryka přibyla i deska nechanického rodáka dr. A. Rašina.

Po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha nastalo definitivní vyřešení židovské otázky. Tato menšina byla kompletně likvidována, na Nechanicku nezůstal z Židů téměř nikdo. Ve školách byli žáci pouze „*árijského původu*“. Nejen ve školách proběhla vzpomínková akce na zmiňovaný atentát, učitelé opět přispívali na Německý červený kříž, konala se další sbírka ošacení a textilních odpadků. Ve zdejší měště vznikla odklízecí četa pro případ leteckého náletu. Někteří z nechanických občanů pracovali ve Škodových závodech v Plotíštích nad Labem.

Kulturní a společenský život Nechanice neopouštěl ani v těchto zlých časech. V rozhlase se objevil pořad o zdejší měště a jeho okolí, místní obyvatelé navštěvovali koncerty a divadelní představení, které se na Nechanicku stále konaly. Většinu těchto akcí pořádal Okresní osvětový sbor. V této době přišlo vedení města s nápadem na výstavbu koupaliště.

Chudí občané se dočkali peněžních příspěvků, v městském chudobinci proběhly stavební úpravy. Dokonce se někteří obyvatelé zabývali chovem bource morušového. Velmi hojně se ve zdejší měště a okolí rozšířila tuberkulóza⁴¹⁶, což mezi protektorátními úřady mělo negativní odezvu.

Na podzim posledního válečného roku došlo na Nechanicku k hromadnému zatýkání osob, které byly aktivní v odbojové činnosti proti Velkoněmecké říši. I přes fakt, že oblast Nechanicka nebyla nijak výhodně položena pro strategické válečné i protiválečné cíle, nacházela se zde skupinka těch, kteří bojovali proti nacistické nadvládě. A to nejen v prostředí domácím, ale i v zahraničí.

Ke konci války byla nechanická měšťanská škola zabrána německou vojenskou posádkou. Ve zdejší měště a širokém okolí docházelo k otevřeným bojům okupantů s přicházející Rudou armádou. Místní obyvatelé se postupně začali navracet do svých domovů z koncentračních táborů a seznamovali zdejší veřejnost s útrapami, které prožili.

Díky velkému úsilí, které věnoval E. Borčický natočení téměř padesátiminutového filmu, se mohou další generace dozvědět něco více o osvobození města Nechanice Rudou armádou. Za neocenitelné považuji výpovědi těch, kteří tuto dobu prožili a rádi se podělili o své vzpomínky na dobu válečnou. V. Pražákoví, jeho ženě Zdeňce a A. Kunstové patří mé obrovské poděkování.

⁴¹⁶ Pro zajímavost uvádím, že Všeobecná a veřejná nemocnice v Nechanicích se v pozdější době stala plicní klinikou, kde se tuberkulóza léčila. V dnešní době je v těchto místech Léčebna návykových nemocí.

Na samém konci diplomové práce musím ohodnotit nechanické a okolní obyvatelstvo v době protektorátní jako velmi aktivní jak v životě společenském, tak i kulturním. Nechyběla odbojová činnost, dobročinné akce pro sociálně slabé a uprchlíky z pohraničí. Podnikatelé se aktivně činili, kulturní život byl i přes soudobé peripetie sice omezen, ale ne definitivně zastaven. Kromě toho zdejší občané (až na malé výjimky) plnili protektorátní nařízení, nechyběly válečné materiální a peněžní sbírky pro samotného Vůdce nebo pro potřeby říšského vojska. Nechanicemi pouze prošly německé a sovětské oddíly, ovšem zanechaly v dějinách tohoto města a okolí nezanedbatelné stopy.

Ze své práce mám pocit, že se vedení města a místní obyvatelé obávali možných trestů a postihů, neboť nebylo mnoho případů, kdy by se objevil vyslovený bojkot proti nařízení nacistických okupantů a protektorátní vlády. Nemohu opomenout nabídku loajality k Velkoněmecké říši a podpisovou akci na odsouzení atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Dokážu se ale vcítit do situace lidí ze zdejšího města a okolí v té době. Vždyť za některá porušení a postavení se proti vládnoucí moci hrozila i smrt...Samozřejmě se na Nechanicku objevila i kolaborace, ale lidí, kteří by stáli na straně Němců, nebylo ve zdejší oblasti mnoho.

Pevně doufám, že když pomínu některé nedostatky a nejasnosti, kterých jsem se dopustila, odkryla jsem velké množství zajímavostí z historie malého východočeského městečka Nechanice, které by jinak zůstaly pro veřejnost ukryté v obrovském množství archivního materiálu. Některé cíle, které jsem si stanovila, se sice nepodařilo objasnit v plném rozsahu, alespoň jsem však otevřela cestu případným zájemcům a badatelům.

12. Seznam použitých pramenů, tisku a literatury

Prameny

veškerý archivní materiál je uložen ve Státním okresním archivu v Hradci Králové
fond Archiv města Nechanice 1809-1945 (1953)

knihy:

Pamětní kniha města Nechanice 1865-1949, kniha č. 1, inv. č. 2,
kniha č. 23, inv. č. 24,
kniha č. 50, inv. č. 54.

kartony:

karton č. 3, inv. č. 138,
karton č. 4, inv. č. 139,
karton č. 6, inv. č. 144,
karton č. 9, inv. č. 150,
karton č. 14, inv. č. 151,
karton č. 19, inv. č. 154,
karton č. 20, inv. č. 154,
karton č. 23, inv. č. 169,
karton č. 23, inv. č. 160, 163 a 169,
karton č. 28, inv. č. 178 a 311.

Četnická stanice Nechanice (1849)1918-1945- nezpracováno

Pamětní kniha Četnické stanice Nechanice (1849)1918-1945,
staniční služební kniha č. 169, 1.1.1939-23.10.1940,
staniční služební kniha č. 171, 23.6.1941-12.3.1942,
staniční služební kniha č. 172, 13.3.1942-13.12.1942.

fond Divadelní spolek ochotníků Kolár 1883-1964

kniha č. 6.

fond Farní úřad Nechanice (1702) 1754-1947

pouze přírůstky z roku 2009.

fond *Měšťanská škola Nechanice 1891-1976*

kniha č. 4, inv. č. 4.

fond *Místní poradní orgán pro protiletectkou obranu Nechanice 1935-1943*

kniha č. 1, inv. č. 1,

karton č. 1, inv. č. 2.

fond *Obecná škola Nechanice 1795-1953(1956)*

kniha č. 3, inv. č. 3.

fond *Obchodní grémium Nechanice 1884-1949*

kniha č. 3, inv. č. 3.

fond *Okresní osvětový sbor Nechanice 1919-1950*

karton č. 1, inv. č. 8

korespondence z let 1939 – 1945.

fond *Okresní úřad Hradec Králové 1850-1947*

inv. č. 1948, presidiální spisy, čj. 1134, 1938, karton č. 808,

inv. č. 1948, presidiální spisy, čj. 1256, 1938, karton č. 808,

inv. č. 1948, presidiální spisy, čj. 2093, 1938, karton č. 809,

inv. č. 1949, presidiální spisy, čj. 399, 1939, karton č. 811,

inv. č. 1949, presidiální spisy, čj. 705, 1939, karton č. 811,

inv. č. 1949, presidiální spisy, čj. 1011, 1939, karton č. 811,

inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1204, III – 2d, 1939, č. karton 813,

inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1204, III–2e, 1940, č. karton 813,

inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1292, III–16, 1939, karton č. 814,

inv. č. 1951, presidiální spisy, čj. 1601, III–12, 1939, karton č. 814,

inv. č. 1952, presidiální spisy, čj. 1173, IV–38, 1939, karton č. 817,

inv. č. 1952, presidiální spisy, čj. 912, V–39, 1939, karton č. 817.

fond *Pěvecký spolek Hlahol 1887-1914(1943)*

karton č. 2, inv. č. 10.

fond Sběrka-Soudobá dokumentace Nechanice 1863-1959

karton č. 1, inv. č. 15,

karton č. 2, inv. č. 31.

fond Společenstvo oděvních živností Nechanice 1890-1946

kniha č. 2, inv. č. 2.

fond Včelařský spolek v Nechanicích 1888-1965

kniha č. 1, inv. č. 1.

fond Základní škola Nechanice 1891-1991

kniha č. 11, inv. č. 12.

dále

Pamětní kniha obce Staré Nechanice 1935-1959, evid. č. 172,

Pamětní kniha obce Lodín 1922-1939(1945), kniha č. 1, inv. č. 1,

Pamětní kniha obce Hrádek 1893-1956, evid. č. 301.

Tisk

Kraj královehradecký : orgán Národní strany svobodomyslné v severovýchodních Čechách.

Roč. 29. HK/PII00406/29-1938,

Roč. 30. HK/PII00406/30-1939,

Roč. 31. HK/PII00406/31-1940,

Roč. 32. HK/PII00406/32-1941,

Roč. 33. HK/PII00406/33-1942,

Roč. 34. HK/PII00406/34-1943,

Roč. 35. HK/PII00406/35-1944,

Roč. 36. HK/PII00406/36-1945.

Osvěta lidu : pokrokové noviny pro český východ a severovýchod.

Ročník 42. HK/PII00407/42-1939.

Literatura

- BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny země Koruny české*. 1. vydání, Praha; Litomyšl : Paseka, 1997. 328 s. ISBN 80-7185-097-7.
- BIČÍK, Zdeněk, Němeček, Jan. *Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce 1939-1945*. Pardubice : Východočeské muzeum, 1992. 63 s.
- FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. 1. vydání, Moravská Třebová : Diatext, 1993. 59 s.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vydání, Praha : Themis, 1996. 287 s. ISBN 80-85821-35-4.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české. 1938-1945*. Svazek 15a. 1. vydání, Praha : Paseka, 2006-2007. 623 s. ISBN 80-7185-582-0.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české. 1938-1945*. Svazek 15b. 1. vydání, Praha : Paseka, 2006-2007. 743 s. ISBN. 978-80-7185-835-5.
- GEBHART, Jan, ŠEDIVÝ, Ivan. *Česká společnost za velkých válek 20. století : (pokus o komparaci)*. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2003, 48 s. ISBN 80-246-0742-5.
- HÁJEK, Miloš, RYŠÁNKOVÁ, Jarmila a kolektiv. *Svět a Československo ve 20. století*. 1. vydání, Praha : Horizont, 1990. 182 s. ISBN 80-7012-040-1.
- IVANOV, Miroslav. *Atentát na Reinharda Heydricha*. Praha : XYZ, 2008. 358 s. ISBN 978-80-7388-064-4.
- JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 1. vydání, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938); Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. 1. vydání, Praha : Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.
- KÁRNÝ, Miroslav. *Konečné řešení : genocida českých židů v německé protektorátní politice*. 1. vydání, Praha : Academia, 1991. 184 s. ISBN 80-200-0389-4.
- KENRICK, Donald, PUXON, Grattan. *Cikáni pod hákovým křížem*. 1. vydání, Paris : Centre de recherches tsiganes; Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 179 s. ISBN 80-244-0048-0.
- KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 1. vydání, Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 816 s.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Druhá světová válka : stručné dějiny*. 1. vydání, Praha : Svoboda, 1985. 506 s.

- KROPÁČ, František. *Persekuce českého studentstva za okupace*. 3. vydání, Praha : Ministerstvo vnitra, 1946. 155 s.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl IV*. 1. vydání, Praha : Libri, 2000. 941 s. ISBN 80-85983-16-8.
- La documentation internationale*, Paříž 1939, čís. 61-62, protest z USA z 20. března 1939.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava : státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. 1. vydání, Praha : Karolinum, 2002. 347 s. ISBN 80-246-0302-0.
- MICHALIČKA, Jan, KINSKÝ, Jan. *Nechanice a okolí v historii a dnes*. Nechanice : Místní národní výbor : Místní kulturní středisko, 1983. 78 s.
- Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Národní archiv v Praze 2004. 110 s. ISBN 80-86712-06-0.
- NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. 1. vydání, Brno : Masarykova univerzita, 1994. 220 s. ISBN 80-210-0945-4.
- NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. 1. vydání, Praha : Academia, 2008. 636 s. ISBN 978-80-200-1638-6.
- PRAŽÁK, Václav. *Nechanice : obrázky z historie a života města*. 1. vydání, Hradec Králové : Garamond, 2003. 190 s. ISBN 80-86472-14-0.
- PRŮCHA, Václav a kolektiv. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl I 1918-1945*. 1. vydání, Brno : Doplněk, 2004. 578 s. ISBN 80-7239-147-X.
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát : ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. 1. vydání, Praha : Karolinum, 1997. 251 s. ISBN 80-7184-516-7.
- Slovenské národní povstání a české země*. Sborník dokumentů. Praha 1975, dok. č. 74, s. 258.
- ŠOLC, Jiří. *Bylo málo mužů : českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. 1. vydání, Praha : Merkur, 1990. 345 s. ISBN 80-7032-624-7.
- ŠOLC, Jiří. *Podpalte Československo : kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*. 1. vydání, Praha : Naše vojsko, 2005. 353 s. ISBN 80-206-0762-5.
- TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*. 1. vydání, Praha : Naše vojsko, 1988. 241 s.
- Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945; Protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku*. 1. vydání, Praha : Sefer, Institut Tereziánské iniciativy, 2001. 117 s. ISBN 80-85924-26-9.

13. Jmenný rejstřík

A

Adler, Albert s. 65

B

Badoglio, Pietro s. 75

Barešová, Františka s. 100

Bartl, Bohumil s. 89

Bednář, František s. 35

Beneš, Edvard dr. s. 14, 25, 50, 88, 90, 92

Beran, Emil s. 65

Beran, Rudolf s. 20

Berný, Josef s. 92

Bertsch, Walter s. 63

Bienert, Richard s. 63, 83

Bílek, Bohuslav s. 58, 80

Bílek, František s. 72

Borčický, Eduard s. 30, 51, 91, 92, 93

Böhme, Horst s. 63

Brouček, Josef s. 34

Brož, Bohumil s. 33, 84, 85, 97

Boudy, Josef s. 16, 22

Č

Čermák, Josef s. 33

Černý, Josef s. 58

Čihák, František s. 55

D

Daluege, Kurt s. 76

Dänemark, Rudolf s. 21, 34, 93, 97

Dohnal, František s. 57

Doležalová, Růžena	s. 35
Dostál, Rudolf	s. 55
Dönitz, Karl	s. 83
Drahoňovský, Josef	s. 35
Dunda, Alois	s. 54
Dvořák, Antonín	s. 60
Dvořák, Bohumil	s. 85
Dytrich, Josef JUDr.	s. 33
E	
Einstein, Josef	s. 19
Eliáš, Alois	s. 27
Elsner, Václav	s. 21, 34, 94
Erbs, Jaroslav	s. 20
F	
Fišer, Adolf	s. 17
Fof, Stanislav	s. 81
Forot, Josef	s. 68
Frank, Ervín	s. 70
Frank, Josef	s. 35
Frank, Karl Hermann	s. 25, 63, 65, 83
František Josef I.	s. 8
Frick, Wilhelm	s. 76
Fryntová, Otýlie	s. 69
G	
Gabčík, Jozef	s. 64
Goldschmiedová, Hana	s. 77
Govorov, Ivan Pavlovič	s. 10, 93, 94, 101
Göring, Hermann	s. 59
Grätzl z Gräzenštejnu	s. 8
Groh Miroslav	s. 18

H

Hamáková, Marie	s. 93
Hanzlík, Josef	s. 56
Harrach, František Arnošt	s. 8, 9
Harrach, Jan	s. 9, 99, 101
Harrachová, Stefanie	s. 8, 101
Hácha, Emil JUDr.	s. 26, 27, 50, 62, 76
Hausenblas, Josef	s. 35
Havel, Ladislav	s. 22
Henlein, Konrád	s. 12, 13, 14, 20
Hermann, František	s. 85
Heydrich, Reinhard	s. 44, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 75, 78
Hezucký, František	s. 45
Himmler, Heinrich	s. 46, 82
Hitler, Adolf	s. 11, 13, 20, 27, 28, 33, 39, 55, 59, 72, 83
Hladík, Josef	s. 16, 22
Hladík, Václav	s. 22
Hlubuček, Antonín	s. 16
Hlubuček, Jaroslav	s. 66
Hofmann, Rudolf	s. 22
Horáček, Jaroslav JUDr.	s. 30, 81, 89
Hošek, Josef	s. 33, 54, 85
Houba, František	s. 36
Hrubý, Adolf	s. 27
Hus, Jan Mistr	s. 28
Hubáček, Vojta	s. 101

Ch

Chamberlain, Neville	s. 12, 13
Churchill, Winston	s. 40, 61

J

Jakoubek, Alois	s. 48
Jakoubková, Vilemína	s. 48
Jánský, Václav	s. 34, 50, 72
Jenčík, Josef	s. 91, 93

K

Kacr, Adolf	s. 35, 77
Kalva, František	s. 53
Kalfus, Josef	s. 63
Kapras, Jan	s. 19
Kašpar, Osvald	s. 18, 60, 88, 93
Khop, Josef	s. 21
Knaifl, Josef	s. 21, 34
Kocián, František	s. 53
Kolářský, Josef	s. 17, 30, 46, 47, 90, 96, 100
Kolářská, Zdeňka	s. 89
Komersová, Františka	s. 48, 70
Konečný, Josef	s. 35
Kožíšek, Václav	s. 56
Krejčí, Jaroslav	s. 63, 81
Krušina z Lichtemburka, Hynek	s. 8
Kubelková, Aloisie	s. 65
Kubiš, Jan	s. 64
Kubišta, Josef	s. 16
Kubík, Rudolf	s. 92, 93
Kuchař, František	s. 45, 51, 53
Kuchař, Josef	s. 23
Kunst, Jiří	s. 21, 100
Kunstová, Anna	s. 95, 100, 101
Kutík, Václav	s. 56
Körherr, Richard	s. 43

L

Langr, Josef	s. 35
Lederer, Augustin	s. 65
Lehký, Jan	s. 56
Lehký, Josef	s. 35
Litvinov, Maxim Maximovič	s. 24
Lucemburský, Jan	s. 8
Lutyová, Ludmila	s. 65

M

Mach, Josef	s. 32
Machač, Josef	s. 45, 85
Marek, Josef	s. 35
Marjánková, Františka	s. 35
Masaryk, Tomáš Garrigue	s. 14, 44, 50, 53, 68, 88, 92
Masaryk, Jan	s. 87
Mašková, Stanislava	s. 18
Mat'átková, Marie	s. 33
Matějka, Miroslav	s. 18
Matějovský, Zdeněk	s. 77
Mácha, Karel Hynek	s. 28
Mejstřík, Jan	s. 53
Mejstřík, Jaroslav	s. 9
Michálek, František	s. 85
Míča, Zdeněk	s. 33
Mlejnek, Václav	s. 50, 56
Molotov, Vjačeslav Michajlovič	s. 24
Moravec, Emanuel	s. 63, 64, 68, 73, 75, 81
Moravec, František	s. 87
Morávek, František MVDr.	s. 22, 51, 58
Morávek, Kamil	s. 81
Morávek, Zdeněk	s. 80

Mrva, Adolf	s. 88
Munzar, Antonín	s. 19, 30, 33, 48, 49, 51, 55, 56
Mussolini, Benito	s. 24, 39, 75
Mužík, Jiří	s. 49

N

Návesník, Fratišek	s. 69
Nechan	s. 10
Nepomucký, Jan	s. 28
Von Neurath, Konstantin	s. 43, 62
Novopacký, Eduard	s. 33
Novopacký, Jan	s. 9
Novotný, Bohuslav	s. 19
Novotný, František	s. 16
Novotný, Josef	s. 16, 45, 81

O

Octová, Miluše	s. 18
Ondráček, Josef	s. 70
Opletal, Jan	s. 42
Otčenášek, Augustin	s. 56

P

Patton, Georgie Smith	s. 87
Pavelka, Eduard	s. 22, 66
Peřina, Václav	s. 36
Petr, Josef	s. 100
Petr, Jaroslav	s. 20
Petrová, Lenka	s. 100
Petráček, František	s. 88

Petřík, František	s. 55
Petržilek, Václav	s. 52, 66
Peuker, Bruno	s. 18
Pfleger, Vojtěch	s. 55
Pick, Otto	s. 65
Pilc, Václav	s. 79, 80, 95
Pilňáček, Josef	s. 33, 68
Plevako, Ivan	s. 93, 94
Pluhař, Josef	s. 70
Pluhařová, Anna	s. 70
Pomezny, Václav	s. 56
Pospíšil, Vilém	s. 19
Pražák, Václav	s. 29, 34, 55, 77, 83, 84, 85, 86, 87, 95, 96, 97, 98
Pražáková, Zdeňka	s. 95, 96, 97
Preiss, Jaroslav	s. 19
Probošt, František	s. 16, 96
Pršala, Josef	s. 35
R	
Raab, Ignác	s. 9
Rašín, Alois dr.	s. 9, 68
Rašín, Josef	s. 19, 36
Raue, Michal	s. 8, 91, 96, 97, 98
Riedl, Jaroslav MUDr.	s. 20
Roosevelt, Franklin Delano	s. 11, 61
Rovenský, František	s. 69
Rublič, František JUDr.	s. 34, 37, 52, 54, 58
Rumlová, Vilemína	s. 21
Runciman, Walter	s. 12, 13
Růžička, Čeněk	s. 66
Růžička, Jiří	s. 52, 66
Růžička, Josef	s. 66
Růžička, Václav	s. 90

Růžička, Vojtěch	s. 66
Růžičková, Barbora	s. 52
Ř	
Řezáč, Karel MUDr.	s. 21, 33, 57
S	
Samek, Václav	s. 69, 72
Sander, Walter	s. 18
Sedlecký, Karel	s. 22
Semirád, Karel	s. 85, 97
Schafferhans, Jaroslav	s. 84
Schörner, Ferdinand	s. 83
Schwarz, Karel	s. 19
Smetana, Bedřich	s. 28
Smotlacha, Bohumil	s. 22, 66
Smotlacha, Oto	s. 97
Speer, Albert	s. 61
Stalin, Josef Vissarionovič	s. 20, 92
Stehlík, Karel	s. 21
Stehlík, Václav	s. 21
Stuchlík, Bohuslav	s. 35
Stuchlík, František	s. 16, 51
Stuchlík, Jan	s. 20
Stuchlík, Stanislav	s. 87
Svoboda, Ludvík	s. 82
Syrový, Jan	s. 13
Š	
Šafařík, Jaroslav	s. 91
Šanovec, Alois	s. 45, 51, 85
Šanovec, Antonín	s. 35

Šaroun, Josef	s. 20
Šarounová, Františka	s. 54
Šáník, Ladislav	s. 45, 51
Šimáčková, Anna	s. 69
Šimák, František	s. 33
Šiml, František	s. 22
Šiml, Josef	s. 66
Šír, Josef	s. 85
Škava, František	s. 16
Šmíd, František	s. 66
Šolc, František	s. 33
Štěpánek, Václav	s. 19
Štolba, Josef	s. 9
Šturm, Jaroslav JUDr.	s. 58
Šťastný, Stanislav	s. 18
Šubrt, Čeněk	s. 52
Šubrt, František	s. 52
Šubrt, Jaroslav	s. 52
Šubrt, Václav	s. 52
Šubrtová, Aloisie	s. 52
Šubrtová, Anna	s. 52
Šulc, Antonín	s. 80, 81
Šulc, Václav	s. 70
T	
Tauchman, Čeněk	s. 16
Teuner, František	s. 75
Tichý, Jan	s. 55
Tichý, Oldřich	s. 87
Tomášek, František	s. 16, 54, 56, 59
Tomášek, Josef	s. 69
Toussaint, Rudolf	s. 83
Truchačev, Pavel	s. 94

Týc, Alexander s. 55

V

Vaněček, Jaroslav s. 16

Vaněk, František s. 17, 51, 52, 56, 68, 88

Vaňhal, Jan Křtitel s. 9

Verdi, Giuseppe s. 60

Višňák, Josef s. 90

Víchová, Marie s. 56

Vítková, Věra s. 18

Vodička, Miroslav s. 33

Vondráček, Václav s. 56

Vondráčková, Věra s. 69

Vozábová, Františka s. 50

Vydra, František s. 36, 66

W

Weilová, Ervína s. 65

von Wolmar, Wolfram s. 43

Z

Zadrobílek, Jan s. 50

Zámečník, Josef s. 33

Zámečník, Karel s. 22

Zámečník, Václav s. 33

Zavadil, Josef s. 57

Zemek, Miroslav s. 84

Zvoníček, František s. 94

Ž

Žďárský, Ferdinand s. 47

Železný, Josef s. 21

14. Přílohy

- Příloha č. 1 - DVD Osvobození Nechanic v květnu 1945 (z rodinného archivu E. Borčického)
- Příloha č. 2 – kopie fotografie E. Borčického st. (z rodinného archivu E. Borčického) s. 124
- Příloha č. 3 – kopie fotografie obchodu E. Borčického st. (z rodinného archivu E. Borčického) s. 125
- Příloha č. 4 – kopie fotografie A. Munzara (z rodinného archivu Dagmar Jahodkové) s. 126
- Příloha č. 5 – kopie fotografie pohledu zámku Hrádku u Nechanic (z rodinného archivu Marie Samkové) s. 127
- Příloha č. 6 – kopie pohledu města Nechanice z roku 1938 s. 128
- Příloha č. 7 – fotografie náhrobku vrchního rady politické správy JUDr. F. Rubliče na nechanickém hřbitově (archiv autorky) s. 129
- Příloha č. 8 – kopie fotografie pilota K. Knaifla (použita z knihy Z. Bičíka a J. Němečka *Českoslovenští letci z Pardubicka ve druhé světové válce 1939-1945*) s. 130
- Příloha č. 9 – kopie fotografie z 16. prosince 1940 o složené přísaze důstojníků zpravodajské ústředny, s podpisem O. Tichého (převzato z knihy J. Šolce *Podpalte Československo : kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*) s. 131
- Příloha č. 10 – kopie fotografie pplk. O. Tichého, sedící jako třetí z levé strany (převzato s knihy J. Šolce *Podpalte Československo : kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939-1945)*) s. 132
- Příloha č. 11 – kopie fotografie A. Kunstové s manželem Jiřím a dcerou Lenkou (z rodinného archivu A. Kunstové) s. 133
- Příloha č. 12 – fotografie A. Kunstové (archiv autorky) s. 134
- Příloha č. 13 – kopie fotografie V. Pražáka (použito z knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města*) s. 135
- Příloha č. 14 – kopie fotografie J. Schafferhanse (použito z knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města* od V. Pražáka) s. 136

- Příloha č. 15 – kopie fotografie B. Brože (použito z knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města* od V. Pražáka) **s. 137**
- Příloha č. 16 – kopie fotografie důstojníků Rudé armády při pobytu v Nechanicích (použito z knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města* od V. Pražáka) **s. 138**
- Příloha č. 17 – kopie fotografie slavnostního otevření Sokolovny v Nechanicích 9. července 1939 (použito z knihy *Nechanice : obrázky z historie a života města* od V. Pražáka) **s. 139**

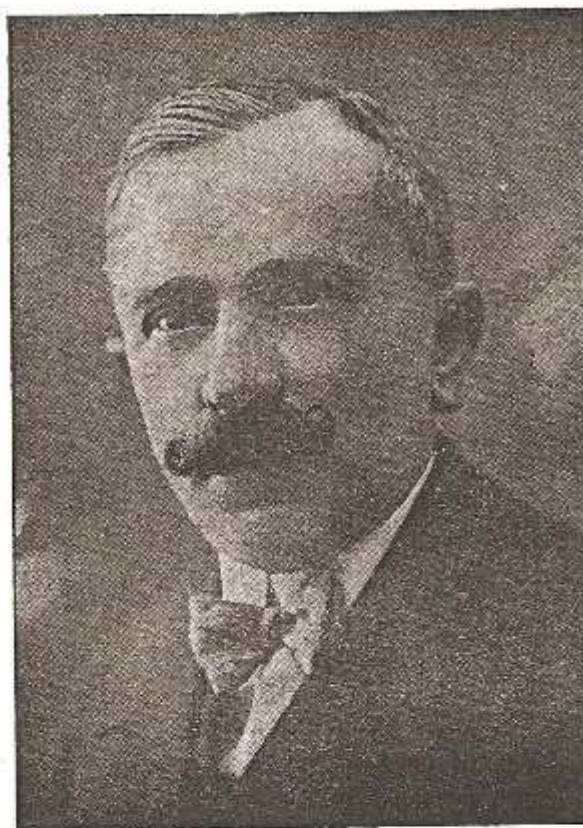
Příloha č. 2

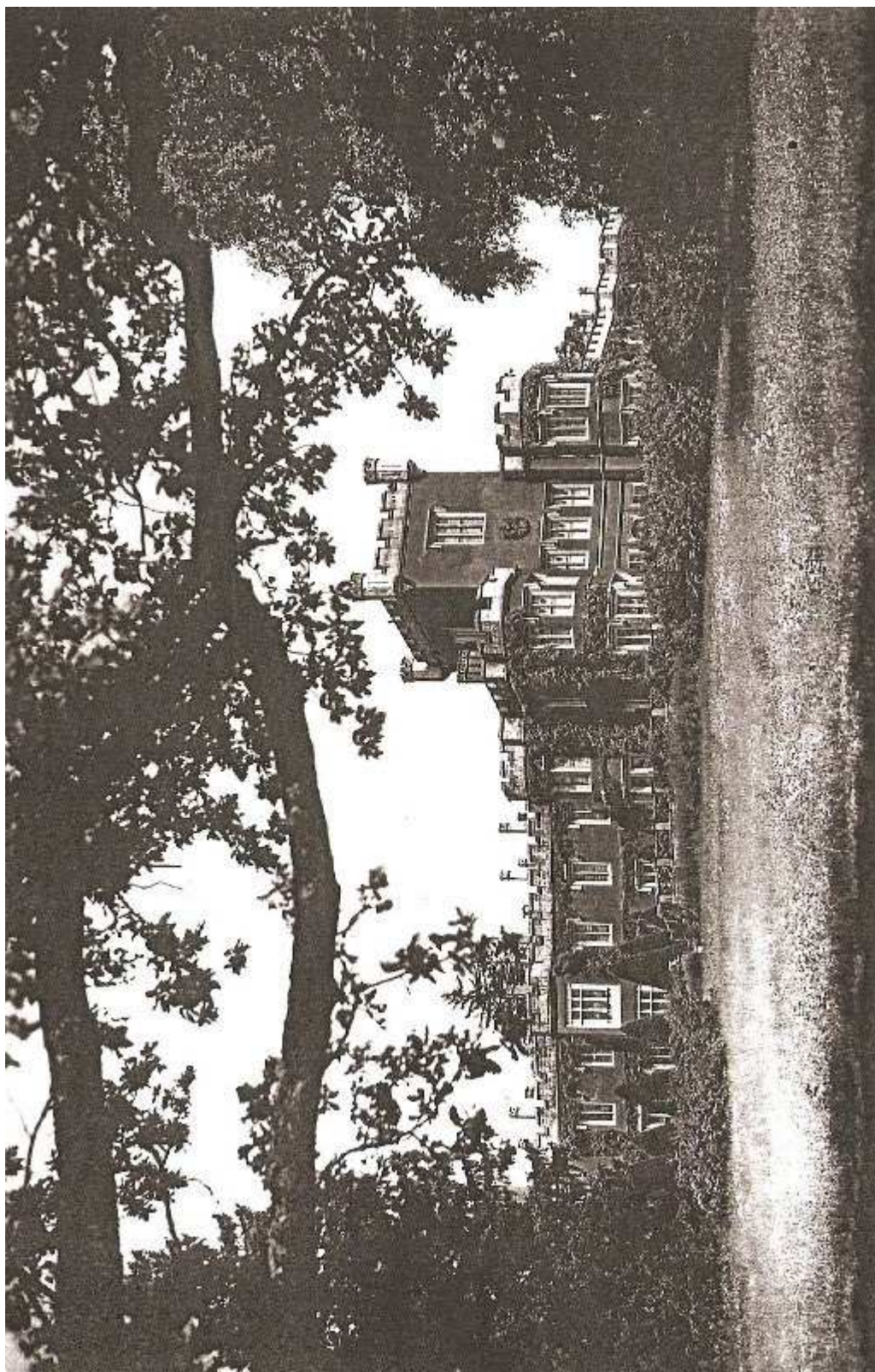
Příloha č. 3

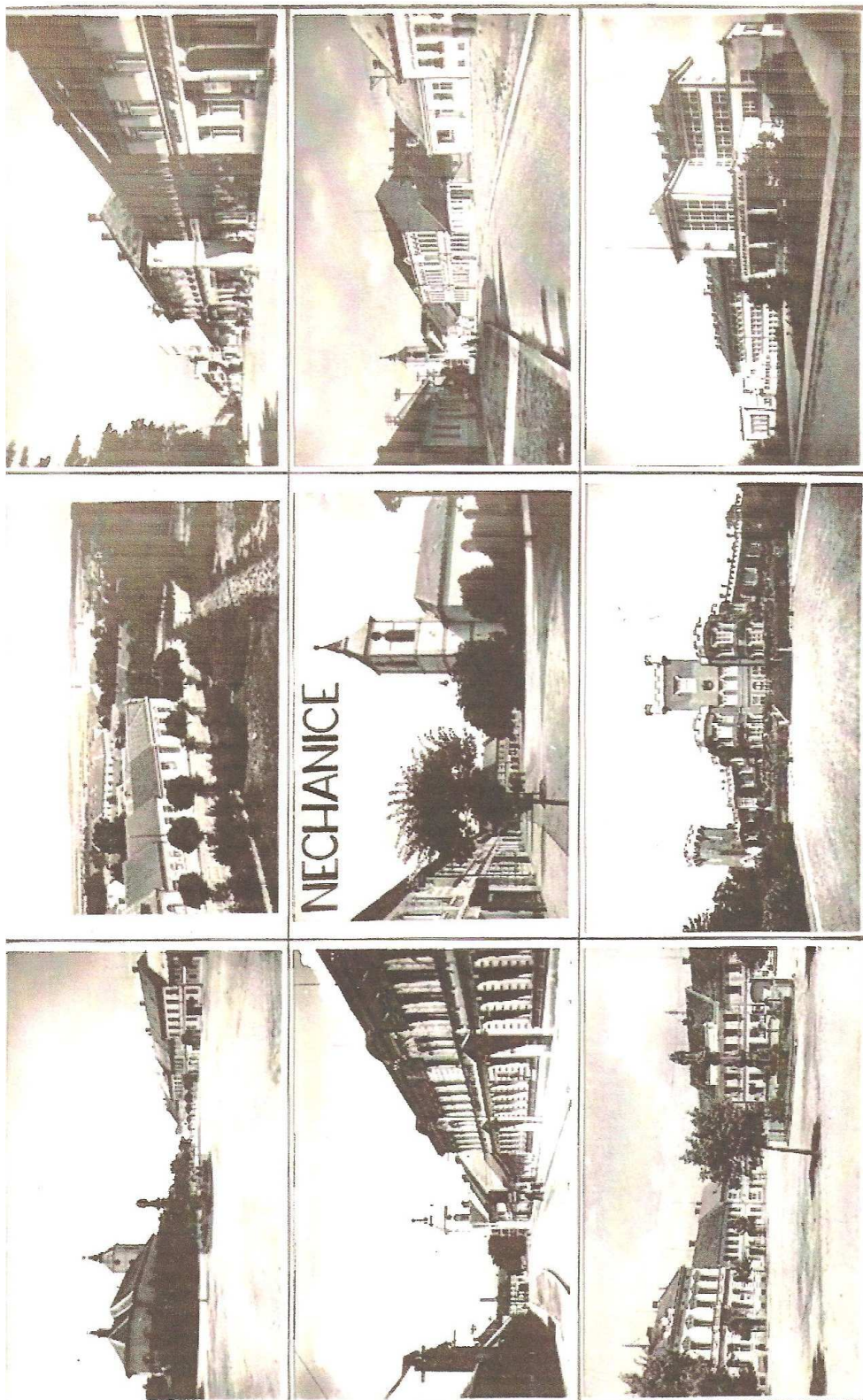
Příloha č. 4

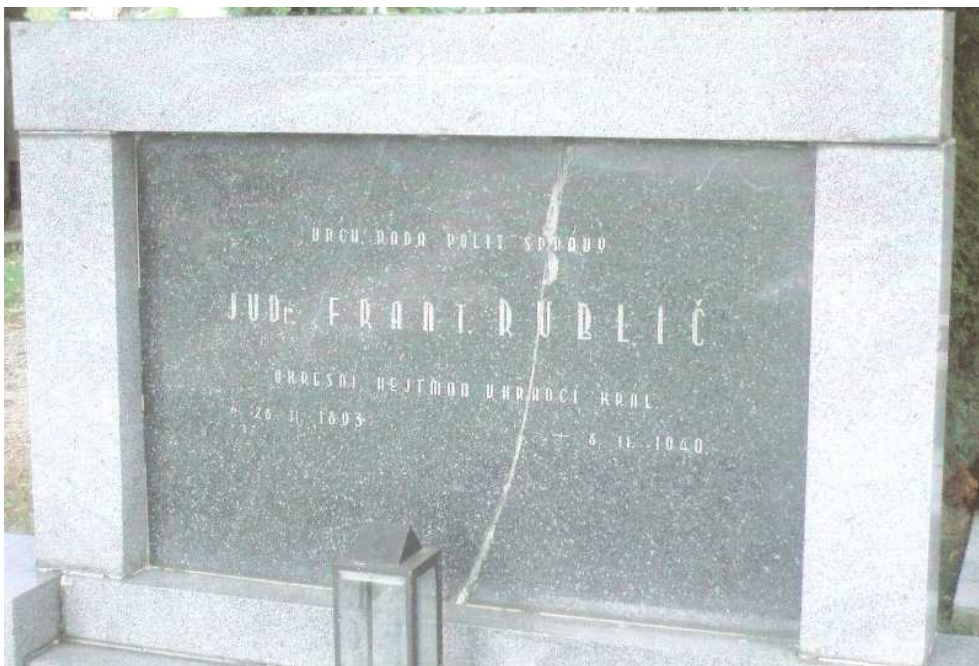
Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

Příloha č. 9

Ú ř e ě n í z á z n a m

ze dne 16. prosince 1940 o vykonané přísaze.

Dne 16. prosince 1940 složili důstojníci zpravodajské ústředny předepsanou přísahu:

Pplk.gšt. Oldřich Tichý,	<i>pplk. Oldřich Tichý</i>
Mjr.gšt. Emil Strankmüller,	<i>mjr. gšt. Emil Strankmüller</i>
Mjr.pěch. Karel Paleček,	<i>mjr. Karel Paleček</i>
Mjr.jezd. Alois Frank,	<i>mjr. Alois Frank</i>
Mjr.děl. Miloslav Hladík,	<i>mjr. Miloslav Hladík</i>
Škpt.pěch. František Fryč,	<i>škpt. František Fryč</i>
Škpt.konc. Václav Sláma,	<i>škpt. Václav Sláma</i>
Škpt.pěch. Vladimír Cigna	<i>škpt. Vladimír Cigna</i>
Škpt.pěch. Josef Fořt,	<i>škpt. Josef Fořt</i>
Škpt.děl. Alois Čáslavka,	<i>škpt. Alois Čáslavka</i>
Škpt.jezd. Jaroslav Tauer,	<i>škpt. Jaroslav Tauer</i>
npor.let. v zál. Hugo Vejrych	<i>npor.let. Hugo Vejrych</i>
por.pěch. v zál. ing. Bedřich Wiesner.	<i>por. ing. Bedřich Wiesner</i>

Londýn, dne 16. prosince 1940.

[Signature]
přednost zprav.ústředí

Příloha č. 10

Příloha č. 11

Příloha č.12

Příloha č. 13

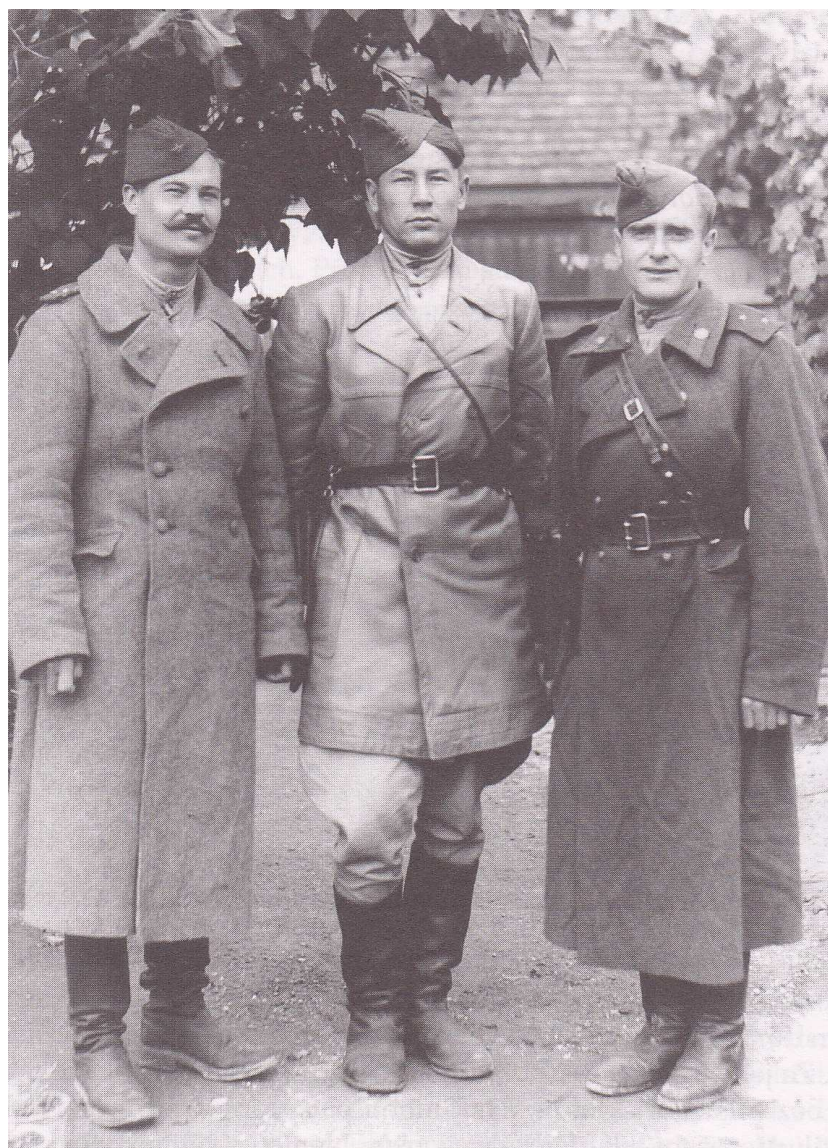
Příloha č. 14

Příloha č. 15

Příloha č. 16

Příloha č. 17

RESUME

This diploma work is period of nazi occupation in Nechanice and its surroundings. I want to present ordinary and unusual days in Nechanice in Protectorate Bohemia and Moravia from March 1939 to May 1945. The point of this work is actually study of the ordinary day during the World War II. Items of interest are economic, social and cultural events. Some archive sources relating to theme (deposited in the District Archive in Hradec Králové) and regional newspaper or possibly attestation of eyewitness are used. This Diploma work is based on compare available literature and archival sources from District Archive in Hradec Králové. Overall assessment is in the end this Diploma work.

The first chapter is engaged in short history about small town Nechanice and its surroundings. I introduce information about the first mention about Nechanice, important memories, home-people and legend of origin of this town. The second chapter tells about year 1938 and period so-called second republic, local elections in May 1938 when the winner in Nechanice was bussines party, the civil defence, runners from borderland and social and cultural life of local inhabitants before World War II.

The third chapter tells about first months after signing of convention in Mnichov in September 1938 and declaration of Protectorate Bohemia and Moravia in March 1939 about first days of local inhabitants, origin of Národní souručenství, controlled economy and cultural and social life of local inhabitants. The fourth chapter is engaged in the civil defence, Jew's problems, actions called Gitter and Albrecht der Erste when every enemy of nazi occupation was arrested, collaboration with German Empire, informations from the Police station and primary school in Nechanice. The fifth chapter tells about period when representative imperial protector Reinhard Heydrich came, information from the Police station in Nechanice and social and cultural life of inhabitants from Nechanice and its surroundings.

The sixth chapter is engaged in epoch after attempt on Reinhard Heydrich's life to crisis of nazi system in 1944 and seventh chapter tells about last months World War II. and Protectorate Bohemia and Moravia and activity of revolt in Nechanice and its surroundings. Last two chapters contain attestation of eyewitnesses Václav Pražák and Anna Kunstová and telling about arrival of Red Army to Nechanice.

I have submit that Nechanice and its inhabitants in Protectorate Bohemia and Moravia were very active, they helped to runners from borderland and paupers, the local Police station worked very hard, administration of Nechanice abided by statutes of nazi government and cultural and social life in Nechanice and its surroundings showed big activity.